

1

VIGILIA

RESUMÉ
EN LANGUE
FRANÇAISE
DANS
LES DERNIÈRES
PAGES

Ára: 6,- Ft

Anyag és élet

„Összedől a
British Museum”

Nelly Sachs versei

Szembenézés
önmagunkkal

1967 J A N U Á R

T A R T A L O M

	Oldal
<i>Nyíri Tamás</i> : Anyag és élet	1
<i>Nelly Sachs</i> : Kizsigerelve az idő, A túlélők az időt megragadták, Neved elveszett, Ha majd a szobát, Betegek iparkodnak, Bocsássatok meg nővéreim, A halált szem elől gyorsan eltüntetik, Szerelmem a vértanúságodba áradt, Ti beszéltek velem az éjszakában, Szeretett halottaim, Miközben itt várakozom (versek Vas István fordításában) ...	9
<i>Klempa Sándor Károly</i> : Emlékezés Cervantes halálának 350 éves évfordulójára	11
<i>Gadányi Jenő</i> : A szobrász és látogatója (elbeszélés)	19
<i>David Lodge</i> : Összedől a British Museum (<i>Ungváry Rudolf</i> fordítása)	23
<i>Rónay György</i> : Szürke élet (kisregény, 3. rész)	33
<i>Toldalagi Pál</i> : Ábrándok kővilága, Irgalom, A lélek megváltásai (versek)	38
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A teológiai pluralizmus és az egyházi tanítóhivatal)	39
<i>Sinkó Ferenc</i> : A kis út (Gyermekeink olvasmányai)	44

N A P L Ó

Erdey Ferenc halálára 46; Szembenezés önmagunkkal (<i>Mihelics Vid</i>) 46; Püspöki nyilatkozat és csehszlovákiai megjegyzések František Schottert cikkéhez 49; Az olvasó naplója — Thurzó Gábor: A szent (<i>Rónay György</i>) 52; Színházi krónika — Fejes Endre: Mocorgó (<i>Dorombay Károly</i>) 56; Képzőművészet — Időszerű kisebb beszámolók (<i>D. I.</i>) 57; Zenei jegyzetek — Egyházzenei események (<i>Rónay László</i>) 59; Filmek világából: Apa (<i>Ungváry Rudolf</i>) 61; Házassági tanácsadás a gyóntatószékben (<i>Joanelli Béda</i>) 62; Walt Disney halálára (<i>Szigeti Endre</i>) 64; Öt év után újabb Greene-regény (<i>Siki Géza</i>) 66;	46
Francia nyelvű kivonatok	63

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Külföldön előfizetéseket elfogadnak a Kultúra Lap- és Könyv-export Vállalat bizományosai. Nyugati országokból az előfizetési díj (évi 4,50 USA dollár) átutalható bármely bank útján a következő csekk-számlára: „Kultúra (Budapest 54) 024-2, Vigilia előfizetés.” Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 6,— Ft

ANYAG ÉS ÉLET

A mai természettudományos világképet az egység és fejlődés iránti előszeretettel jellemzi. A fejlődés egyetlen története tartja egybe az anyagot, életet és szellemet. Ebbe a képbe nehezen illik bele az élet vitalista magyarázata. A vitalizmus valamilyen nem-anyagi tényezőre: életelvre, életerőre vagy lélekre vezeti vissza az életet. A természettudomány ma már csupán történeti jelentőséget tulajdonít ennek az elméletnek. A keresztény filozófusok azonban szinte kivétel nélkül a vitalizmust követik még mindig. Nyilván innét ered az a szomorú félreértés, mintha hivatalos egyházi állásfoglalás lenne az élet vitalista magyarázata. Számítatlan meg hasonlítás, alig titkolt neheztelés és kellemetlen kompromisszum forrása lett ez a téves közfelfogás, amit már régen el kellett volna oszlatni.

Mindenekelőtt le kell szögeznünk, hogy a keresztény dogmatika semleges a kérdésben, mert a vitalizmus sem a hitet, sem a világnézetet nem érinti közvetlenül. Azonban tovább is mehetünk. A vitalizmus életelve a tudományok egyik legszigorúbb kánonjába, a takarékoság előírásába ütközik. Magyarán mondva felesleges. Az életjelenségeket életelv nélkül is megmagyarázhatjuk. A biológia a vitalizmustól függetlenül is önálló tudomány. Nem tudunk egyetérteni a mechanistákkal, akik nem tekintik alaptudománynak a biológiát. Nem osztjuk reményüket, hogy a fizika-kémia valaha is képes legyen az élettel kapcsolatban felmerülő összes kérdésre válaszolni.

A biológiát alaptudománynak tartjuk, de nem csempésszük vissza egy hátsó kiskapun a vitalizmust. Az anyagi világ olyan egységet alkot, amelyen belül az egység ellenére is van különbség élő és nem-élő anyag között. Ez a lényegi különbség azért nem bontja meg az anyagi világ egységét, mert *élő és nem-élő között van ugyan határ, de nem tátong áthidalhatatlan szakadék*. Tanulmányunkban az anyag és élet egységét és különbözőségét vizsgáljuk. Először a vitalizmus ellen szóló érveket ismertetjük. Másodszor rámutatunk arra, hogy miért önálló tudomány a biológia. Végül kifejtjük álláspontunkat az anyagi világ egységéről és különbözőségéről.

A biológia Ikarus mondája

A természettudományok rohamos fejlődése az elmúlt száz év alatt egyre szűkítette azt a szakadékot, ami elválasztotta az élő és nem-élő anyagot. Az anyag finomabb strukturájának megismerése nyomán világossá vált, hogy felesleges életelvről vagy életerőről beszélni. A vitalizmus ellen szóló legfontosabb érveket a kémia fejlődésének köszönhetjük. Kitűnően foglalja össze ezeket az eredményeket *H. Hofschneider („Belebte und unbelebte Materie.” Orientierung 28/1964)*.

Ugyanazok a kémiai elemek alkotják az élő és nem-élő anyagot. Az élő anyagban főleg szén, oxigén, hidrogén, nitrogén, foszfor és kén található. Az élő anyag kémiai változatosságát a szén különleges viselkedése teszi lehetővé. A többi elemtől eltérőleg a szénatomok egymással is kémiai kapcsolatba lépnek. Szénláncokat és széngyűrűket alkotnak. Ennek köszönhetjük az élő anyagra jellemző vegyületek kombiná-

cióit. A szénvegyületekkel a szerves kémia foglalkozik. Utóbbi még akkor kapta nevét, amikor azt hitték, hogy ilyenféle vegyületeket kizárólag élő sejtek hoznak létre.

A vitalizmus ellen szól az anyagcsere új szemlélete is. Az anyagcsere során az élő sejt tápanyagot vesz fel környezetéből. A felvett anyagot részint lebontja, részint pedig a lebontásból nyert energia segítségével saját testébe építi bele. Közismert példa az alkoholos erjedés. Élesztősejtek energianyereség közben alkohollá alakítják a cukrot. Sokáig azt hitték, hogy az anyagcsere élő sejtekhez van kötve. Bebizonyosodott azonban, hogy az anyagcsere nem az élő sejtektől, hanem az enzimek szerkezetétől függ. Az enzimek óriási fehérjemolekulák. Annyira ismerjük már szerkezetüket, hogy csupán néhány technikai akadály gátolja még mesterséges előállításukat.

A vitalisták a sejtet tekintik az élő anyag tovább nem osztható, legkisebb anyagi egységének. Sejtfal, sejtmag, sejtplazma alkotja őket. Nagyságrendjük néhány kivételtől eltekintve $1/10$ — $1/100$ mm. A vitalisták szerint a sejt bonyolult szerkezetét áthidalhatatlan szakadék választja el a nem-élő anyag jóval egyszerűbb szerkezetétől. Újabb felfedezések azonban azt bizonyítják, hogy *élő és nem-élő anyag között folyamatos az átmenet*. A mikroszkópia és mikrobiológia kimutatta, hogy baktériumokon is megfigyelhetők életjelenségek. A baktériumok nagyságrendje $1/100$ — $1/1000$ mm. A sejtek klasszikus szerkezetével sem rendelkeznek. Gyakran hiányzik belőlük a sejtmag is. Még nagyobb nehézséget jelentenek a vitalistáknak a vírusok. E paraziták nagyságrendje $1/10,000$ — $1/100,000$ mm. Csupán egyetlen életjelenséggel, az öröklődéssel rendelkeznek. Anyagcserét nem folytatnak. Kizárólag élő sejten belül sokasodnak. Úgy növelik számukat, hogy önmagukat másolják le az élő sejt anyagából. E részben-élő lények felfedezésével szintén nehezen egyeztethető össze a nem-anyagi életelv.

Az öröklődés volt sokáig az élet legrejtélyesebb folyamata. Ma már sikerült megtalálni az öröklődés anyagi alapjait. A Mendel által felfedezett gének, vagyis öröklődő jegyek, nemzedékről nemzedékre változatlanul származnak át. Ennek az a feltétele, hogy a gének tökéletes másolatot készítsenek magukról az átszármaztatás előtt. A desoxyribonukleinsav (DNS) felfedezése óta megtalálták a gének anyagi hordozóját. A nukleinsav molekuláris szerkezete alapján világossá vált a DNS molekulák önmásoló képessége (replikáció), a genetikai információk tárolása, s az információk áttétele látható öröklődő tulajdonságokká. A DNS replikációját, valamint az információk áttételéhez szükséges kémiai folyamatokat kémcsőben is létrehozhatjuk. Sikerült tehát már olyan mesterséges rendszert alkotni, amelyben életfolyamatok mennek végbe.

Az élet fizikai-kémiai magyarázata még távolról sem teljes. Igen messze vagyunk a csírafejlődés fizikai-kémiai értelmezésétől, pedig a vitalisták éppen az embrionális fejlődésre hivatkoznak leggyakrabban. H. Driesch tengeri sünök és halak embrióiból jelentős részeket távolított el az osztódás korai szakaszában. A meghagyott részből mégis egész állat fejlődött ki. Pedig olyan kísérletet is végzett, amikor egyetlen egy sejtet hagyott meg csupán. A csírafejlődés érdekes jelenségeit ma még nem tudjuk kémiai-fizikai úton magyarázni. Az életelv azonban ennek ellenére is felesleges. A kémia rohamos fejlődése egymásután döntötte meg a vitalizmus állásait. Ha figyelembe vesszük a kémia fejlődésének

irányát, akkor az eddigi eredményekből levont következtetést jogosan terjesztjük ki a jövőre: *hamarosan teljesen feleslegessé válik az életelv feltételezése.*

Tudományelméleti megfontolások is megerősítenek abban, hogy jogosan terjesztjük ki a kémiai következtetéseket. A matematikában mindaddig, amíg nem találtuk meg, „x” jelöli azt az ismeretlen számot, amit keresünk. Az empirikus tudományok mindaddig, amíg nem találták meg, a „természet” szóval jelölik a keresett ismeretlent. Amikor Galilei felfedezte törvényét, ami után kutatott, rájött, hogy a szabadesés „természete” állandó gyorsulás. A törvény felfedezése előtt annyit tudott csupán, hogy a szabadesésnek van egy általa addig még ismeretlen „természete”. Az életjelenségek jóval bonyolultabbak a szabadesésnél. Az élettel foglalkozó tudomány sem elégedik meg a felsorolással, hanem a táplálkozás, szaporodás, öröklődés stb. „természetét” is kutatja. Az életjelenségek teljes sorozatából pedig az élet „természetét” akarja megismerni. E „természet” helyett áll az életelv a vitalisták szótárában. Ugyanarra az ismeretlenre utal, mint az élet természete, s ugyanúgy magyarázatra szorul, ahelyett, hogy valamit is megmagyarázna.

A szavak felesleges szaporítása nem tudományos, hanem mitikus eljárás. A mitikus gondolkodás képzeletbeli hasonlóságra és utánzásra épül. Ezért sorolták régebben a korallt a kőnövények (*litophyta*), a tengeri csillagokat a növény-állatok (*zoophyta*) elképzelt rendszertani kategóriájába. A mítoszok indítják ugyan az emberi gondolkodást, de aztán hamarosan gátolják. Klasszikus példa erre az Ikarus monda. A monda elképzelte a madárhoz hasonló szárnyakkal repülő embert. Azonban képtelenek voltunk megoldani az emberi repülés feladatát mindaddig, amíg az utánzás tartotta fogva az emberi elmét. Akkor járt sikerrel fáradozásunk, amikor beláttuk a megoldás elvét, megértettük az emberi repülés természetét. A legelső repülőgépek ezért hasonlítottak minden egyébre, csak madárra nem. A legmodernebb gépek másodlagos okok (sebesség stb.) miatt emlékeztetnek a madárra.

A vitalizmus a biológia Ikarus mondája. Az életelv kizárólag külső, látszaton alapuló hasonlóságnak köszönheti történetét. Az ember közvetlenül tapasztalja, hogy szellemi lelke milyen szoros egységet alkot testének anyagával. Az *ember lelke megtestesült szellem, teste pedig átszellemült anyag. Anyag és szellem együtt teszi ki az ember élő testét.* Az állati és az emberi test között fennálló külső hasonlóság pedig nagy kitérés arra, hogy az emberhez hasonlóan lélekkel ruházzuk föl az állatokat is. Az állatokat pedig csak egy lépés választja el a növényektől. Természetesen jogos eljárás az általánosítás: hasonlókat hasonlóan kell magyarázni. A képzeletbeli hasonlóságból azonban hamis általánosítás következik. Ilyen alapon a halak közé lehetne sorolni a ceteket és delfineket is.

A vitalizmus figyelmen kívül hagyta, hogy ember és állat között nagyobb a különbség, mint élő és nem-élő között. Látszólag az élő és nem-élő anyag között tátong áthidalhatatlan szakadék, mert az állat jobban emlékeztet az emberre, mint az ásvány a növényre. Valójában *ember és állat között van nagyobb különbség.* Ez a különbség annyira jelentős, hogy a keresztény hitet is érinti már. Annál meglepőbb tehát, hogy a keresztény filozófusok legnagyobb része mégis a vitalizmust követi, holott ez azért is indokolatlan, mert a vitalizmus az emberi életjelenségeket nem magyarázza meg kellőképpen. Joggal tehetjük fel a kérdést, hogy lelkünk szellemi volta hogyan magyarázza meg, miért indokolná meg

jobban embrionális fejlődésünket, mint a belátott és megértett kémiai törvények?

Tartozunk annyival a vitalizmusnak, hogy elismerjük *történeti jelentőségét*. A közelebről meghatározatlan élelve egzakt kutatásokra készítette a biológusokat. A biológia ezeknek a kutatásoknak köszönheti nagyszerű eredményeit. Az Ikarus monda érdeme, hogy nem aludt el az emberi repülés gondolata. A vitalizmus a biológiában játszott hasonló szerepet.

Biológiai minta

Említettük már, hogy az élet mechanista magyarázatát sem tudjuk elfogadni, mert az életben *olyan többlet jelenik meg, amit nem lehet visszavezetni fizikára-kémiára*. Ezt a többletet biológiai szempontból lehet csak megérteni. Nézzük meg közelebről, hogy mit is jelent ez a magasabb biológiai szempont?

A fizika mozgásról beszél. A csillagászat a tömegek, a kvantummechanika az energiatípusok összefüggéseit vizsgálja. Fizikára épül a kémia. A kémia elemekről és vegyületekről beszél. A kémia első szintje az elemeket határozza meg a periódikus rendszerben elfoglalt helyük alapján. A periódikus rendszer a részecskék kvantummechanikai szempontból egyébként már nem-rendszeres előfordulásában belátott kémiai összefüggés. Ez a magasabb, kémiai rend a fizikai részecskékhez járul és velük együtt alkotja az elemeket. A kémiai elemeket annyiban vezethetjük vissza fizikai részecskékre, hogy kvantummechanikailag megengedett lehetőségeket váltanak valóra. Azonban a kvantummechanika törvényeiből nem lehet kikövetkeztetni, hogy egyáltalában vannak, és hogyan valósulnak meg az elemek.

A kémia második szintje vegyületekkel foglalkozik. A vegyületek alapjául elemek szolgálnak. A vegyületeket a molekuláris kémia magasabb szempontjából lehet megérteni. A molekuláris kémia magasabb szempontja az elemek egyébként már nem-rendszeres előfordulásában belátott rend és összefüggés. A periódikus rendszer az elemek rendszámát és atomszámát ismeri csak. Azonban rendszámokban és atomszámokban hiába keresnők a vegyületek jellemző mintáit. A molekuláris kémia magasabb szempontjából értjük meg azt a mintát, ami elrendezi az elemeket a vegyületekben.

A biológia sejtekről, anyagcseréről, szaporodásról és fejlődésről beszél. E kifejezések értelme az a magasabb rend, érthető összefüggés, amit biológiai szempontból látunk be a kémiai vegyületek és folyamatok egyébként már nem-rendszeres előfordulásában. Magasabb, biológiai szempontból érthető csak a sejtek mintája, ami elrendezi az élet alapjául szolgáló kémiai vegyületeket. Ilven magasabb biológiai szempont az öröklődő jegyek kódolása: a genetikai információk kémiai memorizálása teszi érthetővé, hogy miért oly bonyolult a DNS molekulák szerkezeti képlete.

A biológiai mintát ugyanúgy nem lehet levezetni a vegyületek törvényeiből, amint a vegyületeket nem lehet levezetni a periódikus rendszer törvényeiből. A biológiai mintára jellemző, hogy idők folvamán maga a minta is módosul ugyanabban az élőlényben. Születés után önálló vérkeringés váltja föl a magzatkori vérkeringést. Az élőlények nemcsak születnek, hanem növekednek, öregednek és meghalnak. A biológiai minta *jóval függetlenebb az alapjául szolgáló vegyületektől*, mint a vegyületek az elemektől, vagy az elemek a részecskéktől. A minta an-

nak ellenére is megmarad, hogy az elemek és vegyületek állandóan cserélődnek az élőlényben. Azokat az elektronikus gépeket, amelyek képesek arra, hogy kijavítsák és lemásolják magukat, olyan terv szerint építették, amely az élet biológiai mintáját modellálja. A biológiai minták szembeszökő tulajdonsága azonban a minták specifikus különbsége. A biológiai minták faji különbségét az élőlények fejlődéstörténete magyarázza meg. Ehhez fogható sem a fizikában, sem a kémiában nem találunk. A biológia azóta tekinthető tudománynak, amióta a valamennyi élő forma között fennálló összefüggéseket és különbségeket kutatja és magyarázza, azon az összetett és átfogó módon, amit egyetlen szóval úgy fejezünk ki, hogy evolúció.

Az evolúció a biológia legmagasabb szempontja. Az olyan sokat támadott és éppen a vitalisták részéről annyira félreértett evolúció teszi egészen világossá, hogy az élet magasabb rendjét nem lehet fizikai-kémiai törvényekből levezetni. A felkínálkozó példák megszámlálhatatlan sokaságából édesvizeink parányi egysejtű lakójára, a napállatocskára esett választásunk. Ezek a gömbalakú, sugarasan épült állatkák többnyire egy sejt-maggal rendelkeznek. Átmérőjük $\frac{1}{10}$ — $\frac{5}{10}$ mm között mozog. Eleinte a sejtoszlás megszokott módján szaporodnak. Miután a kromoszóma állomány lemásolta magát, kettéoszlik a sejt-plazma. Bizonyos idő múltán azonban egy meglehetősen durva burokkal veszi magát körül az állatka. Egészen befalazza magát, majd újra osztódik remeteségében. Az egy testből származó két testvér szorosan egymáshoz simul. S ekkor jön a váratlan fordulat. Mindkét testvérben végbemegy az a folyamat, ami egyébként csak ivarsejtekben fordul elő. E két állatocskában is megféleződik a kromoszóma állomány, úgy mint az ivarsejtekben megtermékenyülés előtt, hogy megtermékenyülés után egy teljes kromoszómakészlete legyen a két sejt összeolvadásából létrejött embrióban. Hasonló történik itt is, annak ellenére, hogy ezek az állatok nem ivaros szaporodnak. A kromoszóma állomány megféleződése után összeolvad a két állat, felreped a burok, és ismét egyetlen individuum lép ki belőle. Azután kezdődik minden előlről.

Nyilván eljön az idő, amikor fizikailag és kémiailag sokkal többet tudunk a napállatocska különleges viselkedéséről, mint ma. Joggal várhatjuk, hogy az elektronmikroszkópia és a molekuláris kémia felderíti a napállatocska viselkedésében szerepet játszó fizikai-kémiai folyamatokat. Biztosra vehetjük, hogy megtaláljuk azt a kémiai vegyületet, amelynek izgató hatására kiválasztódik a védőburok, és világossá válik a kromoszómák megféleződésének mechanizmusa is. A két sejt összeolvadását serkentő anyagok és folyamatok sem maradnak mindörökké inkognitóban. Minderre, és persze még sokkal többre is fény derül majd, egyszerűen azért, mert a fizikai-kémiai folyamatok az élő anyagban is a fizika és a kémia törvényeit követik. Az élet magasabb rendje nem helyezi hatálya kívül a fizika és a kémia törvényeit. De az elektronmikroszkópia és a molekuláris kémia a várható nagyszerű eredmények ellenére sem lesz abban a helyzetben, hogy választ adjon arra az egyszerű kérdésre: *miért éppen a napállatocska viselkedik így? miért nem viselkedik így egy másik protozoon is?* A kémia és fizika arra nem tud soha feleletet adni, hogy a napállatocskában miért ilyen, az elefántban miért amolyan kémiai folyamatok mennek végbe? *A választ az élet biológiai mintájához tartozó faji különbségek adják meg.* A biológiai minta faji különbségeit pedig nem a kémia, sem a pusztán leíró természetrajz, hanem kizárólag a biológia legmagasabb szempontja, az evolúció képes megmagyarázni.

Az anyag egyetlen és összefüggő birodalmán belül különböző tartományokat képeznek az ásványok, a növények és az állatok. A tartományok közötti különbség nem az elektronok, atomok, vegyületek, növények és állatok alapjául szolgáló energiában vagy anyagban rejlik, hanem az elektronok, atomok, növények és állatok alaptervében vagy mintájában. Ez a minta különbözteti meg a részecskéket az erőtértől, az atomot a részecskéktől, az élőlényeket a kémiai elemektől és vegyületektől, és az egyes élő fajokat egymástól. A minta (*pattern*) szót, főleg az angolszászok tudományos és bölcséleti nyelve használja. A *minta lényegében: elrendezés*. A mintát nem annyira elemeinek természete, mint inkább azok rendje jellemzi, írja N. Wiener, a kibernetika atyja.

Anyagi formák

Az angolszász „minta” és az aristotelesi „forma” között szoros rokonság áll fenn. A mintát, a dolgokban és összefüggésekben rejlő benső érthetőséget *Aristoteles* formának nevezte. A filozófiai értelemben vett forma nem külső alakot, hanem az alkotórészek belső elrendeződését jelenti. A forma a dolgokban és összefüggésekben belátott érthető komponens, a pusztán és merőben csak érzékelhető alkotórészekkel szemben. A forma annak ellenére sem elavult fogalom, hogy immár több mint kétezer esztendő. A forma felismeréséhez ugyanis nem kellenek drága laboratóriumok és költséges berendezések, mert nem fizikai vagy kémiai törvényekkel, hanem az emberi megismerés egyik tevékenységével definiáljuk. Formának mondjuk mindazt, és csak azt, amit belátással ismerünk meg. A forma definíciója közvetlenül nem a realitásra, hanem az emberi megismerés tevékenységére vonatkozik. Ebből következik, hogy a forma a legáltalánosabb fogalmakhoz tartozik. De ugyanakkor reális és konkrét. A tudomány minden ága használ efféle definíciókat. Ha a forma nem lenne reális és konkrét, akkor a tudomány nem a realitást ismerné meg, s nem a konkrét valóságról, hanem csak egy merőben elgondolt világról tenne kijelentéseket.

Nem akkor ismerünk meg formát, ha megértjük a dolog nevét, vagy hozzánk való viszonyát. A formát akkor ismerjük meg teljesen, ha tökéletesen értjük az összefüggéseket. Vegyünk egy példát a tudományok történetéből. Galilei óta tudjuk, hogy a színek, a meleg, a hangok stb. nem a tárgynak, hanem az emberi szubjektivitásnak tudhatók be. Ha pedig az elektron, neutron vagy proton nem lehet piros, zöld vagy kék, kemény vagy puha, hideg vagy meleg, akkor hullám vagy korpuszkula sem lehet. Mert a hullám vagy korpuszkula képzete — ugyanúgy mint a színek és hangok — a megfigyelő képzete, és nem az elektronok egymásközi összefüggése. Ezek a képzetek arra jók azonban, hogy belássuk bennük az elektronok közti összefüggéseket. E belátott összefüggéseket, tehát formákat, a kvantummechanika matematikai egyenletei fejezik ki. Mutatóban soroljunk föl néhány formát. A testek kölcsönös vonzásában belátott forma a testek fizikai értelemben vett tömege. Az elemek közti összefüggésekben belátott forma a rendszám. Organikus forma az anyagcsere mintája, pszichikai forma a feltételes reflex. E néhány példából is kitűnik, hogy a forma nem ütközik a takarékoság kánonjába. Nem mítikus koholmány, hanem a korrekt megismerés eredménye; nem elképzelt, hanem megértett realitás. Csak az misztérium, hogy a tudósok, akiket általában az értelem embereinek kell tartani, miért háborodnak fel, ha valaki a forma fogalmát használja? Használja pedig abból a célból,

hogy a belátást és elképzelést ne csak elméletileg, hanem gyakorlatilag is megkülönböztessük egymástól, mert meg van győződve arról, hogy a valóságot nem elképzelés, hanem belátás és megértés útján ismerjük meg.

Eddig az összefüggésekben belátott formákkal foglalkoztunk. A részecskék között fizikai összefüggések állnak fenn, tehát ezek fizikai formával rendelkeznek. Az elemek fizikai és kémiai; az organizmusok fizikai, kémiai és organikus; az állatok fizikai, kémiai, organikus és pszichikai formákkal. Az összefüggésekben belátott formákon kívül van még egy egészen más típusú forma. Ez utóbbit nevezzük *központi formának*. Ha különböző adatokban egységet, egészet, azonosságot látunk be, akkor központi formát ismertünk meg. Gondoljunk a kétéltűek metamorfózisára. Ha belátjuk, hogy az ebihal és a béka, vagy a hernyó és pillangó ugyanaz az individuum, akkor e különböző külső adatokban belátott egység és azonosság a kétéltűek vagy pillangók központi formája. *A központi forma tehát a dolog vagy élőlény egységét biztosítja.* Központi formára vezethető vissza a dolog egysége, annak ellenére, hogy térben különböző adatok tartoznak hozzá; központi forma biztosítja, hogy a dolog egész, noha nemcsak térben, hanem időben is különböző adatok alkotják; központi forma tartja fenn a dolog azonosságát, a benne végbemenő változások ellenére. A változásokban látjuk be legkönnyebben a központi formát, mert az a feltétel, ami lehetővé teszi a változást, mindig valami állandó és maradandó.

A tudományok sem nélkülözhetik a központi formát, mert az összefüggések, amelyeket kutatnak, dolgok között állhatnak csak fenn. Egy dolgot pedig csak akkor ismerhetek meg korrektül, ha egységet, egészet és azonosságot látok be. A fizika, kémia, biológia stb. formái a dolog központi formájához járulnak, és azt határozzák meg: fizikai formák a részecskéket határozzák meg; fizikai és kémiai formák az elemeket: fizikai, kémiai, biológiai formák az élőlényeket. A fizika, kémia, biológia, pszichológia anyagi összefüggéseket kutat, ennél fogva anyagi formákat lát be. Tehát anyagnak kell tartanunk azt a központi formát is, amelyet a fizika, kémia, biológia és pszichológia formái definiálnak. *Egészen más a helyzet, ha a központi formához járuló formák között lesz egy szellemi forma is, mint az emberi értelem.* Amikor azt mondom az emberről, hogy értelmes élőlény, akkor az embert a központi formájához járuló *értelemmel* definiálom. Ebből adódik, hogy az ember központi formáját is szelleminek kell tekintenünk, ha egyszer szellemi formával (emberi értelem) határoztuk meg.

A vitalisták akkor tévednek, amikor nem tesznek különbséget anyagi és szellemi formák között. Ezért tévesztik össze az élőlények központi formáját a lélekkel vagy szellemmel. Formát kizárólag belátás útján ismerünk meg. A belátás szellemi művelet (V. ö. „Értelem és szellem” című tanulmányunkat *Vigilia* 8/1966). Amit belátunk és megértünk azonban, az már lehet anyagi is, és nemcsak szellemi. A konfúzió gyökere az „értelmes” szó analógiás jelentése. Joggal mondjuk értelmesnek az elektronokat, atomokat, növényeket és állatokat a bennük belátott rend, törvény és minta miatt. De sokkal inkább értelmes az ember, aki képes arra, hogy felismerje a dolgokban rejlő érthetőséget. Ha különbséget tesz az „érthető” és „értelmes” között, akkor elkerülöm a zavart. *Mindaz, ami „csak érthető” anyagi. Az szellemi, ami ezen felül még értelmes is.* Az elektronikus gépek azért modellálhatják a feltételes reflexeket, mert a feltételes reflexek az emberi és állati idegrendszer anyagi formái. Ezért gyógyít-

hatók ideg- és kedélybetegségek kémiai készítményekkel. Ezért tulajdoníthat *Aquinói Szent Tamás* az emberi gondolkodáshoz hasonló képességet az állatoknak is. Viszont azért nem képesek az állatok megértésre és belátásra, mert az már szellemi tevékenység.

Álláspontunk akkor lesz egészen világos, ha összevetjük a különböző nézetekkel. A mechanistákkal együtt jelentősnek tartunk minden olyan belátást, amit a fizikus vagy kémikus ajánl föl a biológusnak. Örömmel fogadunk minden olyan felfedezést, mint a feltételes reflex vagy a tropizmusok (külső inger hatására bekövetkező helyzetváltoztatások), mert ezek a belátások az élet biológiai mintájának egy részét alkotják. Nem osztjuk azonban a mechanisták hiedelmét, hogy a valóság kizárólag elképzelhető elemekből, végeredményben a *Descartes*-féle kiterjedt testekből áll. Lehet, hogy ma már nem így mondják, de még mindig így gondolják. Különböznélünk miert vennék bizonyítékaikat kivétel nélkül a képzetek és az elképzelhető összefüggések köréből? A mechanisták reményét sem osztjuk, hogy eljön a nap, amikor a fizika és kémia törvényei választ adnak a biológia összes kérdésére. Ennek a reménynek egyetlen alapja az előbbi balhiedelem, hogy a valóság kizárólag elképzelhető elemekből áll, s ezért elhanyagolható a minták, formák és magasabb rendszerek szerepe.

Nem azért utasítjuk el a mechanizmust, hogy visszalopjuk a vitalizmust. Már csak azért sem, mert a vitalizmus nem veti el elég radikálisan a mechanizmust. A vitalisták is azt vallják, hogy a valóság elképzelhető elemekből áll, hozzáfűzik, hogy az élőlényekben van egy nem-elképzelhető életelv is. Az életelv épp oly felesleges azonban a biológiában, mint Isten fogalma egy matematikai egyenletben. Amikor pedig formákról beszélünk, akkor álláspontunk szerint nemcsak az élőlények, hanem az elektronok, atomok és vegyületek is rendelkeznek formákkal. Az emberi értelem kivételével minden formát anyagnak tartunk. Ezzel megszüntetjük az élő és nem-élő között tátongó szakadékot. A formák segítségével viszont határt vonunk élő és nem-élő között. A határt pedig az jellemzi, hogy amennyire elválaszt, annyira össze is köt.

A reneszánsz kori aristotelianusokkal és késői utódjaikkal szemben magunkévá tesszük a modern tudomány követelményét, hogy a dolgokat és jelenségeket összefüggéseikben kell vizsgálni. Galileit azért nem értették meg ellenfelei, mert Galilei belátásával szemben a Napot nem a Földhöz, hanem az emberi szemhez viszonyították. A dolgok és a megfigyelő közti viszonyt ma már végképp nem szabad összetéveszteni a fizikával, kémiával, biológiával, pszichológiával.

A dialektikus-materializmus is elveti a vitalizmust, mert tudománytalannak tartja az életelv feltételezését. De tud minőségi változásról, tehát a mechanisták véleményét sem osztja. Amiből az következik, hogy ebben a kérdésben a dialektikus-materializmus felfogásához állunk közel. A köztünk lévő különbség a közös felfogás eltérő indokolásából adódik.

*

Igen szellemesen jegyezte meg valaki, hogy a II. vatikáni zsinat konstitúcióját az egyházzal a mai világban, olyan papírra írták, amelynek vízjelében *Marx* és *Darwin* neve olvasható. A konstitúció felszólítja a hívőket, hogy keressék a közös nyelvet, ami alapul szolgálhat az egyház és a világ párbeszédéhez. Véleményünk szerint a közös nyelv alapját

az egzakt tudományokban kell keresnünk. A párbeszédet megelőzően azonban falakon belül kell felvetni azt a kérdést, hogy a katolikus hívők, filozófusok és teológusok magukévá tették-e már az egzakt tudományok legfontosabb idevágó eredményeit és alapvető tudományos követelményeit, vagy pedig jobbra megoldatlanul él egymás mellett hit és tudomány a katolikus tudatban. Tanulmányunk erre a kérdésre keresett megoldást.

NELLY SACHS VERSEI

AZ „IZZÓ REJTVÉNYEK”-BŐL

KIZSIGERELVE AZ IDŐ

*Kizsigerelve az idő
ábrázatodnak borostyánkővé
Az éjszakai vihar lángolva közelít
de a szivárvány
színeit már befogja
a lappangó vigaszcsikokba —*

A TŰLÉLŐK AZ IDŐT MEGRAGADTÁK

*A túlélők az időt megragadták
míg aranypor nem maradt a kezükben
Azt éneklék a Nap — a Nap —
Éjjél a fekete szem
halotti lepellel betakarva —*

NEVED ELVESZETT

*Neved elveszett
de hozzád siet a világ
és szép választékot kínál neked
Fejedet csóválod
de szeretőd
egyszer megtalálta tüdet a szénakazalban
Hallod: már hív is téged —*

HA MAJD A SZOBÁT

*Ha majd a szobát a betegség oltalmában
elhagyom — szabadon életre — halálra —
a levegő áthatva boldogítón
üdvözlő csókjával az ikerajkon
igazán nem tudom
hogy láthatatlan részem akkor
mihez tud velem kezdeni —*

BETEGEK IPARKODNAK

*Betegek iparkodnak a vérükből
kitört vadat megint lefogni
Szemükkel vadászaton hatolnak
oda hol a nappal
halálriadt színben hever*

*s a hold mélysége
tágranyílt téli álmukba behatol
keményen magasba rántva őket
míg a föld fonala elszakad
és a hóalmán függenek
vergődő tagokkal —*

BOCSÁSSATOK MEG NÖVÉREIM

Bocsássatok meg nővéreim
hallgatásotokat a szívembe fogadtam
Ott lakik és szenvedésetek gyöngyeit szenved
szívfájdalmat kopog
oly hangosan oly szaggatóan élesen
Nöstényoroszlán nyargal az óceán hullámain
a fájdalmak nöstényoroszlánja
Ki könnyeit már régen a tengernek adta —

A HALÁLT A SZEM ELŐL GYORSAN ELTÜNTETIK

A halált a szem elől gyorsan eltüntetik
Az elemek fellázadnak
de a bimbózó szférák
már behatolnak a feltámadással
es a szótlanság meggyógyítja a megbetegedett csillagot —

SZERELMEM A VÉRTANÚSÁGODBA ÁRADT

Szerelmem a vértanúságodba áradt
áttörte a halált
A feltámadásban élünk —

TI BESZÉLTEK VELEM AZ ÉJSZAKÁBAN

Ti beszéltek velem az éjszakában
de leküzdöttétek mint valamennyi
halott az utolsó betűt
és a torkok zenéjét
hátrahagyátok a földnek
s az minden skálán búcsút énekel
De a futóhomokba vegyülve
újat hallok a kegyelemben —

SZERETETT HALOTTAIM

Szeretett halottaim
egy hajszálnak a sötétségből
már távolság a neve
halkan nő a nyitott időn keresztül
Titkos mértéket betöltve halok
a pillanatba
mely bimbózva nyújtózik
de orvul a föld
lángnyelveit kitűzték —
Venyige mely borát a lángnak adta át
hátrahanyatlom —

MIKÖZBEN ITT VÁRAKOZOM

Miközben itt várakozom
vágyakozik az idő kint a tengeren
de kék hajába mindig visszahúzzák
az örökléteket el nem éri —
Még nincs szerelem a planéták között
de a titkos megegyezés remeg már —

Vas István fordítása

EMLEKEZÉS CERVANTES HALÁLÁNAK 350 ÉVES ÉVFORDULÓJÁRA

A spanyol állami és társadalmi élet betegségét a XVI. század második felében, sok tünet jelezte, s ezek már V. Károly császár uralkodása végén mutatkoztak.

A nemzeti gőg és türelmetlenség, az úrhatnamságban szenvedő hidalgók özönlése a különféle jobb pályákra, az aranyláz, a hivatalok árubabocsátása, a közigazgatási basáskodás, az esztelen kalandok bolond mániája, mindmegannyi válságjel, amely lidércnyomásként nehezedett a spanyol nép szívére és ellenállhatatlan erővel sodorta az országot a hanyatlás útjára.

Fény és árnyék, pompa és nyomor, bűn és erény minden foka és neme, egymás tőszomszédságában tanyázott. A köz- és magánéletet nem a törvények szelleme, hanem betűje kormányozta. A kalandorélet minden romantikája és cifranyomorúsága felütötte fejét Spanyolországban, azonban sehol sem oly szembeötlően, mint a Guadalquivir örökké derűs fővárosában, Sevilleben.

A végletek és túlzások e szomorú találkozása felkelti egy költői lelketű sevillei polgár csipkedő hajlamát, tollat ragad és megrajzolja először egy-két elbeszélésben (*A kutyák párbeszéde*, *Az üvegtestű mester* stb.), majd egy hatalmas műben mindazt a ferde kinövést, amely őt és több jóérzésű kortársát is arra indította, hogy szembeforduljanak a társadalmi árral. Így kezd kibontakozni egy remekmű, és így ébred tudatára írói képességének egy kalandoséletű lángelme, akinek halála 350. évfordulóját ünnepelte minap az irodalmi világ.

Sok század telt el azóta, de még ma is szívesen el-el vitatkoznak felette, még ma se tudnak nyugvóra térni *Don Miguel de Cervantes Saavedra* nyugtalan élete és remekműve, a *Don Quijote* felett. Mintha a történelmi távlat szívesen használt szemmértéke csödőtt mondott volna a költő kalandos természetű személyének és hőse, a búsképű lovag rejtélyének megfejtése körül. Még ma is több táborra oszlik a Cervantes-kritika. Vannak, akik a szimbolikus magyarázat mellett kardoskodnak, mások viszont kizárólag a lovagregények elleni irodalmi hadjáratot látnak benne. Vannak, akik szívesen állítják, hogy szorosan véve nem Cervantes a *Don Quijote* szerzője, hanem az egyes olvasók, akik az idők folyamán érzelmeiket belecsempészték a regény cselekményébe. *Unamuno*val az élén, sok spanyol sürgeti a regény „hivatalos” magyarázatát, ahogyan a szentírást az egyház jegyzeteli, mert így a mű önmaga és emberséges demokráciája sok lelki vigasz, sok áldás, valamint a nemzeti megújulás el nem apadó forrása lehet. De *Unamuno* tovább megy, amikor kijelenti, hogy a *Don Quijote* szegény Cervantes feje fölé nőtt, úgy hogy nagyságát ő maga se tudta már fel-fogni.

Nagy feltűnést keltett napjainkban *Dominique Aubier*-nak: *Don Quichotte prophète d'Israel* című tanulmánykötete, amelyben azt fejtegeti, hogy Cervantes regénye profétikus mű. A főhős, Ezekiel prófétához hasonlóan, ugyanolyan körülmények között vándorol az inkvizíció korában, mint egykor a választott nép. A zsidóság helyzete ugyanis

Cervantes idejében a babiloni fogsághoz volt hasonlítható. Ugyanazon tényezők veszélyeztették létét, mint Ezekiel idejében. Igen, Don Quijote mint valami kérdőjel kóborol a mancha-i síkságon, ő valóban a spanyol kultúra kétértelmű jellegének kifejezője, mondja *Ortega y Gasset*. Ezer és ezer tanulmány próbálja a titkot megfejtetni, azonban a hős a mai napig néma maradt.

Abban azonban mindenki megegyezik, hogy az első rész nem más, mint szatíra. De attól a pillanattól kezdve, hogy a derék Sancho csatlakozik a lovaghoz, a regény máris túlnő az eredeti tervezet és szándék keretein. A kóbor lovag szeme előtt most már más célok lebegnek. Saját korának szellemi elfajulása ellen lép fel, a barokk-észjárás ellen hadakozik. Nem bolondos magatartásán van a hangsúly, hanem magatartásának e sajátosságán. Olyan ember, akinek természete ezekkel a szavakkal írható körül:

Hacer cosas del mayor loco del mundo, y decir razones tan discretas, que borran y deshasen sus hechos (II. 18);

azaz „olyan tetteket visz véghez, amelyeneket a világ legnagyobb bolondja tesz és olyan értelmes nyilatkozatokat mond, amelyek tetteit elnémítják és elfelejtetik”. Hogy a régi lovagi eszményből kalandorvilág fejlődött ki, senki sem tudta jobban, mint Cervantes maga. Kalandos életének már egészen rövid ismertetése is ezt sejteti.

I.

Az Alcalá de Henaresben született (1547) ifjú irodalmi pályára készül, és mestere *Juan Lopez de Hoyos* madridi paptanár egy alkalommal bemutatja a 22 éves *Giulio Aquaviva* bíbornoknak, aki azért jött Madridba, hogy kifejezze II. Fülöpnek a pápa részvétét, a király első feleségének és fiának, *Don Carlosnak* halála alkalmából. A bíbornok maga mellé veszi írődeáknak a fiatalembert és ketten beutazzák Spanyolországot, Franciaországot. Cervantes végül Itáliába jut. A Vatikánban lakik, ahonnan a dominikánus pápa a renaissance minden dévajságát már kiüldözte. Olvassa *Dulci* komikus époszát, a harsány kacaj bibliáját.

Ez időtájt fejti ki az izlám legnagyobb erejét. Elérkezik Lepanto emlékeztető napja. Cervantes katona lesz, de a tengeri csatában a *La Marquesa* nevű, pápai színek alatt hajózó gályán megbénul félkarja. Elbocsátást kér. Sesa hercegtől ajánló levelet kap, *Don Juan* pedig külön jutalmat kér a királytól a hős őrmester részére. Sajnos, ezek a levelek okozták vesztét. A tengeren kalózkodásuk kezébe kerül, a levelek gondolkodóba ejtik a kapitányt és akkora váltságdíjat követelnek érte, hogy annak előteremtése csak öt év múlva sikerül a család és a trinitárius szerzetesek közös fáradozásával. Cervantes magatartása az algiri börtönben csodálatra méltó. Itt szerencsétlen társainak erkölcsi támasza. Háromszor kísérli meg a szökést, mind a három esetben elfogják. Kemény magatartásáért az ellenség is megbecsüli.

Öt éves fogság után visszatér Spanyolországba. A 31 éves költő pénz nélkül, nyomorogva keres megélhetést. Családja tönkrement. *Don Juan* halott, Sesa hercege távol van, ajánló leveleik már nem érnek semmit. A kérvényezőt mindenütt elutasítják. Portugáliába is elkerül

II. Fülöp megszálló seregével, megtanul portugálul. Olvassa íróikat. Minthogy szerencsecsillaga még most sem akar felragyogni, elhatározta, hogy leteszi a kardot és tollat ragad. Első művének, a *Galatea* című pásztorregénynek megjelenését (1585) nem kísérte se anyagi, se szellemi siker. Annyit azonban mégis elért vele, hogy menyasszonyát, *Dona Catalinát*, kinek Elicio pásztor szerepében ő teszi a szépet, Esquivias faluban (Toledo mellett) oltárhoz vezethette.

Hamarosan új fába vágta fejszáját, felcsapott színműírónak. Vagy 20—30 színdarabot írt. Ezek kettő kivételével (*Numancia* és *Los tratos de Argel*) elvesztek. De hamarosan fölismeri, hogy a színműírás, amelyre kizárólag pénzszerzés céljából adta fejét, nem igazi kenyerre. Még néhány keserves évnek kellett elteltetnie. Végre egyik barátja állást szerez neki. Úgvis mint szállítási ügynök s később mint Granada városának adószedője, bejárja a falvakat és városokat, megismeri hazájának keserves pénzügyi állapotát, a kormány terhes intézkedéseit. Saját testen érzi a kicsinyes bürokratizmus tűszúrásait, amikor Sevillában, későbbi állandó lakhelyén (1588—1603), tizenegy hétig kell börtönben ülnie, mert egy csalót becsületesnek tartott.

Közben megtörtént a nagy Ármáda pusztulása (1588). Rengeteg ember veszett el a rossz vezetés következtében. Éppen 25 évvel a lepantói győzelem után (1596) az angolok *Essex gróf* vezérlete alatt Cadizban partraszállottak. A partvédelem oly szervezetlen volt, hogy a fosztogató ellenség előtt a város tárva-nyitva állt. Ekkor eszmél rá Cervantes, hogy az egykori győzelmek és hősi tettek példájától mennyire eltávolodott a méltatlan utókor. Igen, Lepanto és az algiri börtön szellemét, V. Károly régi lovagi eszményét kell feltámasztania, fel kell fegyvereznie a jó régi *Don Quijote*-t, hadd mutassa meg az egész spanyol nemzeti közösségnek, mennyire elfajultak már, mennyire elsorvadtak az ország politikai, szociális és erkölcsi erői, mert a valódi lovagság helyett kalandorok kerekednek felül. Így fogamzott meg benne a csúfondáros filozófia nagy hősenek alakja a sevillai börtön egyik sötét zugában. 1603-ban készen lett, 1604-ben a cenzori engedély is megérkezett és 1605-ben a nagy spanyol tragédia hőse, *Juan de la Questa* madridi sajtójából, még ez évben hat kiadásban, elindult világkörüli útjára, hogy a nagyhatalmi ábránd, az úgynevezett „fülöpi világrend”, az illuzionizmus végzetes tévedéseit feltárja. Földhöz ragadt csatlósa, *Sancho Panza*, aki hamarosan a rajongó lovak varázsa alá kerül, párhuzamos vonalon az anyagiasság életelvét képviseli.

Bolondok vagytok mindnyájan — gondolja magában Cervantes — és az illúzió benneteket is a tömegőrület örvényébe dönt. A világ csodálatos színház, amelynek színpadán nem látjátok meg, mi van, és csak azt érzékelitek, ami nincsen. A mennyország vonz benneteket, azonban az ördög magával ragad valamennyiötöket. Felfelé *Don Quijote*-k vagytok, lefelé *Sancho Panza*-k. Nem helyes se az egyiknek érzelmi túltengése, se a másiknak értelmi szegénysége, s ezért kell a nemzettestnek ugyanazt a gúnyt, ugyanazt a szenvedést eltűrnie, mint amelyben a lovak és csatlósa részesült lépten-nyomon. S kérdem, nem helyesen jövendölt-e Cervantes?

Az élet küzdelmeiben megacélozott Cervantes a sok negatívum mellett nem feledkezett meg a pozitívumról sem, nem feledkezett meg a sok fájdalom között az örömről, a hasznosról, nem feledkezett el arról, hogy az intő példa mentő elv is lehet az élet kényes helyzeteiben.

Így keletkezett Don Quijote lényében az a furcsa kettősség: az okos lovagi jelleg és a gyógyíthatatlan eszelősség, amely hol segít vagy elijeszt, hol téved, illetve utat mutat, hol fékez és segít. Sancho ilyen értelemben nemcsak pocakos epikureus, hanem ugyanakkor a józan emberi értelem képviselője.

Don Quijote és apródja útnak indul, hogy hazája és népe számára megteremtse az aranykorszakot, amelyet oly szemléltetően tud leírni. Meg akarja valósítani a barokkal nagyon is ellentétes emberi eszmé-nyét, amely így sűrithető össze:

casto en los pensamientos, honesto en las palabras, liberal en las obras, valiente en los hechos, sufrido en los trabajos, caritativo en los menesterosos, y finalmente mantenedor de la verdad, aunque le cueste la vida el defenderla (II. 18),

azaz „tisztának kell lennie gondolataiban, illedelmesnek szavaiban, bőkezűnek jócselekedeteiben, bábornak hőstetteiben, türelmesnek fáradalmaiban, résztvevőnek a szükségben szenvedők iránt s végül az igazság pártfogójának, ha életébe is kerül annak megvédelmezése”.

Tehát felkerekedik, hogy a lelkiület lezüllesztésének erejével megakadályozza.

II.

Rivadeneyra, Loyolai Szent Ignác életrajzírója, azt állítja, hogy a nagy szentben pamplonai sebesülése után Krisztus és a szentek élete olvasásának hatása alatt nagy változás állt be. Az az égő vágy szállta meg, hogy a tetteket, melyekről olvasott, utánozza, sőt megismételje. S így ő is egyik reggel szolgájától kísérve útra kelt, és megkezdte Krisztusban gyökerező kalandos életét. Minden szándéka az volt, hogy nagy tetteket vigyen véghez, mert a szentek, akiket mintaképül választott, ugyanazon az úton indultak el. Vajon Don Quijote nem egy második Ignác-e? Nem ugyanaz-e evilági, illetőleg általános emberi értelemben, mint Ignác volt vallási értelemben?

És van a századnak még egy dicsőséges női alakja is, aki megérteti velünk Don Quijote szellemét, és ez *Teresa de Jesus*, a hős avilai apáca. Csodálatos, hogy e három hős élete mennyire hasonlít egymáshoz még részleteiben is. Ignác is, Terézia is 40 éves korukban találták meg hivatásukat. Don Quijote is férfi kora delén volt, amikor elindult, hogy a világ jogtalanságai ellen küzdjön. Amint Ignác első útja alkalmával az irányt rábizta lovára, hogy csak az isteni gondviselés vezesse, amint Szent Terézia ellenkezés nélkül meghajlik az ég akarata előtt, úgy Don Quijote is alázattal meghajlik egy magasabb akarat előtt, midőn lovára bizza az útírányt. Így lesz az alázat és az engedelmesség e három nagy ember hősiességének alappillére, s ezeket az erényeket követelték meg szigorúan, önmaguktól és tanítványaiktól is.

Szent Ignác 1522 karácsony szent estéjén, Monserrat hegyén, az oltár előtt lovagi fegyverőrséget állt. Mint Krisztus leendő lovagja időzik itt. Fegyverei szegényesek, a valóságban azonban félelmetesek és dicsőek, hisz velük az emberi természet ellenségei ellen akarja a harcot felvenni. Teréz kapcsolata az eucharisztikus Istenhez állandó őrség volt, folytonos lovagga-avatás és örökös véd- és dacszövetség. Bárhol

alapított kolostort, első gondja az Oltáriszentség elhelyezése, és becsületbeli kötelességének vallja, hogy az első éjjeleket önmaga virrassza át őrsképpen. Don Quijote szintén nem tudja elképzelni magának a lovagi életet őrsgállás nélkül. Őcska fegyvereivel őrt áll, amelyek éppoly diosöek és félelmetesek, mert velük az igazságtalanságot akarja megszüntetni, az özvegyeket és árvákat védelmezni, tehát az emberiség javát szolgálni. Bátran állja az üldöztetést és szidalmat, a szégyent lovagi céljainak elérése érdekében. Ugyanazt a győzedelmes keresztes-hadjáratot vezeti Ignác, legalábbis addig, amíg nagy művét megszilárdítva nem látja. Ugyanez a szellem árad Terézből, amidőn a toledói börtön cellájából *Juan de Jesus Roca*-nak ezeket írja: *las cárceles, los trabajos, las persecuciones, los tormentos, las ignominias, y afrentas por mi Cristo y por mi religion son regalos y mercedes para mi*, azaz „a börtön, a viszontagság, az üldözés, a gyötrelem, a gyalázat és zaklatás Krisztusomért és vallásomért mindmegannyi ajándék és jutalom számomra”. S valóban úgy van, mintha csak a szegények, az elnyomottak és a nyilvános bűnösök szeretnék mindhármukat, akárcsak annak idején Krisztus Urunkat. Ki merné tagadni ezek után, hogy ezt a három emberi nagyságot egy fából faragták, hogy egy és ugyanazon szellemi valóság gyermekei, és hogy Don Quijote éppúgy, mint Szent Ignác avagy szent Teréz, népének vezére óhajtott lenni magas célok elérése érdekében.

Ó, mily messze áll ettől a meglátástól a jeles francia *Louis Philippe May* véleménye, aki Cervantesben a szabadgondolkodás atyját szeretné tisztelni! Mintha a búskepű lovag kalandjai csupán azért íródtak és pattantak volna ki Cervantes agyából, hogy ezzel álarcot helyezzen a Szent Officium árgusszemei elé, mert a teológusokkal és a skolasztika rendszerével csak így vívhatja meg kulisszák mögötti harcát. Ilyen értelemben *Sancho Panza* is a Descartes előtti gondolkodás szócsöve lenne. Sekélyes racionalista magyarázat ez, amely egy lángelme misztikus ötlete előtt megtorpan. Ezzel szemben fényes elégtételt nyújt *Louis Philippe May* honfitársa, *Max Daireaux*, aki 1947 nyarán megjelent tanulmányában pontról-pontra, kalandról-kalandra kimutatja a nagy mű dualizmusát, a szatíra mögött leleskedő költőt, aki lelkesedéssel indul el pályáján, örökké reménykedik, de a sors kemény csapásai alatt megpuhul. A test és lélek dialógusát vetíti elének Cervantes, akárcsak Szent Ignác és Szent Teréz. Mélységes humánus árad a nagy mű minden sorából. Ez a humánus vetteti fel velünk jogosan a kérdést: ha Don Quijote céljai oly fenségesek, ha szándékai oly nemesek, miért kellett neki a századok harsogó nevetésének áldozatául esnie? miért kellett neki eszelősnek lennie? vajon az eszme önmagában véve nem nagyobb bolondság-e, mint a bolondság önmaga? Azt hiszem erre a kérdésre Cervantes a következő feleletet adta volna: regényemet egyéni költői tételeim szerint fogalmaztam meg, ez pedig így hangzik: *deleitar aprovechando*, azaz „mulattatva tanítani”. A komédia szerinte csak: *espejo de la vida humana, ejemplo de las costumbres e imagen de la verdad*, azaz „az emberi élet egyik fajtája, az erkölcs példázata és az igazság vetülete”.

A tréfának és igazságnak harmonikus kiegyenlítése megköveteli, hogy ha az egyik elemet kiemelem, a másikat arányosan hozzáidomítsam az elsőhöz. A *Don Quijote*-ra alkalmazva ez annyit jelent: minél szigorúbb és fenségebb a tanulság az eszmei tartalom, annál inkább át kell hatnia a külső formának, a mulattató elemnek a komoly cse-

lekményt. Ezért lett a *Don Quijote* olyan könyv, amelyben főleg a meseszövegs bősége uralkodik. Pásztorregény, kalandos szerelmi történetek, olaszos novella, románc-betétek, Boccaccio-émlékek, Ariosto népies mondásai ölelkeznek itt vegyesen.

Igen, Cervantesnek egyéni nézetei és módszerei vannak, ha a spanyoloknak meg akarja mondani az igazságot. Mosolyogva és cseppenkint adagolja népének a felhígított orvosságot. Nem hiába mondja egy ma is nagy tekintélynek örvendő kritikus, *E. Gómez de Baquero: Somos un pueblo aficionado a tomar a burla lo que se presente sea lo que fuere*, azaz „olyan nép vagyunk, amely a tréfát úgy veszi, ahogyan az magától jelentkezik”. A bölcsességnek és értelemnek magára kellett öltetnie a fonákság és kalandorszellem köpenyét, hogy meghallgatásra találjon.

III.

Ha Cervantes főcélja csakugyan a lovagregények kiirtása lett volna, akkor érthetetlen, miért hóbortos a hős csak tetteiben és miért nem érzületeiben is. Ugyanis, igazi világos pillanatokkal nem rendelkező bolond, akinél a tettek és szavak összhangban vannak egymással, sokkal nagyobb hatást kelt az olvasóban.

Cervantes épp a *Don Quijote* II. részének befejezésén dolgozott, mikor 1614-ben egészen váratlanul megjelent Tarragonában a regény folytatása. A munka címlapján szerzőként *Alonso Fernández Avellaneda* szerepel. Kétségtől álnévet viselő író, akit bizonyára a bosszú és az irigység vezetett. Jó példa lett ez a fércmű arra, mivé vált volna Cervantes műve, ha a regény hőse valóban magasabb eszményi célok nélkül járt volna a világot. Avellaneda műve szatirikus harciriadó a lovagregények ellen. Cervantes munkája ettől messze eltér. Az előbbi, gondviselészerűen, kellő megvilágításba helyezi Don Quijote igazi arculatát. A költő kortársai is a regény első részét kulcsregénynek tartották, amely ott tréfál, ahol lehet, és ott mar, ahol tud. Ezt alátámasztja a regény előszavának következő mondata: *non ha sido otro deseo que poner en aborrecimiento de los hombres las fingidas y disparatadas de los libros de caballerias*, azaz, „egyetlen kívánságom az volt, hogy az emberek átkainak szolgáltassam ki azokat a hazug és képtelen meséket, amiket a lovagokról gyártanak”.

Csak 10 év múlva, Avellaneda orvtámadása után, amikor a második rész 59. fejezetét írja, frissíti fel a szerző egy folytatólagos kötetben a kóbor lovag és csatlósa emlékezetét, és ez a második rész világosít fel bennünket arról, hogy tulajdonképpen mi is rejlik a kóbor lovag ösztöneinek mélyén. Kutatta Cervantes az elvi idealizmus meddő küzdelmét a realizmussal szemben, kutatta a meg nem alkuvó önzetlenséget, amely végülis elbukik az anyagi érdekekkel szemben. Valóság és álom, test és lélek, anyag és szellem, amelyek folyton kergetik és alkudoznak egymással. ölelkeznek a regényben, mint az emberi szellem két ellentétes pólusának tragikus képviselői. Don Quijote tehát éppoly nélkülözhetetlen Sanchonak, mint Faust Mephistophelesnek. Íme a végtanulság, hogy mire kell becsülni az élet való és álértékeit, mint kell lelkesedéssel törekedni az eszményi célok felé, s mint kell győzni tudni önmagunkon, ha azok meghiusulnának. Szinte halljuk a madáchi gondolat kicsengését: ember, küzdj és bízva bízzál. Joggal mondhatjuk tehát, hogy a második rész Don Quijote magatartását tragikus életér-

zésnek minősíti, amelyben már nem nevetünk oly harsogóan, mint amikor a hős nekirohan a realitás száználmas szélmalmainak, hisz evangéliumi tisztaságú térségen mozog, ahol a korai spanyol barokk minden törekvése világos értelmet nyer.

A mű derűs pesszimizmusát, amely oly nagyon hasonlít a magyar lélek sírvavigadásához, a portugál *Fidelino Figueiredo* így fejezte ki: „A mély búskomorság végső következtetését, mely végülis ránk ragad Quijote tiszta idealizmusának bukásából és a sanchoizmussal való megbékélés lehetetlen voltából, *Rodriguez Marin* (a legkiválóbb Cervantes-tudós) a regény önéletrajzi jellegéből magyarázza.” Ez a megállapítás egyúttal *Körösi Albin*, a nagy magyar hiszpanológus tétele.

Nem csoda tehát, ha korunk nagy spanyol gondolkodói saját képükre valóságos bölcséleti rendszert hámoztak ki Cervantes művéből, hiszen többszáz év 400 spanyol kiadásának mindegyike hozzájárult egy-egy gondolatfoszlánnyal a rejtélyes mű megfejtéséhez, kibogozásához. Bátran mondhatjuk, hogy az európai lét tragikus törvénykönyve ez a lírai regény, amelybe belefér a hit és kétség, lelkesedés és gúny, realizmus és illúzió megdőböntő szintézise.

És a vég? Don Quijote halála órájáig sziklaszilárdan hisz önmagában. Csak az utolsó percekben tér észre. A kiábrándulás (*desengano*) ekkor úgy hat, mint a pusztító jégeső. Ráébred, hogy Dulcineát nem válthatja meg. Spanyolország nem szabadul fel a picarizmus és illuzionizmus uralma alól. Egy egész életet kellett tehát hiába leélnie, átküzdenie egy fenséges célért, amelynek elérését immár csak a végtelenség távlatában remélheti. Minden nemes törekvése a közösség szolgálatában hiú ábrándnak és tűnő álomnak bizonyult. Vajon mi készítette a szerzőt erre a befejezésre? Valószínűleg az, amit *Juan Valera* „*su inspiración inconsciente, la esencia y el ser de su ingenio*”-nak, azaz „öntudatlan ihletnek, a szellem létének és lényegének nevez”. Ezt *Miguel Unamuno* úgy írja körül, hogy a költő kényszerült közvetítője volt egy az egész nép szelleméből fakadó alakításnak, illetve alkotásnak. Igen, Cervantes mintha a barokk észjárást fenyegető katasztrófa tudatára ébredt volna. Don Quijote utolsó napjaiban belátta, hogy küzdelme egy új Spanyolország érdekében hiábavaló volt. Talán még ma is hiába folytatja ezt a küzdelmet?!

IV.

Amikor a XIX. század első évtizedeiben, a romantikus írók propagandája folytán, a spanyol irodalom termékeinek olvasása és utánzása úgyszólván divat lett Németországban és Közép-Európában. *Cervantes* került *Calderon* mellett az érdeklődés előterébe. Schlegel Frigyes, aki ennek a mozgalomnak vezére volt, a következőket írja Cervantes alkotásáról: „Don Quijote az összes művek között invenció és szellemiség tekintetében a leggazdagabb... E mupka isteni nyelven íródott.” *Vörösmarty* pedig, aki Schlegel hatására szintén elolvasta a spanyol regényt, azt „férfimunkának”, olvasását pedig a legnagyobb élvezetnek mondta. *Petőfi Sándor* már diák korában szorgalmasan tanult spanyolul, csak hogy Cervantes verssorait eredeti nyelven élvezhesse. *Mikszáth Kálmán* *Beszterce ostroma* című regényében a magyar *Don Quijote*-t alkotta meg. *Riedl Frigyes* ezzel kapcsolatban kifejti, hogy „mi, akik szellemi dolgokkal foglalkozunk, akik eszményeket tűztünk ki magunk elé az életben, mi mindnyájan Don Quijote-k vagyunk. Törekvésünket

aztán megmosolyogja, kineveti a valóság, a számaron lovagló Sancho Panza... Aki az eszményi célokat keresi — folytatja a nagy irodalomtudós —, annak el kell fogadnia ezt, bele kell nyugodnia, hogy a kóbor lovagot porba döntik, de nem a lovagok, hanem a borbélylegények.”

A *Don Quijote* első magyar fordítása 1829-ből való, de ez még francia fordításon alapszik. 1846-ból is van egy angoltól való átültetés. Csak 1848-ban jelent meg az első teljes *Don Quijote*-kiadás Karády Ignácól. Ezt követte majdnem tíz további fordítás, ezek azonban csak több-kevesebb hűséggel tükrözik az eredeti nagy mű szellemét. Kivonatos ifjúsági átdolgozások is készültek, de egyik sem tudja a mű valódi értékét tolmácsolni. A legkényesebb igényeknek egyedül Győry Vilmos fordítása felel meg.

Cervantes 1615-ben befejezte nagy művét. Azonban Madridban, ahol véglegesen letelepedett, nem tudott megpihenni. Újra tollat ragad és egy újabb regényt ír *Trabajos de Persiles y Sigismunda* címmel. A szívbeteg költő nagyon sietett, hogy ezt a lírai regényét, amelyet élete remekművének tartott, be tudja fejezni. Ez 1616 október első napjaiban meg is történt. Még le sem tette a tollat, amidőn ütőere verésén megérezte, hogy négy nap múlva, vagyis legkésőbb vasárnap, szíve meg fog állni. Gyorsan levelet írt Lemos grófnak, és abban tréfásan egy régi románc soraira hivatkozik:

*Puesto ya el pié el estribo,
Con las ansias de la muerte,
Gran Señor, esta te escribo,*

vagyis, „lábam már bent van a halál lovának kengyelében, amikor ezt nagy Uramnak írom”. Előérzete beteljesedett. 1616 október 10-én, egy szombati napon lehunyta szemét. Ez a levél volt irodalmi végrendelete. Nem kellett semmi másról intézkednie, mint lelke üdvéről. Két misét kért. Ez volt az egész. Szegényen született, szegényen élt. Öreg napjaiban a toledói érsek és Lemos gróf kegydíjából tengette életét. A madridi trinitárius apácák csendes sírboltjában, ahol szentéletű nővére is nyugszik, várja azóta a feltámadást.

Halálának 350 éves évfordulóján a magyar közönség szívesen emlékezik meg róla, aki halhatatlan művét mindenek előtt katolikusnak tekintette. 1613-ban megjelent *Példás Elbeszélések* (*Novelas ejemplares*) című novella gyűjteményére ezeket a szavakat írja: „Ha olvasásuk valami gonosz gondolatot támasztana az olvasóban, inkább levágtatnám a kezemet, amellyel írtam őket.” Talán ezek az őszinte szavak indították a Columbiában ma is élő spanyol családokat arra, hogy az októberi litániákon a rózsafüzér imáját *Don Quijote* lelki üdvéért esengő könyörgéssel kezdjék el.

Az ember akkor inkább önmaga, az ember akkor emberibb, amikor az öröm az alapvető vonás benne és a bánat csupán mellékes jelenség. A mélabú ártalmatlan közjáték legyen, gyöngé és tűnékeny kerete a léleknek; a magasztalás legyen a lélek állandó lüktetése. A borúlátás a legjobb esetben amolyan érzelmi fél-pihenés, az öröm a lármás munka, amelyben minden dolog életet kap.

G. K. Chesterton

A SZOBRÁSZ ÉS LÁTOGATÓJA

Írta Gadányi Jenő

Gadányi Jenő (1896—1960) a modern magyar festészet és grafika kiemelkedő jelentőségű mestere volt; azok közé tartozott, akik — a századeleji francia képzőművészet és az avantgarde törekvések eredményeit értékesítve — új szakaszt nyitottak a magyar piktúra történetében. Gadányi munkásságáról a közelmúltban több értékes tanulmány jelent meg (Kassák Lajos, Körner Éva, Rácz István tollából), életrajzát özvegye írta meg *Igy történt* című könyvében (Magvető kiadó, 1965).

Gadányi elmélyülten foglalkozott művészetelméleti kérdésekkel is: teoretikus írásainak egy részét a *Művészettörténeti Értesítő* 1960. évfolyama közölte. A Gadányi-hagyaték költeményeket és szépprózai műveket is tartalmaz, — ezek közül való az itt következő elbeszélés, amely bepillantást nyújt a kiváló mesternek — maradandó értékű festmények, akvarellek, rajzok és metszetek gazdag sora alkotójának — esztétikai személetébe is. (D. I.)

II. Gyula pápa mindig jól érezte magát Michelangelonál. Nagyra becsülte a szobrász művészetét és szerette mint embert is, akinek egyszerűsége, őszintesége, nyílt modora, a pápával szemben sem változott. Úgy beszélt vele, mint bárki mással. A Vatikán fényes környezete, márvány oszlopcsarnokai, főpapok, diplomaták, követek jövése-menése, a fogadások végtelen órái fárasztották és untatták a Szentatyát. Így ha csak tehetett, megpihent egy-egy órára Michelangelo műtermében, ahol egy igazi ember társaságában érezhette magát. Most is, néhány hete csak, hogy nála járt, s már újra jelentették Michelangelonak II. Gyula jövetelét.

Ezúttal azonban hiába várt a mester, a pápa nem jött el. Talán gyengélkedik, vagy elfoglaltsága terhesebb volt ezen a napon, gondolta magában; pedig fontos dolgokat kellett volna előterjesztenie. Nézte az asztalra előkészített iratokat, számlákat. Nagy szüksége lenne már némi pénzre, hogy munkáját folytatni tudja. A márványtömbök nincsenek kifizetve, a munkások is folyton a nyakára járnak, de mit tegyen — a pénz elfogyott. A pápa elvileg bőkezű volt, csak hogy a kincstárnoka volt az egyetlen ember a környezetében, akit nem naponta fogadott. Általában csak akkor hívatta színe elé, ha már elkerülhetetlenül szükséges volt, — így aztán ritkán volt bőkezű.

Pár nappal ezután, egy forró késődelután Michelangelo ócska ágyán feküdt, semmire sem gondolt, csak nézte a piszkos, málott vakolatú mennyezet szeszélyes foltjait. A műterembe öt széles márványlépcsőn kellett feljönni. Nehézkés lépéseket és botkoppanásokat hallott. A Szentatyá; megismerte a lépéseit. Felült az ágyon, két tenverével végigsimította sűrű szálú haiát, azután felállt. A nagy vasalt ajtót a pápa maga nyitotta ki. Megállt az ajtóban, egy pillanatig a padlót vastagon takaró márványhulladékot nézte, azután bejött a műterembe és leült egy terjedelmes karosszékre.

— Fáradt vagyok.

— Nem tudtam, Szentatyám, hogy ma eljössz, — különben eltakarítottam volna ezt a sok szemetet.

— Hagyd csak. Szeretem ezeket az apró, csillogó, fehér márványdarabokat, azokból a tömbökből hullottak le, amelyekből alakjaidat kifaragod.

A pápa valóban fáradtnak látszott. Bozontos, vastag szemöldöke alatt, máskor élénk, szűrös, átható szürke szemei most bágyadt fényűek, arcának kemény vonásai azonban változatlanok voltak. Nagy, előreálló álla a hatalom birtokosát mutatta, de magas, tiszta homloka, egész megjelenése és magatartása, egyházi méltóságán túl az emberi méltóság félreismerhetetlen jegyeit viselte. Michelangelo jól ismerte a pápát. Látta, rossz kedvében van, nem mert előhozakodni a nyomasztó pénzügyekkel. A pápa botjára támaszkodva az egyik félig kifaragott szobrot nézte. Végre megszólalt:

— A múltkor, mikor nem jöttem el, Bramante járt nálam. Terveket hozott épületrészek átalakításáról, hozzáépítéséről. Tudod, mennyire érdekelnék ezek a dolgok, még életemben szeretném megvalósítani elgondolásaimat. Nagy terveim vannak. Ezeket a szobrokat most hagyd abba. Régen gondolkodom erre, amit most mondok neked. Tudod, öreg vagyok már, minden esztendő, amit még élhetek, Isten aiándéka. Hozzám méltó síremléket akarok. Ezen gondolkodjál és csináld meg a terveket.

Michelangelo arcán és homlokán megmozdultak a mélyárkú ráncok. Betört orrát nyomogatta bütykös, vaskos ujjával, majd gyér szakállát babrálta. A kifizetetlen számlákra gondolt — és máris újabb tervek, újabb kiadások.

— Van már talán valami elgondolása a Szentatyának a síremlékről?

— Nincs fiam, te vagy a szobrász, rád bízom. Csak az a kívánságom, hogy monumentális legyen, sok évszázadon keresztül maradandó, vagy még tovább is, amíg a márvány el nem porlad.

— Kívánságod szerint lesz Szentatvám!

— Mit gondolnál te, így hirtelen, első hallásra?

— Talán a Szent Péter-templom kriptájában lehetne...

A pápa olyan nagyot vágott botjával a törmelék közé, hogy az asztalra is pattant egy-két márványszilánk.

— Csak nem akarsz engem a pincébe dugni! Hát mi vagyok én? II. Gyula pápa hamvai a pincében! Szamár vagy, messer Michelangelo. A síremléket a Szent Péter belsejébe tervezzed!

Ujjai bosszúsan doboltak az asztalon; szeme megakadt a számlák tömegén. Michelangelo észrevette, de nem szólt. A pápával ingerült állapotban nem tanácsos pénzről beszélni. Botjával szétpiszkalta a papírtömeget.

— Minek gyűjtöd ezeket itt?

— Kifizetetlen számlák. Már akartam erről szólni Szentatyámnak; a kövek, munkások...

— Ne beszélj nekem kövekről meg munkásokról... Pénz kell?

— Hát bizony, Szentatya...

A pápa bő zsebéből egy kis vászonzacskót vett elő és a számlák tetejére dobta.

— Ezer aranydukát, ez elég lesz egyelőre.

Michelangelo mélyen meghajolva köszönte meg a pénzt és egyszeribe megkönnyebbült; szinte jó kedve kerekedett. A pápa ritkán tette meg, hogy sajátmaga hozzon pénzt neki. Most a síremlékéről van szó, nyilván lelkesíteni akarja.

— Mondd csak, hogyan képzelned el a síremléket?

Michelangelo gondolkodott egy pillanatig, azután válaszolt:

— Talán egy különálló, bazilikastílusú síremléket terveznék a Vatikán kertben...

— Mondtam már, hogy a Szent Péterben kívánom a síremléket, szobrokkal, monumentális emberi alakokkal. Igazi szobrászi síremléket akarok. Rád bízom. Lenyűgöző legyen. Faragd bele egyéniséged nagyságát, hogy művészeted hirdesse és őrizze meg II. Gyula pápa emlékét.

Ahogy beszélt, elragadta a hég, sápadt arca kipirult.

— A Szentatya egészalakú bronzszobrát kellene megalkotni...

— Nem, fiam. Testem és arcom másának örökös jelenléte nem, semmiképpen sem jó. Az emberek másképp, helyesebben emlékeznek arra, akinek arcát, alakját nem látják szoborban megörökítve. A szellem igazi hagyatéka a mű, az alkotás, az biztosítja a földi halhatatlanságot és halhatatlan emlékezést. Ezen gondolkodj, messer Michelangelo!

A pápa rosszkedve elmúlt. Nézte a nagy szobrászt, aki ott ült vele szemben, pizskos munkaruhájában, kissé hanyag testtartással, nagy kezeivel, áldott kezeivel, ahogy a pápa szokta mondani. Keveset beszélt, — de amit mondott, az mindig fedte a gondolatait, ezért nem szerették a Vatikánban, és éppen ezért kedvelte a pápa. Hirtelen, lobbanékony haragjában sokszor megbántotta, — de értett hozzá, hogy ki is engesztelje.

— Te, Michelangelo, sokszor megmondtam neked, ne vedd a lelkedre, ha számárnak nevezlek, mert azt is jól tudod, hogy a Vatikánban és egész Rómában te vagy az egyetlen ember, akit szeretek.

Michelangelo mosolygott és már megbocsátott. Mind a két ember alkotó egyéniség volt. Vonzották egymást. A pápa botjával elgondolkodva kotorászta a csillogó márványszilánkokat.

— Azt hiszem, — mondta — a hosszúéletű művész teljesedik hiánytalanul egésszé. Raffaello fiatalon halt meg, vajon mi lett volna még művészetéből, ha hosszú életet él?

— Raffaello volt az a művész, — válaszolt Michelangelo — aki abban a szerencsében részesült, hogy meghalt, mielőtt a művészete végzetes hanyatlásnak indult volna. Elérte azt a határt, amelyen túl már nincs emelkedés. Az ő művészete a felület varázsa volt. Festése megejtő, de nem meggyőző.

— Igazad lehet. Én Raffaello művészetét sohasem tudtam igazán megszeretni — mondta a pápa —, nekem hideg és erőtlén. Nem szeretem a puha formákat. Ez az oka, hogy nem állhatom Leonardot sem: sokoldalú tudását azonban bámulom. Igazi művésze századunknak. Csodálatos a mi korunk művészete, mert mindenben egységes. Hogy jöhet létre ilyen egységes stílus?

— Igazi stílus úgy jöhet létre — felelte Michelangelo —, ha mind a három művészet: építészet, szobrászat és festészet harmóniában egyesül.

— Nem látom nagyon távol azt a kort — szólt közbe a pápa —, amikor a hármasság felbomlik, — mert ennek törvényszerűen be kell következnie, ha hiszünk az örök változásban. Ez lesz az a korszak, amikor az egyházhoz kötött művészet megszűnik. Mint felnőtt ember az anyját, a művészet is elhagyja az egyházat, és a régi formában nem is tér vissza hozzá soha többé. Mégis el tudom képzelni, hogy a művészet a szakadás következtében nem szenved, sőt inkább csak nyer, mert súlyos kötöttségtől szabadul fel.

— Bocsánat, Szentatyám, — ha valami valamitől elszakad, úgy kevesebb lesz. Értékben is csak a fele annak, ami volt. Ennélfogva a művészet ha-

nyatlik, a mesterségbeli tudás értékét vesztí, jelentősége is megszűnik.

— Nem gondolom, — mondta a pápa, — hogy a mi művészetünk érte el az elérhető legmagasabb csúcst; a világ változásában ismeretlen erők működnek. Az emberi szellem a múltban is nagyszerű kultúrákat teremtett: hivatott rá a jövőben is, hogy a múlttal azonos értékű, új kultúrákat alkosson. Mi nem tudunk elképzelni más művészetet mint a sajátunkat, az embernek nem adatott meg a holnap ismerete, a végtelen távlatok mélyén isteni törvények formálják a jövőt.

— Azt mondtad, Szentatya, a holnap ismerete nekünk nem adatott meg. De én úgy gondolom, hogy a dolgok összefüggéseiből azért következtethetünk az eljövendő időkre.

— Ebben igazad van. A múlt és jelen összefüggéseiből következtetve mondtam el véleményemet, de a „holnap ismeretén” én sok évszázadot értettem.

— Én szobrász vagyok; úgy gondolom, a történelmi szobrászat meghatározta korunk szobrászatát; ezzel korunk szobrászata elérte a formai tökély határát és hosszú évszázadokra befolyásolja majd a szobrászat művészetét.

— Lehet, hogy igazad lesz, Michelangelo, — mert a szobrászat kötött művészet. De én azt hiszem, lesznek zsenik, akik a formai tökély örökségét nem tartják magukra nézve kötelezőnek. Te is alaposan felforgattad a szobrászat formavilágát.

A műterem ablakán egy árnyék mozgott ide-oda, ahogy az esti szél mozgatta a fák lombjait. Megszólalt a Szent Péter harangja, aztán távolabb egy másik harang, majd egyre több és több, s Róma levegője megtelt a harangok érces zengésével. Az udvaron két főpap várta már a pápát, hogy visszakísérjék.

— Gondolj a síremlékre, Michelangelo. Terveidről készíts vázlatokat és hozd el nekem. Tudod, hogy bármikor beléphetsz hozzám.

Botjára támaszkodva nehézkesen felállt, kezét Michelangelo felé nyújtotta, aki megcsókolta a feléje nyújtott pápai újjakon a szent gyűrűt. A művész kinvitotta a nagy vasaitót, lesegítette vendégét a lépcsőkön és addig állt ott, amíg a pápa és a két főpap befordult a kőfal mögött.

Sötétedő műtermében visszafeküdt ágyára, szeretett volna semmire sem gondolni, lehunyta szemét, de a pápa szavai kísértették: „Gondolj a síremlékre, hagyd abba minden más munkát, gondolj a síremlékre!” — „Minden esztendő, amit még élhetek, Isten ajándéka.”

— Ki tudja, én is öreg vagvok már, talán én halok meg előbb.

Még eszébe jutottak rendezetlen anyagi ügyei... gondolatai elhomályosodtak... messziről hallotta: „Gondolj a síremlékre!...” aztán elaludt.

Másnap korán ébredt. Hideg vízben mosakodott. A szekrényből bort, szalonnát, kenyeret vett elő, asztalhoz ült. Éhes volt, sokat evett, nagyot ivott. Eszébe jutott, mit álmodott az éjjel: II. Gyula pápa meghalt, utána ő az összes pápákat túlélte és mindegyik pápának carrarai márványból faragott síremléket. Akkorát sóhajtott, hogy belefájdult a dereka. Kalapácsot és vésőt vett a kezébe és faragta tovább azt a szobrot, amire a pápa azt mondta, hagyd abba, mert mindennél előbbre való a síremlék. A szilánkok pattogtak a márványról. Haja, szakállá fehér lett a márványportól. Eszébe jutott hű szolgája, vajon hol késik ilyen soká. Még tegnap küldte el kocsiával Róma közelébe egy kis faluba friss anvagért.

A művész alakját élesen rajzolta körül a műterem ablakán beáramló fény...

ÖSSZEDŐL A BRITISH MUSEUM

Irtta David Lodge

David Lodge, akit a fiatal angol írónemzedék egyik legtöbbet ígérő katolikus képviselőjének mondanak, 1935-ben született Londonban. Irodalmi tanulmányokat folytatott, amelyeknek során behatóan foglalkozott az angol katolikus regény fejlődésével, különös tekintettel Graham Greene-re. 1964-ben jelent meg harmadik regénye, az *Összedől a British Museum*, amelyből alább három részletet közlünk a kölni *Dokumente* nyomán. Ugyanebben a folyóiratban *Maryvonne Butcher* elemzi nagyon ismerően a művet. A regény főhőse Adam Appleby, 26 éves irodalomtörténész, aki súlyos nehézségekkel küszködik, hogy doktori disszertációját befejezze. Adam ugyanis korán házasodott, bájos felesége és három apró gyermeke van. Ennél nagyobb családot azonban szűkös fizetéséből semmiképp sem tudna eltartani. Az a körülmény, hogy házasságát igyekszik az egyház jelenleg érvényes tanításával összhangba hozni, súlyos konfliktusokra vezet. Erről szól ez a Butcher szerint kifogástalanul katolikus szellemű regény, amelynek végső kicsengése is pozitív.

Adam Appleby átment a szűk, csőszerű folyosón, és belépett az olvasóterem hatalmas testébe. A teremben mindenütt tudósok ültek, szétszórta az egyes sugárformán elhelyezett asztaloknál, magzatszerűen könyveik fölé görnyedve, az intellektuális élet zsenge csirái, akiket egy gigászi termékenyítő aktus hívott életre, itt a bölcsesség szülőhelyén, a tudás e kimeríthetetlen petefészkeiben, a katalógus-állványok koncentrikus belső köreiben.

Az olvasóterem körépiptménye oltalmazó könyvpaláttal borította be a tudósokat, felettük pedig a kupola óriására tágult hasa domborodott. A magasra helyezett, homályos ablakon alig tört át a napvilág. Sem a kint áradó forgalom, sem más emberi tevékenység zaja nem hatolt be a meleg, levegőtlen helyiségbe. A kupola a tudósokra nézett le, a tudósok viszont a könyvek fölé hajoltak; szerették ezeket a könyveket, gyöngéd, fakó ujjal simították végig lapjaikat. A lapok viszonozták az ujjak puha nyomását, és örömmel adták tovább fölhalmozott bölcsességüket a tudósoknak, akik nagy serényen kis kartotékdobozokba rejtették. Ha pillantásuk olykor az asztal fölé emelkedett, semmi olyat nem láttak, ami alkalmas lett volna arra, hogy figyelmüket elterelje, semmit, ami nem lett volna összhangban könyveik világával, csak a hasüreg gyöngéden ívelt vonalai kínálkoztak tekintetüknek. Bárhová tévedt a pillantás, semmin sem akadt meg, nem volt szöglet, nem voltak végtelenbe futó párhuzamos egyenesek, sem az elérhetetlen felé törekvő gótikus oszcsívek: itt minden hajlékony, lekerekített, önelégült és tökéletes volt. És a tudósok megerősödve és megvigasztalódva fordították tekintetüket ismét könyveikre. Még nagyobb szeretettel hajoltak föléjük, hiszen nem akarták a meleg testet elhagyni, ahol villanyfényből táplálkoztak, és megsárgult lapok dohos illatát szívták.

A nők azonban, akik a külvilágban vártak rájuk, másként éreztek. A szegényes islingtoni emeletes lakások és az összezsúfolt bexley-heath-i sorházak ablakából a kint zajló életet nézték, az autókat, a reklámokat, a ruhákat a kirakatokban; és mindez tetszett nekik. Nem szerették a múzeum meleg testét, amely szegénnyé és magányossá tette őket, amely napról napra elnyelte férjeiket, hogy aztán életkedvüktől megfosztva köpje vissza, és otthon, hétköznapijaik külön és szórakozott társává

tegye őket. Az asszonyok sóhajtvá vágyódtak a nap után, amikor férjeiket végérvényesen kiöblítik a mohó testből, aztán gyermekeiket nézték, akik a lábuknál nyafogtak, lúgtól érdes kezüket tördelték, és fogadkoztak, hogy ezek a gyerekek nem kerülnek a tudósok sorsára.

Lawrence, gondolta Adam. Itt az ideje, hogy Lawrence-szal foglalkozzam.

Utat tört magának ahhoz az asztalsorhoz, ahol ő meg Camel szoktak dolgozni, és észrevette az ismerős alakokat, akik két éve ülnek ott mellette, anélkül, hogy valaha is beszédbe elegyedett volna velük: munkától megszállott amerikaiak, tevékenyek, akár a dinamó, amelyet Guggenheim-ösztöndíjak hajtának erőteljesen; turbános szikhek, akik valamilyen Mr. Singh-ra hallgatnak, és mindnyájan az angol irodalomban jelentkező indiai hatást kutatják; pattanásos, szemüveges nők, kegyetlen, önelégült mosolyra húzódik a szájuk, ha tévedésre bukkannak egy lábjegyzetben; végül a jellegzetes múzeumi alakok: az úr, aki nek térdét verdesi a szakállá, a shortos hölgy, a férfi, azzal a furcsa lábbelivel és vitorlás sapkával, aki gael újságot olvas és egy egyhúrú lantot állított föl maga előtt az asztalon, valamint a tubákoló nő. Adam meglátta Camel kabátját és aktatáskáját az egyik asztalon, de a szék üres volt.

Végül az északi könyvtárban találta meg Camelt. Normális körülmények között egyikük sem dolgozott ott, mert túlfűtötték, és alacsony mennyezetes kocka formája, meg a zöld bútorzat azt az érzést keltette az emberben, hogy egy trópusi halak számára készült akváriumba zárták. Az északi könyvtár főleg a ritka és értékes könyvek használatára szolgált, volt itt azonkívül néhány hely, amelyet ismert tudósok kizárólagos használatára tartottak fenn, akik azt a kiváltságot élvezték, hogy könyveiket meghatározatlan ideig az asztalon hagyhatták. Ezeket az asztalokat nem igen vették igénybe, ha csak nem a könyvoszlopok és a híres neveket viselő táblák. Adamot a panoptikum fülkéire emlékeztették, amelyekből tatarozás miatt eltávolították a kiállított viaszbabákat.

— Hát te mit csinálsz itt? — kérdezte suttogva Cameltől.

— Egy állítólag pornográf könyvet olvasok — vallotta be Camel. — Különleges úrlapot kell hozzá kitölteni, és ráadásul csak itt, az ügyeleti könyvtártsízt orra előtt szabad odvasni.

— Jóságos ég! Gondolod, hogy ugyanannyit okoskodnának a „Lady Chatterley's Lover”-rel is?

— Aligha. Most, hogy mindenütt megveheted...

— Melyik helyet foglaltad le nekem az olvasóteremben?

— A mellettem levőt. Azt hiszem, tizenhármas a száma.

— Úgy látszik, nagyon szereted a tizenhármasat, ha rólam van szó — mormogta ingerülten Adam. — Nem mintha babonás lennék, de azért nem kell okvetlenül kihívni a sorsot!

— Mi az, hogy kihívni a sorsot?

— Hagyjuk — vélte Adam.

Visszament az olvasóterembe, gyakorlott biztonsággal lapozta föl az óriási katalógus-köteteket, és a megrendelő cédulára a „The Rainbow”-ot, valamint Lawrence egy sor más kritikai írását jegyezte föl. Aztán megkereste azt a helyet, amelyet Camel foglalt számára, és várt. Nyugodtabb és emberségesebb idők csökevényeként maradt fenn az a kedves szokás, hogy a megrendelt könyveket az asztalhoz hozzák. Olyan nagy volt azonban a könyvtár — Adam vagy hat millió kötetre be-

csülte állományát —, és ugyanakkor olyan kevés személyzettel rendelkezett, hogy egy órába is bele tellett a megrendelő cédula leadása után, míg a kívánt könyv megérkezett. Helyet foglalt a széles, párnázott székben és ügyet sem vetett szomszédainak vádló és irigy pillantásaira. Valamilyen felderíthetetlen okból ugyanis, csak körülbelül minden tizedik szék volt párnázva az olvasóteremben, és egy-egy ilyen bútor-darab birtoklásáért könyörtelen küzdelem folyt.

A párnázott székek csodálatosan kényelmesek voltak. Adam törte a fejét, vajon nem Browlong és Társa készítette-e őket? Ha így lenne, akkor, úgy érezte, őszinte lelkesedéssel vehetne részt a kiírt pályázaton:

*„Saját tapasztalatból ajánlom:
Browlong-székekben doktoráljon!”*

Ha emlékezete nem csalja meg, a készítő nevét rendszerint a székek alján szokták föltüntetni. Adam latolgatta, vajon az alaposabb vizsgálat céljából ne állítsa-e egyszerűen fejre a széket, de aztán lemondott erről, mert bizonyára túl nagy föltűnést keltene. Körülnézett: senki sem törődött vele. Készakarva leejtett egy ceruzát a padlóra, és mélyen lehajolt, hogy fölemelje, miközben figyelmesen megvizsgálta a szék alját. Csak elmosódottan látott egy kis névtáblát, a feliratot már nem tudta kibetűzni. Most fejét mélyen a szék alá erőszakolta, mire elvesztette egyensúlyát és teljes súlyával a padlóra zuhant. Ijedt, bosszus és nevető tekintetek meredtek rá a szomszéd asztalok mellől. Arca piroslott a zavartól. Ami még hiányzott, azt pótolta az akrobatikus mutatvány során fejébe szállott vér. Adam lángvörös fejjel menekült a székébe és koponyáját dörzsölgette.

Adamet elborította az önmaga iránt érzett szánalom. Már másodszor esett el ma reggel. Ráadásul még a rémlátásai! Nem kétséges, valami komoly baja lehet. Az idegösszeroppanás felé halad. Bizonyos jó érzéssel ismételte ezt a szót. Idegösszeroppanás. A béke és a megváltás képzetét keltette föl benne, a világból való védtelen visszavonulás képét. Úgy érezte, hogy leveszi válláról a nyomasztó terhet, és valaki másnak adja át. Elképzelte, hogy egy elsötétített szobában fekszik, miközben ágyánál barátok és orvosok tanácskoznak suttogva. Talán kérvényt intéznek a pápához, engedje meg, hogy ő és Barbara mester-séges fogamzásgátlást alkalmazzassanak. De talán meg is hal, és tragikus halálára fölfigyel a vatikáni zsinat, s mindez arra indítja a zsinati atyákat, hogy fölülvizsgálják a természetjogról vallott fölfogást. Neki azonban nem sok haszna lenne már ebből. Adam végülis elhatározta, mégis csak jobb lesz, ha nem próbálkozik az idegösszeroppanással.

Dolgozni. Dolgozni. Eltökélten hozzáfogott, hogy degeszre tömött táskáját kirámolja. A kék bőrrel bevont széles asztallapot hamarosan könyvek, iratrendezők, gemkapcsok, kartotéklapok és jegyzetekkel teleírt letépett cédulák borították. Adam energiája és ügybuzgalma a hirtelen hideg vízbe mártott higanyoszlop gyorsaságával zsugorodott. Hogyan sikerülhet ebből a zűrzavarból valaha is összefüggő egészet teremteni?

Adam disszertációjának eredetileg „Nyelv és ideológia a modern regényben” lett volna a címe, később azonban a kar vizsgabizottsága erősen visszanyeste, majd végülis a „Hosszú mondat szerkezetek három

angol regényben” címre zsugorította. De a téma leszűkítése, úgy látszik, nem könnyített a munkáján. Még mindig nem tudta eldönteni, hogy egyáltalán melyik három regényt elemezze, és abban sem tudott határozni, hogy egyáltalán milyen hosszú egy hosszú mondat. Lawrence, gondolta reménykedve, nála biztos sok hosszú mondat akad, azok közül nem lesz nehéz választani.

Adam érdektelenül lapozgatott írásaiban, amelyekben jelentéktelenebb regényírókról volt szó, akiket időközben kizártak a disszertációjából. Itt van például ez a nagy halom följegyzés Egbert Merrymarsh-ról, a katolikus belletristáról, Chesterton és Belloc fiatalabb kortársáról. Adam egy egész fejezetet szentelt neki, melyet kísérletképpen az „Isteni vioc”-nek nevezett. Ebben azt vizsgálta, hogyan használja Merrymarsh a paradoxont és az antitézist, és mi ezek funkciója abban, hogy a szerzőnek a keresztnységet igazolni akaró ártalmatlan kísérletezéseit alátámasszák. Csupa hiábavaló munka.

Adam ásított, és az északi könyvtár bejárata fölött függő órára pillantott. Még eltart egy ideig, míg a könyvei megérkeznek. Rajta kívül, úgy látszott, mindenki csöndesen, elmélyülten tevékenykedett: az ember határozottan hallotta az agy lendkerekeinek és fogaskerekeinek szorgos zümmögését, amint buzgón forognak. Adamben ellentétes érzések dúltak: bűntudat, irigység, csalódás és lázadás. A lázadás kerekedett fölül: ez a levegőtlen nyugalom, ez a fizikai kényszer természetellenes volt.

Szórakozottan játszott a ceruzájával, próbálgatta, föl lehet-e állítani egyenesen az asztalon. A próbálkozás nem sikerült, a ceruza leesett a földre. Óvatosan hajolt le, hogy fölvegye. Amikor újra kiegyenesedett, egy a koncentrációban megzavart olvasó összeráncolt homlokával találkozott a tekintete. Adam ugyanúgy összeráncolt homlokkal állta a pillantást. Milyen alapon nem lehet még csak ki se zökkenteni az ilyen strébert? Holott a kizökkenés éppoly lényeges tartozéka a szellem, mint a testgyakorlatok a test épülésének. Pompás ötlet, mi lenne, ha naponta kétszer kiürítenék az olvasótermet, folsorakoztatnák kint az összes tudóst, hogy a fekvőtámaszt gyakorolják az udvaron? De nem, ez mégsem az igazi, annál is inkább, mert ő maga utálja a fekvőtámaszt. Sokkal jobb megoldás, ha az olvasóterem középső részét úgy szerkesztenék meg, mint a forgószínpadot és minden órában, valahányszor az ügyeletes megnyomja a fogantyút, az egész mozgásba jönne, és a küllőkre erősített asztalok néhány boldog kört forognának. Ez igen. Aztán még gondoskodni kellene arról is, hogy az asztalokat clymódon erősítsék a küllőkre, hogy szelíd ritmusban föl-alá mozoghassanak, akár a lovak a körhintán. Ez nem is zavarná föltétlenül a munkát, csak föllazítaná az egyhangú tartásba merevedett testeket. Gyógyítóan hatna az egész idegrendszerre, fölpezsdítené a vérkeringést. Igen, csak el ne felejtse, hogy megemlítsé ezt Camelnak. A műzeumi előírások! Behunyta szemét és belefeledkezett a vidám jelenet boldogító látomásába: a padló forog, a tudósok csendes elragadtatással mosolyognak egymásra, valahányszor székeikben ülve fölemelkednek a földről, és lágy emelkedés és süllyedés után visszasiklanak régi helyükre. Talán még csilingelő zene is kísérhetné az egészet...

Adam ütést érzett a vállán. Camel volt.

— Mi jut eszedbe, hogy a „La Ronde”-ot zümmögöd? Ellenszenves feltűnést okozol!

— Majd később elmondom, — hebegte Adam, hirtelen kijózanodva. A mindenfelől rámeredő jeges pillantások elől menekülve, kisietett az olvasóteremből.

Camel és Pond sokatmondóan pillantottak egymásra — Nem mondtam — jegyezte meg Camel —, Appleby lassan megöregszik.

— A vak is látja — vélte Pond. — Egyszer még igazi múzeumi totyak lesz belőle. Megérjük még, hogy papucsban csoszog ide, és magában beszél.

— A nyelvészneurózis tipikus esete — gonoszkodott Camel. — Nem tud már különiséget tenni az irodalom és az élet között.

— És ha tudnék is — vélekedett Adam —, az irodalomban a sex a fontos, a gyerekekről alig van szó. Az életben meg éppen fordítva van.

Pond visszatért a bárpulthoz, kezében három félliteres korsót egyensúlyozott.

— Szerintem — fordult Camel Adamhoz — rajtad csak a hittagadás segít. Így mindenesetre nem mehet tovább.

— Hogy érted ezt?

— Egész egyszerűen. Lépj ki az egyházból, átmenetileg persze. Később aztán megtérő bűnősként visszatérsz.

— Bűnbánat a halálos ágyon, arra gondolsz?

— Nem kell éppen haldokolnod. Én inkább a változás korára gondolok, amikor könnyű már a bűnbánat. A kockázat nyilván nem túl nagy: te és Barbara még vígan elélték vagy negyven évig.

— Így nem érvelhetsz neki — figyelmeztette Pond. — Itt van még a busz is.

— Ez az. Itt van még a busz is — helyeselt Adam.

— A busz? Miféle busz? — kérdezte Camel, eléggé tanácstalanul.

— A busz, ami elgázol. A váratlanul érkező halál — magyarázta Pond. — A katolikusokba már kicsi korukban beoltják, hogy minden utcasarkon a halál leselkedik, és ezért lelküknek mindig tükörfényesnek kell lennie.

— Tulajdonképpen honnan tudod mindezt? — kérdezte Adam.

— Sally kolostorban tanult — magyarázta röviden Pond, hogy rögtön folytathassa a beszélgetést. — Nem, így nem érvelhetünk Adamnek. Inkább arról kell meggyőznünk, hogy a katolicizmus az értelem szemszögéből képtelenség.

— Ez ellen tiltakozom — jelentette ki Camel. — Én hiszek a valóságban. Én magam ugyan semmiféle vallásban nem hiszek, de hiszem azt, hogy a többi embernek szüksége van a vallásra.

— És gyerekekre — vetette közbe Adam.

— Úgy van — helyeselt Camel. — Bár én ki nem állhatom a gyerekeket, de azt el kell ismernem, szükségeselek ahhoz, hogy az emberi majomparádé továbbra is a színpadon szerepeljen.

— Önző kutya — mormogta Adam.

— De ha már föltétlenül szükséged van valamilyen hitre, akkor miért nem választod a hinduizmust? Ott megkapod mindkettőt, a valóságot is, meg a szerelmi életet is.

— Eddig úgy tudtam, nem szereted a külföldi dolgokat — jegyezte meg Camel.

— Bevezethetnék valamiféle anglikánizált hinduizmust... a szent tehenek és ehhez hasonló dolgok nélkül.

— Az se megy — vélte Camel. — A kereszténységhez ragaszkodnunk kell, különben irodalmi örökségünk feléről lemondhatunk. Szükségünk van az olyan emberekre, mint Appleby, akik el tudják magyarázni, mi a helyzet a „Docta Ignorantiával”.

— Sose hallottam róla — vallotta be Adam.

— Akkor vegyük a középkori apáca-szabályzatot, az „Ancrene Rewle”-t.

— Abba sütem bele, amikor középangolból vizsgáztam — akadékoskodott Adam.

— Pedig el kellene olvasnod. Egész sor érdekes metaforát találsz benne a bűn pocsolyájára.

— No de Camel — vágott itt közbe Pond —, ami a te kívánságodat illeti, elég, ha az emberek keresztény műveltséget kapnak. Arra már nincs szükség, hogy az összes régebbi kellékeket is életük végéig gyakorolják. Nekünk éppen az a kötelességünk, hogy Adamet megszabadítsuk babonás hiedelmeinek béklyóitól.

— Na gyerünk, akkor győzz meg — bátorította Adam.

Pond, aki nagy logikusnak tartotta magát, közelebb húzta székét az asztalhoz, könyökét az asztallapra támasztotta, széttárta ujjait, majd a hegyüket összeszorította.

— Remek — tapsolt Camel —, ez a játék az ujjakkal, ez nagyon jó. Egy-null Pond javára.

Pond eleresztette a füle mellett a megjegyzést. — Vegyük először a Szentháromság tanát — kezdte. — Ha jól értesültem, ez az alapvető tanítása az ortodox kereszténységnek.

— Sose okozott valami nagy fejtörést — vetette közbe Adam —, de mondd csak nyugodtan tovább.

— Ez neked azért nem okoz fejtörést, kedvesem, mert nem gondolkozol, ha szabad ilyen gorombán kifejezni magamat. Valójában azonban nem hiszel benne, mert a te Szentháromságba vetett hitedet még soha nem tették próbára. Éppen azért, mert nem kerül fáradságodba, hogy igaznak tartsad az egy Istenben három személyt, soha meg sem próbáltad, hogy tisztázzad, miért kell olyasmiben hinned, ami minden logikának és tapasztalatnak ellentmond. Képzeld csak magad elé egy pillanatra ezt a számot: három. Itt van egy — az asztal közepére helyezte a sószerót, — kettő — mellé állította a borstartót, — három — és a mustár után nyúlt.

— El kellett volna hoznom a lóherémet — vélte Adam, azután tányérjára némi mustárt kanalazott, majd só és borsot hintett rá: — Íme, három az egyben.

— Ember — csúszott ki Camel száján —, szörnyű lehet az íze, viszont igaznak igaz!

— A legnagyobb mértékben felelőtlenül jársz el, Camel — mondta ingerülten Pond. — Ilyen lovat adni alá! És éppen te, aki amúgy is agglegény akarsz maradni. Tisztában vagy te azzal, hogy a születési statisztika szerint három vagy négy nemzedék után Anglia többségében katolikus ország lesz? Talán ezt kívánod?

— Nem — szólt közbe Adam nyomatékkal. — De a lemorzsolódási százalék miatt ez amúgy sem fog bekövetkezni.

— Lemorzsolódás? — érdeklődött Camel.

— Akik kilépnek az egyházból —világosította föl Adam.

— És miért lépnek ki olyan sokan?

— Nem a Szentháromság tana miatt — felelte Adam. — Az a gyanúm, hogy sokkal inkább a születésszabályozás miatt. De erről jut eszembe, hogy még el kell mennem a Dollinger-kör találkozására, éppen erről a témáról lesz szó. Bocssátsatok meg, máris indulnom kell.

Szokatlan, rémült láрма ütötte meg Adam fülét, amikor kinyitotta a telefonfülke ajtaját. Nem akart hinni a szemének, amikor néhány lépés után észrevette a zsibongó tömeget. Múzeumlátogatóknál szokatlan izgalomban álltak az emberek a nagy előcsarnokban, kiabáltak és gesztikuláltak. Két sor rendőr tartotta sakban kétoldalt a tömeget. Csak egy kis utat hagytak szabadon, mely a főbejárat lengő-ajtájától az olvasóterem bejáratáig vezetett. Talán megint a Beatlesek, gondolta Adam. Utat tört magának az olvasóterem bejáratához, és fölmutatta az igazolványát.

— Sajnálom — mondta a férfi —, tilos belépni.

— De hát mi történt? — kérdezte Adam.

Ironikus nevetés válaszolt a tömegből. Adam körülnézett és csak most fedezte föl a csizmás és sisakokkal fölvértezett tűzoltók áradatát, akik a forgóajtókon át a csarnokba özönlöttek. Egyik a másik után, akár a birkák, úgy baktattak végig az emberek alkotta folyosón az olvasóterem irányában. Vízestömlő tekeredett a nyomukban a padlón.

— Állítólag tűz ütött ki — közölte élvezettel az őr.

— De csak nem a könyvtárban? — csúszott ki rémülten Adam szájából.

— Olyan ez most, mint annak idején a háború alatt — mondta az ember a kezét dörzsölve. — A legtöbb könyv ugyanis pótolhatatlan, tudja!

Adamnak később szégyenkezve kellett bevallania, hogy ebben a pillanatban nem az értékes múzeumi gyűjtemények miatt aggódott, hanem a saját kéziratai és följegyzései miatt. Néhány pillanattal ezelőtt még csak megvetéssel gondolt erre a nyomorult papírhalomra. Most azonban, amikor az fenyegette, hogy műve a lángok martaléka lesz, egyszerre tudatára ébredt, mennyit jelentettek egyébként oly ingatag és állhatatlan önérzetének ezek a mulandó, sebezhető lapok, cédulák és jegyzetfüzetek, amelyek ezekben a percekben talán mohó lángok parázsló leheletétől görbülnek össze és barnára pörkölődik a szélük. Jóformán mindent följegyzett rájuk, amit az elmúlt két év során gondolt és olvasott. Sok persze nem volt ez, mégis minden, amivel rendelkezett.

— Vigyázat! — figyelmeztette az őr Adamot a tűzoltóra, aki a hátamögött csörtetett el. A tömlő, melyet fecskendőjénél fogva vonszolt maga után, az ajtó alá szorult. Adam sietve odaugrott, hogy kiszabadítsa. Szorosan kezében tartva a tömlőt, elszántan követte a tűzoltót.

— Hé, maga! — kiáltotta utána az őr.

Fejét válla közé húzva Adam tovább menetelt. Csak amikor már az olvasóterembe jutott, és meglepetésére, valamint megkönnyebbülésére a tűz legkisebb jelét sem észlelte, csak akkor jutott eszébe, hogy a tűzoltók jelenlétét azzal a telefonüzenettel hozza kapcsolatba, amelyet az előbb adott le az üzenetközvetítőnél. Most már szeretne volna, ha nem lett volna ennyire sürgős számára, hogy bejusson az olvasóterembe. Az ajtó felé fordult, de egy másik múzeumszolga, akinek arca több ha-

tározottságot árult el, mint az elsőé, nyersen megállította. — Senki se hagyja el a termet! Nincs közvetlen veszély!

Adam hitt neki. A többiek azonban nem festettek valami bizakodóan. Bordázott hátú könyveiket félénken magukhoz ölelve, mintha fölmérhetetlen kincsekről volna szó, melyeket a süllyedő hajón az utolsó pillanaiban még magukhoz ragadtak, megszállva tartották a bejáratot, és esdekelve könyörögtek, hogy engedjék ki őket. Egy hölgy a szolgálához fordult, és nagy halom géppel irt lapot nyomott tiltakozó keze közé: — Nem érdekel, hogy mi történik velem — dadogta könnyek között —, csak mentse meg a doktori értekezésemet.

Bent a teremben ugyanaz a vad összevisszaság uralkodott. Néhány tudós az asztalának tetejére menekült, ahonnan reménykedő vágyakozással nézett körül, a menekülés lehetőségét keresve. Adam tovább verekedte magát a tömegben, és majdnem keresztülesett egy apácán, aki a földön térdelt, és a rózsafüzért imádkozta. Közvetlenül mellette egy néger papot, aki éppen azzal foglalkozott, hogy Aquinói Tamásról szóló följegyzéseit biztonságba helyezze, valaki azzal gyötörte, hogy gyóntassa meg. Néhány bátor, sztoikus lény a legnagyobb lelki nyugalommal dolgozott tovább a könyvei között, megszállott kutatók az utolsó lélegzetvételig. Egyikük, belső nyugtalanságát palástolandó, cigarettára gyújtott, nyilvánvalóan abban a szilárd meggyőződésben, hogy a szokványos biztonsági előírások most úgylis fölöslegesek. De már a következő pillanathban teljesen befröcskölte habbal egy túlságosan lelkes tűzoltó. Hangos kiáltozás verte föl a megszentelt csendet, amelyet eddig csak az elfojtott társalgás moraja és az időnkint lepottyánó könyvek zaja tört meg. A kupola mintha mélységes rosszállással tekintett volna le az anarchikus sürgés-forgásra. Föltűntek a fosztogatás első pusztító jelei is. Adam pillantása az egyik neves történészre esett, aki lopva esőkabátjának zsebeibe tömködté a polcok tartalmát.

Camel az asztalán ült és nem titkolt gyönyörűséggel szemlélte a jelenetet.

— Halló, Appleby. Hát nem nagyszerű ez?

— Te egyáltalán nem izgulsz?

— Egy csöppet sem. Biztos csak tréfa az egész.

— Azt mondd, tréfa?

— Az. Nem szeretnék a tréfacsináló helyében lenni, ha elkapják.

Adam törte a fejét, vajon megmondta-e a nevét annak a hülye nőnek az üzenetközvetítőben. Majdnem biztos volt benne, hogy igen, de az bizonyára nem értette meg őt pontosan. Büntudatos pillantással nézett hátra, egyenesen az egyik könyvtári alkalmazott szemébe, aki a katalógusállványok mellett állt, hogy az óriási kötetek elszállítására ügyeljen, amelyeket kis kocsikra téve helyeztek biztonságba. A férfi arca földerült. Fölismerte Adamot, és megindult feléje, egy darab papírt lobogtatva.

— Majd később — mondta Adam Camelnak.

Elszántan tört utat magának. a pánikba esett tömegen keresztül, tömlöket ugrott át, amelyek a padlón tekeregtek, megbotlott a tűzoltókban, akik négykézláb mászva kutatták a tűz áruló nyomait. Adam futó pillantást vetett a háta mögé. A férfi éppen Camellel beszélgetett, aki ujjával Adam irányába mutatott. Jellemző Camel humorérzékére, gondolta keserűen Adam, mikor végre elérte az olvasóterem és az északi könyvtár közötti rövid összekötő folyosót.

Azt tudta, hogy az északi könyvtárból nem vezet út a szabadba, ha odamenekül, akkor csapdába kerül. Hátával a falnak támaszkodott és öklét nekiszorította a falnak. Kellemes, majdnem emberi melegre bukkantak tapogatózó ujjai. Ez egyáltalán nem fal volt, hanem ajtó, beborítva zöld szövettel. Ujjai megtalálták a kilincset, és lágyan lenyomták. Az ajtó kinyílt. Átbújt rajta, és ismét becsukta maga mögött. Egy másik világba került; sötét, poros, titokteljes világba. Vas állványok pókhálószerű labirintusa tárult megzavart tekintete elé; az állványokon könyvek zsúfolódtak és csigalépcsők kötötték össze őket. Annyit tudott, hogy a könyvraktárban van, de nehezen tudta ezt a szögletes, komor termet az olvasóterem kulturált tágasságával kapcsolatba hozni. Olyasféle érzése volt, mintha egy villanegyed előkelő aszfaltjáról hirtelen a városi csatornahálózat összevisszaságába került volna. Nem vitás, határt lépett át. Úgy érezte magát, mint aki betolakodott a száműzöttek és a gonosztevők világába, aki olyan sötét utcákon lopózik végig, melyeket az ártatlan, tisztességes polgár a legszívesebben kikerül. Alig néhány lépés vezetett ide, mégis hosszú volt a visszavezető út. Soha többé nem ülhet be az olvasóterembe olyan nyugodt lelkiismerettel, mint a többi tudósok. Ők abban a békés meggyőződésben dolgoznak, hogy a bölcsesség karnyújtásnyi távolságban hever tőlük. Csak egy úrlapot kell kitölteniök, és nyomban asztalukhoz szállítják a világ minden bölcsességét. Ugyan mit tudnak ők erről a sötét alvilágról, amelyet a bölcsesség kincseit tartalmazó papírok korhadó illata tölt be? Mutassátok meg nekem a boldog tudóst, elmélkedett Adam, és én megtanítlak benneteket a tudatlanság áldására.

Éles, parancsoláshoz szokott hangokat vett ki az ajtó mögött. Adamban hirtelen felködlött az őrizetbevétel, az elítélés és a megbüntetés víziója, és vad menekülésben sietett a lépcsőhöz. Úgy ragadta meg a korlátot, mint az ígéret földjének zálogát. Csak ne sántítanak, gondolta. De Camel árulása még jobban kínozza, mint a fájdalom a lábában.

A lépcső fölfelé a sötétbe vezetett, akár a pokol mentőlétrája, amely a kárhozottakat a menekülés kegyetlen illúziójába ringatja. Négy emelet magasra hajszolta magát, és végigbicegett a magas könyvvállványok közötti keskeny folyosókon. A teológiai osztályon volt. Abélard, Alcuin, Aquinói, Augustinus. Ágoston, a szent, aki személyes tapasztalatból ismerte a bűnt. Abban a botor reményben nyúlt az egyik kötethez, hogy vigasztaló mondásra bukkan benne. Mélyen a polcok között azonban egy sajtos kenyér látványa terelte el a figyelmét. Száraz volt már a kenyér, és egy kissé penészes: a héjjak fölgörbültek, akár a hulla lábai. Mintha valahol a könyvsorok mögött egerek neszezését is hallaná. Saját-ságos vigasztaló érzés töltötte el arra gondolva, hogy volt egy másik emberi lény is — talán menekült, mint ő —, aki ugyanúgy végigsietett az egykori viták nagy temetőjén, és hátrahagyta ittjártának jelét.

Vasalt bakancsok dübörögtek fölötte a vasrácsozaton. Cipője vékony talpán keresztül érezte a rezgést, érezte, amint tagjain és érhálózatán mind följebb jut és otrombán a szívét püföli. A hajsza újból megindult.

Végigmászott a könyvsorok mentén, Beda, Bernhard, Calvin és Chrisostomus mellett. Szeme megakadt egy sorozat régi traktátuson. „Térj meg! — figyelmeztette az egyik címe — mert közel az Utolsó Ítélet napja.” Egy másik könyvön a janzenista Krisztust pillantotta

meg, kezét lehajtott feje fölé nyújtva, haragos figyelmeztetésül az isteni kegyelem egyedül üdvözítő voltára.

A lépések szüntelenül közeledtek. Tompa nyögés hagyta el a száját, amint megfordult, hogy üldözőivel szembenézzen. Ez lenne hát a vége pályafutásának — elfogják a dohos teológia könyvfalai között?

Keze ösztönösen fegyver után tapogatott, de mindenütt, ahová csak nyúlt, könyvek, csak könyvek: „Egy tegez nyíl a pápaság ellen, a szentírás nyomán”, valamint „A szentlélek elleni bűn végleges, átfogó ábrázolása.” Erőltlenül tartotta kezében a két könyvet. Emlékképek rohanták meg: a fiú-vécé csöpögő fala az iskolaudvarban, a szerencsétlen felelet középangolból a záróvizsgán, a síró Barbara a bevetetlen ágyon. Ellenálló ereje fokozatosan apadt el, akár a teknőből kicsöpögő víz. Csak a vereség savanyú-piszkos üledéke maradt meg. A lépések nem tompultak, végérvényesen közeledtek. Páni félelemtől úzótt pillantása ide-oda ugrált, végül megakadt egy ajtókereten, amelyet néhány lépésnyire keskeny fénypásmák rajzoltak a falra. Odarontott.

Alig hogy kinyitotta az ajtót, Adam máris észrevette tévedését. De nem volt válaszára, tovább kellett mennie. Átlépte a küszöböt.

Azért kinlódta keresztül magát a British Museum belsején, hogy végül mégis visszakerüljön a testbe, csupán állomáshelye változott. Most a kupola köralakú építményének legmagasabb, könyvekkel szegélyezett galériáján volt. Ott lenn az asztaltól, a síkságról gyakran kalandozott pillantása a magasba, figyelte a férfiakat, akik könyveket vettek le a polcokról, és megcsodálta az ajtók ügyes kiképzését, melyeket könyvmakettekkel borítottak, és ha becsukták őket, elsiklott fölöttük a kutató pillantás.

Vizont most a meneküléskor keresve se találhatott volna szembeötlőbb búvóhelyet. Bárki, aki onnan lentről fölnéz, elkerülhetetlenül észreveszi. Adam egy darab papírt vett elő a zsebéből és tapogatózni kezdett a polcok mentén, hogy olyan alkalmazott benyomását keltse, aki könyveket keres. Sajnos, legnagyobb bánatára nem hordta az előírt munkaköpenyt. Úgy látszott azonban, lent elég nagy a fölfordulás ahhoz, hogy ne vegyék észre. A biztonság érzésébe ringatva, elbúvólva a szokatlan perspektívától, Adam lemondott arról, hogy továbbra is az alkalmazottat színlelje, áthajolt a galéria korlátja fölött, és zavartalanul szemlélődni kezdett. Sosem figyelt még föl ennyire az olvasóterem szimmetrikus elrendezésére, mint erről a magas kilátópontról.

Az egész úgy festett, akár egy diagram, agyközpont, talán idegrendszer, amelyben az összezsugorodott emberfűrtök a teremben vértestecskéknak, molekuláknak tűntek. A kupola fedte óriási olvasóterem olyan, akár a teljes angol kultúrkör nagyagy-kérge, gondolta áhítatosan: nyomot hagyott itt minden, amit angol nyelven valaha is kigondoltak.

Úgy látszott, hogy közben lefűjták már a tűzriadót. A tűzoltók összegöngyölítették a tömlőket és elkotródtak; vágyakozva nézték a masszív bútorokat, miközben ujjaiuk idegesen játszottak a fejsze nyelén. Csalódott újságírókat tessékelték udvariasan a kijárat felé. Néhány újságíró a BBC-től magabiztos tudósok csoportját interjúvolta. A pultnál, ahol a könyveket veszik vissza, hosszú sor kígyózott: ezek már lemondtak a mai napról. Adam úgy érezte, itt az ideje, hogy kijusson innen.

Ungváry Rudolf fordítása

SZÜRKE ÉLET (Kisregény 3. rész)

Írta Rónay György

Megnéztünk mindent, amit illik és kell, aztán csak úgy találmra kóboroltunk; a Mária templom mögött fölfedeztünk egy minden addiginál szebb teret — a kis piactér volt, a Maly Rynek; fölfedeztünk rossz szagú sikátorokban gyönyörű, nemesen komor reneszánsz homlokzatokat és rideg, dohos reneszánsz udvarokat, ahol a kövek közt szennyvíz szivárgott, a sarkokban rejtélyes rendeltetésű láda-göngyölegek penészlettek, és a falakban emelet magasságig fölhúzódott a víz. Betévedtünk egy sikátorba, ahol a földszinten csupa bútorasztalos volt, bizonyára századok óta, és egy másikba, ahol az óriási kapuk mind zárva voltak, mintha ezekben a házakba soha nem menne be senki.

S akkor váratlanul megint kint voltunk a nagy Ryneken, és ott álltunk szemközt a posztóházzal, jobbra vagy balra a Mária templomtól, a Mikolajska vagy a Sienna utca sarkán, s miközben a Wisla felől már kezdett laposan, alattomosan bekúszni a szürkületi köd, mintha összebeszélünk volna, elindultunk a Florianskára, hátha érkezett időközben némi piros mikrokordbársony az üzletekbe.

Egy délelőtt megtekintettük Nowa Hutát; egy másikon kimentünk Ozwiecimbe, a hajdani Auschwitzba, a borzalmak múzeumába, és minden házat végiglátogattunk, ahol magyarok aludtak pusztá kövön, kínlódtak nyirkos szalmán, álltak négyzetméternyi beton kazamatában huszonnégy órát egyfolytában, vártak egész éjszaka meztelenül a kivégzésre; néztük az iszonyú tárlók szürrealista rémlátomásait, a mankók erdeit és a műfogsorok hegyeit az üveg mögött, a hajkeféket és fogkeféket, a szemüvegeket és napszemüvegeket, az elkobozott kaolás és niveás dobozokat, a rózsafüzéreket, pártigazolványokat és iparigazolványokat, a gyermekcipőket és kislányruhákat, s egy mindennél nagyobb és hosszabb tárlóban, egy egész fal hosszában a táskákat, kofferokat és bőröndöket, bőrből, vulkánból és pappendekliből, Szolnokról és Miskolcra, Nagykanizsáról és Budapestről, mindegyiken rajta a név és a lakhely, mintegy pontos címre föladott csomagon, amely egyszer s mindenkorra elakadt itt, az üveg mögött, mert a címzett ismeretlen helyre távozott.

Hideg őszi nap volt; de odabent sokkal jobban fáztunk, az egyforma épületek egyforma folyosóin, egyforma szobáiban, a falakon az egyforma fényképek eszelősen azonos, végeláthatatlanul sorakozó filmkockáival. Az utak szélén a gyöpszegélyek füve deres volt; de mire Birkenaubra értünk, ahol csak szomorú síkságot látni, a halál szteppéjét, meg drótsövényeket, néhány barakk deszkakoporsóját, és mintha hullámot vetne a talaj, a krematórium földdel egyenlővé tett, haraszt fedte romjait, akkorra ezen a gyér és száraz fűvön már elolvadt a dér, és a hideg déli napban millió és millió ezüst könnyecsepp rezgett csillogva a szűrős szálakon.

— Tudtam én ezt — mondta Mód Márton első krakkói napunk végén, ahogy este holt fáradtan szobáink felé baktattunk a Cracovia folyósóján. — Csak vonatra kell szállni, autóba kell ülni, és egy-kettőre összerázódnak az emberek.

Igaza volt. Ezeken az utazásokon, kirándulásokon és kóborlásokon valóban „összerázódtunk” olyan könnyen és természetesen, hogy észre se vettük. Egyszer csak jóbarátok lettünk, mi Annával és Anna velünk. Kezdődött a vonaton, talán egyszerűen közünk volt egymáshoz; Krak-

kóban pedig, megérkezésünk első percétől, folytatódott azzal, hogy rá voltunk utalva és ő intézte a dolgainkat: nála voltak a jegyek, ő tudta a programot, ő tárgyalt a szállodában, az ORBIS-szal, a krakkói Művészeti Szövetséggel; ha telefonon a magyar delegációt keresték, ő szaladt fölvenni a kagylót; a színházban ő magyarázta suttogva, mit ágálnak a színészek és min hahotázik a közönség; ő fejtette meg a lengyel étlap titkait és tanácsolt speciális, de magyar gyomornak is emészthető fogásokat; ő rendelt, ő tárgyalt a pincérekkel az éttermekben és mikrokord ügyben a posztóház meg a Florianska kereskedőivel; egyszerűen mozdulni sem bírtunk nélküle, kivált Márton meg én, hiszen egy árva szót sem tudtunk lengyelül.

Tóbiás Laci tudott: meglehetősen értette a nyelvet, és valamennyire beszélt is, bár — állítólag — teljesen egyéni, lengyel-orsz keverék-változatban, amit kritikus helyzetekben némettel is fűszerezett. Mindenesetre megértette magát, és ennek már az első napon meglepő bizonyosságát szolgáltatta. Meglepőt, mondom, mert ezt a gáláns gesztust tőle vártuk volna a legkevésbé. Kicsit nyers modorú, érdes szavú embernek ismertük, abból a nehezen oldódó fajtából, amelyik nem azért bizalmatlan, mert gyanakvó természetű, hanem azért, mert határtalanul sebzékeny. Néha túl határozott volt, nehogy bizonytalannak lássék; s olykor olyan erőlesen védekezett a várható támadásoktól, valójában azonban inkább a saját kisebbségérzése ellen, hogy akik nem ismerték, azt hitték, támad, és azt a hírt keltették, hogy agresszív. Mivel ismerte gyöngegségét, erőssé akarta nevelni, vagy legalábbis vértetni magát, s ebben a szívós önnevelésben, melyet szeretett kiterjeszteni a környezetére is, úgy rettegett minden parányi lazaságtól és rendetlenségtől, hogy maga lett az élő módszeresség.

Először vele is össze kellett rázódnunk.

Alighogy a vonat kigördült a Keletiről, megjelent a fülkénk ajtajában.

— Ne haragudjatok, de én szeretem mindjárt az elején tisztázni a dolgokat...

Közölte, hogy étkezőkocsiba nem megy, a felesége csomagolt neki egy napra való hideg kosztot. Pozsonyig aludni akar, Pozsonytól olvas, mert nagy a restanciája, és ha beesteledik, valahol a cseh-lengyel határon, megint alszik egyet; aztán majd találkozunk Varsóban, érkezéskor.

— Értem — mondta Mód Márton szapora pillogással.

Az alsó ágy szélén ült; sokáig szóltanul bámulta a cipője orrát, mintha a hallottakon gondolkodnék.

— Hát ide figyelj, Tóbiás Laci — mondta aztán lassan, tagoltan. — Te germán filológus vagy, te gondosan beosztottad, mikor mit csinálsz. Pozsonyig alszol, Pozsonytól Katowicéig olvasol, Katowicétől Varsóig megint alszol. Én nem vagyok filológus, én akkor alszom, ha elálmosodom, olvasni pedig egyáltalán nem fogok, nem vagyok bolond, hogy még jobban elrontsam a szememet.

Nagy sóhajrással előre görnyedt és kezdte kifűzni a cipőjét. De mint ha nem tett volna pontot a mondat végére, és a cipőfűzési szünet után még következne valami. Laci is érezhette, mert nem ment vissza a fülkéjébe, a folsó ágyba — az alsóban egy török horkolt, a kalauz szerint Belgrád óta egyfolytában — hanem csak állt az aítóban és várta a folytatást, szemlátomást zavarban, mert még nem tudta, Mártonnak ezekben a körülményes előadásában mennyi a komolyság és mennyi a tréfa.

Valóban, Márton csakhamar újra fölnezett.

— Egyébként — mondta — tudom, hogy a tizesben vagy, és ha beszélgetni akarok veled, akár olvasol, akár alszol, én azért bermegyek hozzád. Most pedig lefekszem.

— Mi volt ez? — kérdeztem, mikor Laci elment, és behúztuk az ajtót.

Semmi — mondta Márton. — Ez a műfaja. De ha meggyőződik róla, hogy se le nem nézzük, se leégetni nem akarjuk, meglátod, kenyérre lehet kenni.

Mint annyi mindenben, ebben is igaza lett. Laci már az első varsói napokban föloldódott; kiderült, hogy még humora is van. Átvette Márton évődő hangnemét, és ha visszatért esténként prágai kirándulásairól — valami filológus kollégájához járt át a Visztulán túlra, egy fiatal lengyel tudóshoz, akivel egy germanisztikai kongresszuson barátkoztak össze — órákig ugratni tudta vele, hogy délután már megint Madame Schwalbe körül legyeskedett, s engem csak azért hagyott egyedül csatangolni az Óvárosban, hogy szabadabban áldozhasson nyilvánvaló vonzalmának.

Először azon az első krakkói napon, a várossal való ismerkedési délelőttünkön is azt hittük, valami ugratás készül. Már vagy harmadszor bukkantunk ki a Rynek Glównyra, ezúttal a Grodzka felől, nem messze a toronytól, mely felé éppen egy ködfelhő hömpölygött, lomhán fodrozódva és olyan alacsonyan, hogy a tér túlsó felén már nem is látszottak a házak. A nap véglegesen eltűnt — addig hol sütött, hol elbújt — s a posztóház előtt a virágpiacon szedelődzkődni kezdett az a három-négy kofa is, aki eddig kitartott.

A következő pillanatban elért minket a köd, finom kis tük kezdték szurkálni arcunkat, és előttünk a megnedvesedett aszfalton fekete csíkokat húztak az autók.

A forgalom egy pillanatnyi szünetében Laci karon ragadott minket, Mártont meg engem, és egyetlen erélyes rántással átvonszolt az úttesten a térre.

— Hová mennek? — hallottuk mögöttünk Anna kiáltását, de egy újabb autóáradat elvágta tőlünk.

— Adjatok gyorsan egy-két zlotyt! — rendelkezett Laci és ellentmondást nem tűrően szipáskolt. — Fejenként kettőt, de gyorsan.

Elképedve, mint egy útonálló, engedelmesen a kezébe nyomtuk a pénzt.

Gyors pillantással ellenőrizte, nem csaptuk-e be.

Hétmérföldes léptekkel gázolni kezdett a ködben az utolsó kofa felé.

Mire Mártonnal utolértük, aggályosan kerülgetve hol a kényelmesen totyogó galambokat, hol a pléh és cserép galambitatókat, már nagyban folyt köztük a vita. A kofaasszony nyolc zlotyra tartott egy csokor meglehetősen csapzott őszirózsát, Laci pedig esküdözött, nem ad érte hatnál többet, de nem is tud adni, mert nincs több pénze; és bizony-ságul kitárta a tenyerét.

Ennyit nyelvtudás nélkül is megállapíthattunk. A következő, emelkedő hangú dialógus a kölcsönös taglejtésekből ítélve a virág minősége körül folytatható: a kofa magasztalta, Laci szapult. Végül, mikor az eszmeesere már-már szakítással fenyegetett, ránk mutatott és kimondta a bűvös *wegry* szót. A kofa legyintett, elvette a hat zlotyt és intett, hogy vihetjük a virágot.

— Ez a jó aszony még lengyelül se tud tisztességesen! — méltatlankodott Laci, és mintha söprút suhogtatna, lerázta a vizet a csokorról. — Különben négyért is ideadhatta volna.

— Akkor hogy osztod el hármunk közt a megmaradt kettőt, te pupák — jegyezte meg Márton. — Minek neked ez a kóró?

A becs mérő kóró-t Laci elengedte a füle mellett, a számtani probléma azonban szöveget ütött a fejébe.

— Várj csak... — Töprengve meredt a levegőbe. — Háromszor hat tizennyolc. Háromszor hét huszonegy...

Nem ért rá tovább foglalkozni a rejtvénnel: megjelent Anna.

— Már azt hittem, elvesztek az elvt... — Alsó ajkát kicsit beszívta, mint a megszeppent kislányok szokták. — Úgy otthagytak, mint Szent Pál az oláhokat — mondta egyszuszra; látszott, hogy szaladt.

Laci a világ legszögletesebb mozdulatával, mintha rugó lökné ki könyökből a karját, az orra elé tartotta a virágot.

— Kedves Annácska, ezt fogadja el tőlünk, mint a jó légkör megpecsételését.

S mert Anna mozdulatát tiltakozásra vélte, magyarázólag hozzátette:

— Nyugodtan elfogadhatja. Hat zloty volt az egész.

— De nyolcra tartották! — szólt közbe méltánylólag Márton, mert ő nagyon jól látta (és láttam én is), hogy Annának eszébe sincs tiltakozni: az a kis mozdulat a meglepetés mozdulata volt; a meglepetése, mely valósággal lefegyverezte, földhöz szögezte, megbénította. Védtelenül, riadtan elmélyült szemmel állt előttünk, azzal a parányit föl-szaladt szemöldökkel, amitől olyan kedvesen groteszk kifejezést nyert az arca; és szeme sötétbarna tükrét mintha lassan belepné valami finom pára. A csokrot olyan ügyetlenül tartotta, hogy az eleve igazolta, amit kissé fátyolos hangon mondott, de hála Márton tapintatos tréfájának, már mosolyogva:

— Nem szoktam virágot kapni.

— No lám — dünnyögte Márton, szája sarkában a cigarettájával. — Pedig előbb-utóbb azt is meg kell szokni. Te nem vagy éhes? — hunyorított rám.

— Már régóta?

— Gyerünk ebédelni! — indítványozta lelkesen Anna. — Most már újra elemében volt: tolmács és vezető, aki Krakkó legjobb éttermébe kalauzolja a gondjaira bízott vendégeket.

Mentünk át a Ryneken, visszafelé, arra, ahonnet jöttünk.

Anna két-három lépés után megállt. Egy leheletnyi gyanakvó aggodalom vibrált a hangjában.

— Valóban az a véleményük az elvtársaknak, hogy jó köztünk a légkör?

— A lehető legjobb! — jelentette ki Laci mély meggyőződéssel.

— Ennek igazán örülök — mondta Anna kis szünet után, hivatásos komolysággal, majdnem hivatalosan. Aztán rögtön megismételte, felszabadultan, kislányos örvendezéssel: — Igazán örülök neki!

Kezesen és szögletesen, ugyanúgy, mint Varsóban az első estén a Bristol halljában, fél fordulattal megperdült a sarkán.

— Hát akkor erre együnk egyet!

A légkör valóban jó volt köztünk, jobb már nem is lehetett volna.

Hogy miből és hogyan alakult ki? Apróságokból, semmiségekből, ahogyan az ilyen „jó légkörök” általában. És, mondhatni, a körülmények nyomására. Az ember nem lehet merev és tartózkodó, ha negyedmagával órákra be van zárva egy autóba (Mód Márton ült a vezető mellett, mi hátul hárman, közrévéve Annát); nem tarthatja meg a hideg „három lépés” távolságot, ha minden zökkenésre és hirtelen fékezésre a másiknak ütődik; ebben az összepréselt állapotban előbb-utóbb minden feszesség menthetetlenül nevetségessé válik. Egy ünnepi lakomán lehet szertartásosan viselkedni; kocsiiban, ölből, papírból zsömlét és főlvágottat falatozva a komikum veszélye nélkül aligha. És a nylon ing mosásának legcélszerűbb módozatait sem lehet a követségi fogadások hűvösen diplomatikus modorában megtárgyalni.

Ez már nem is tudom melyik lengyel faluban vagy kisvárosban történt, Ozwiecimből jövet. Márton kijelentette, hogy a fekélye miatt minden két-három órában ennie kell valamit, viszont reggel siettében a szállóban felejtette a kekszét. Megálltunk hát az első utunkba eső községben, egy olyan üzlet előtt, mint a mi Népboltjaink.

Körülnéztünk, mi ennivalót kaphatnánk. Különösebb választék nem volt; Laci kolbászt és kenyeret vásárolt, én zsömlét és valami párizsifélért. Márton tokáig töprengett, aggályosan latolgatta az esélyeket, végül mégis a keksz mellett döntött, majd váratlan ötlettel kért hozzá tíz deka hullaszínű töpörtyűt is (aminek a felét később elhullatta Krakko felé menet az úton).

Míg ő az eshetőségeket mérlegelte, Laci farkasétvágygal nekiesett a félkarnyi kolbásznak, én meg a polcokat bámulva azt tanulmányoztam, mi mindent árulnak egy ilyen lengyel boltban. Láttam toalett-szereket is, erről eszembe jutott, hogy fogytán a hazulról hozott mosóporom (mert hála a műanyag fehérneműnek, ma már nem kell hajókoffernyi holmival utazni: az ember este kimossa az ingét, hiába tiltják szigorú házirendek paragrafusai némely hotelban, és reggel, ha akarja, vadonat tisztán már föl is veheti). Megkérdeztem hát Annát, lehet-e itt olyasmit kapni, mint nálunk a Rapid vagy az Ideál, és mert lehetett, mindjárt vettem is, akkora dobozzal, hogy egy nagymosásra is elég lett volna; de kisebb csomagolás nem volt. Sebj, mondta Anna, majd a szállóban megfelezzük, mert neki is kell; egyébként itt most ez a legjobb fajta, új változat, eddig ez a nagyság tizenkilenc zloty volt, most huszonegy, de megéri, sokkal jobb a réginél, és így tovább — hogy lehetett volna mindezt hűvös merevséggel megbeszélni, s aztán a Cracovia folyosóján, Anna szobája előtt könyököig kéken, mert ez a mosópor kék, és prüszkölve, mert fölszálló kék felhője csiklandozta az orrát és kaparta a torkot, etikettszerű méltósággal osztózni a doboz tartalmán?

Még jobban hozzájárultak a baráti légkör kialakulásához Mód Márton napi kommunikációi. Mindig a szállóban reggeliztünk, ott találkoztunk a reggeliző-teremben; s Márton az első korty tea után előadta, hogyan és mennyit aludt, altatóval-e vagy anélkül, s ha altatóval, hánykor vette be és hányat, meghogy szüksége volt-e görcsoldóra, vagy nem, mert ezúttal a szódabikarbóna is megtette, továbbá érezte-e az érszűkületes lábát vagy sem, és a mai napon végre megfogadja-e a szigorú orvosi tanácsot és mérsékli a cigaretta-adagját, vagy úgyis mindegy, az ő korában már azt tegye az ember, ami jólesik neki; éppen ezért ugyanannyit fog szívni, mint tegnap, föltéve ha ruhatárosnak ma is lesz eladó Symphóniája, és Annácska lesz kedves közvetíteni az üzletet.

Mindez csupa bizalmas, személyes jellegű közlés volt, és hasonlóan személyes jellegű volt az is, ha a vendéglőben, miután Anna nagy türelemmel az egész lengyel étlapot lefordította és elmagyarázta, Márton gondterhelten odafordult hozzá:

— Borjúcsülök spenóttal és párolt sárgaréppával... Mit gondol, Annácska, szabad nekem borjúcsülköt ennem?

Annának egyszerre kellett anyáskodnia és diétás nővérek lennie, és egyiket sem lehet a tartózkodás tisztos távolából.

De még ennél is többet köszönhattünk Lalikának, illetve Márton „exhibicionizmusának”.
(Folytatjuk)

TOLDALAGI PÁL VERSEI

ABRÁNDOK KÖVILÁGA

Mozdulatlan, sötét kövek
változatok virágokká, hogy
aludjak végre boldogan
s nem mint az, aki szinte rárogy

az ágyra, s mégis kerüli
a kezes álmot; a rögeszmék
hulljanak szét s alkossanak
sok millió kristályszemecskét,

amiktől újra felragyog
és él minden a régi fényben.
Kővé vált, vak ábrándjaim
változatok ma vissza értem

élő virágokká, olyan
napfényes kertté összeállva,
hogy csak derülten, boldogan
gondolhassak már a világra.

IRGALOM

Az ott egy ház, ez itt egy asztal
és ez maga az irgalom,
mert ezek helyett pusztaság lehetne,
vagy csupa rom,

én pedig a földbe kaparva
— ahogy a kutyákat szokás —
foszladozhatnék. Még szerencse,
hogy nem kísért a rombolás

az álmaimban. Altatóim
segítségével merülök
alá előbb a semmiségbe,
aztán egy jó, tejszínű kőd

pólyál körül: így leszek kisded,
ki édesanyját hívja még,
nem tudva róla, hogy a szája
megint kiformalja nevét.

A LÉLEK MEGVÁLTÁSAI

Szennyes az élet, s bárha mosdunk,
a bőrünk fénylik újra csak,
de legbelül felhalmozódik
a sok piszok, a sok salak;
réteg rétegre gyűl, és olykor
már fuldokolni kezdenénk:
ilyenkor jön a perc a lélek
irgalmas megváltójaként

és csend lesz és erős savaknál
erősebb fény önt minket el,
hogy megtisztuljunk. Helyben állunk
és nincs idő és nincs teher,
nincs rossz és jó, csak egy vakító
világosság, amibe mi
belemeređünk; tágra nyílnak
valószínűtlen mennyei

annak, amit naponta látunk,
vagy tapintunk. A megszokott
kis utcák is kiszélesednek
és mindenben a nap lobog.
Nem ünnep ez. Oly néma minden,
ahogy az álomban szokás.
Ez a mi újjászületésünk,
egy mindig új feltámadás.

Ottaviani bíboros titkosnak szánt levele, amellyel a legutóbb foglalkoztam, nem hiába keltett akkora visszhangot: megszólalt immár Karl Rahner is, hogy igen higgadtan, de egyben határozottan megvilágítsa a szerinte egyedül helyes álláspontot a bíboros által felvetett és a velük kapcsolatos kérdések tekintetében. Tanulmányában, amelyet „A tanítóhivatal és a teológia a zsinat után” címmel a *Stimmen der Zeit* decemberi számában tett közzé, abból indul ki Rahner, hogy azt a szellemi helyzetet, amelyben a levél fogant, tanácsstalanság és bizonytalanság jellemzi. Vannak bőven problémák, amelyek nyomasztóan jelentkeznek, de nem találni rájuk azonnal kész feleletet. Amellett a helyzet eléggé átláthatatlan. Nehéz az egyes törekvéseket, irányokat és véleményeket súlyuk szerint mérlegelni. Nem könnyű különválasztani, hogy mi a rövid életű s majdan magától eltűnő divatszzerűség, s mi az, ami már felépésekor komoly veszedelmet hordoz magában. Most mutatkozik meg a hátránya annak is, hogy a múltbeli konzervatívizmus miatt a teológia sok valódi kérdés átgondolásától aggályosan és macacsul elzárkózott. S nyilvánvalóan ezt a vázolt bizonytalanságot tükrözi Ottaviani levele is, amikor utal egész csomó kérdésre és óvasokat is emel, de nem nyújt semmiféle tulajdonképpeni tanító eligazítást, még ideiglenes természetűt sem. Pedig a mai helyzetben nem arra van szükség, hogy csupán a régi tételeket hangoztassuk, az elhajlásokra pedig nemet mondjunk, hanem akként kell képviselni a hitigazságokat, hogy bemutatási módjuk valóban eligazítson s ezeket az igazságokat tárgyilag igaznak fogadják el. Ehhez azonban nem elegendő a pápa és a püspökök alaki-jogi tekintélyére való hivatkozás.

Abba a szükségességbe kerültünk — emeli ki Rahner —, hogy akár akarjunk, akár nem, meg kell találnunk az utat egyfelől egy „piuszi monolitizmus” (egyöntűség), másfelől egy olyan zavaró összevisszaság között, amikor teológusok és világiak úgy vélik, hogy tetszésük szerint akármit elgondolhatnak és kimondhatnak a hit

dolgában. Rahner külön jegyzetben elnézést kér a „piuszi monolitizmus” kifejezés használatáért, szerinte azonban ez érzékelteti legjobban az egyházi hivatal — amely nem egyszerűen a tanítóhivatal — visszahatási módjának stílusát XXIII. János és a II. vatikáni zsinat előtt. Ez a stílus IX. Pius óta fejlődött ki, s különösen a modernizmus elleni harcban érvényesült. Akkoriban minden valamelyest is fontos dolgot könnyen, egyértelműen és főleg gyorsan eldönthetőnek vélték valamiféle pápai megnyilatkozással: enciklikával, pápai szózáttal, a Szent Officium határozatával. Időhöz kötöten el is lehetett ismerni az ilyen eljárás indokoltságát, ma már azonban másként kell eljárni ahhoz, hogy a tanítóhivatal hatásosan gyakorolhassa szerepkörét. Láthatuk, hogy a II. vatikáni zsinat is más módszerekhez folyamodott: óvatosabb és tartózkodóbb lett a dogmatikus kijelentésekben, nagyobb teret kívánt az egyházon belüli „dialogus” számára, elfogulatlanabban engedte szóhoz a különböző irányokat a teológiában. Kiderült a zsinaton, hogy egyes kérdésekben nem olyan könnyű egyértelmű és kötelező tant megfogalmazni, mint ahogyan még húsz évvel ezelő is gondolták.

Ugyanakkor viszont nem kétséges, hogy az egyház nem lehet meg egységes hitvallás nélkül. Azért van a tanítóhivatal, amely mindenkire nézve kötelezően kinyilváníthatja az egyház hitét, elutasíthatja az ellentétes álláspontot, kötelezően ítélezhet arról, hogy az ilyen vagy olyan nézet valóban ellentétes-e a hittel, jóllehet ugyanakkor az egyháznak a hitre vonatkozó minden kijelentése mindenkor rámutat Isten felfoghatatlanságára is, másrészt pedig egy olyan közérthetőnek szánt szóhasználatot él, amely másféle is lehetne.

Az „egyöntűség” és az „összevisszaság” között kell tehát megtalálni napjainkban a „közbulst”, azt kellene elvileg megalapozni egy teológiai tudományelméletben, sőt ennek az útnak követését illetően gyakorlati szabályokat is kellene nyújtani. Ezen a téren még nagyon sok a tennivaló.

*

Való igaz — írja *Rahner* —, hogy az *Ottaviani* levelében szóváltott irányok és nézetek szétében-hosszában felbukkannak, ha természetesen nem is mindig világosan, s nem is valami zárt rendszer elemeiként. Amellett inkább mint bizonyos gondolkodási mód jelentkeznek, nem is annyira magában a teológiai irodalomban, hanem főleg az egymásközi szóbeli vitákban. Mint-hogy azonban mindezeket a kérdéseket a protestáns teológiában nyíltan és élénken tárgyalják, éppen azt kellene csodálnunk, ha manapság, amikor a két teológia sokkal jobban befolyásolja egymást, mint valaha, ezek a törekvések vagy irányzatok hiányoznának a katolikus oldalon. Méltán felfigyelhetünk itt olyan kérdésekre is, amelyeket *Ottaviani* nem nevez meg, ámbar épp olyan fontosak, sőt még fontosabbak is, mint amelyeket levelében érint. Ilyen többek között Isten mivolta, Isten megtapasztalásának lehetőségei, az ateizmus kérdése, s mindaz, ami ezekkel összefügg. Nagyon is hozzátartoznak ezek azokhoz a problémákhoz, amelyek a bizonytalanság légkörébe jutottak.

A levélben felsorolt egyes problémakörökben csaknem mindig valódi kérdésekkel és homályosságokkal is találkozunk, azzal a nehézséggel, hogy igazi szintézisre hozzuk a hitletételményt a mai általános gondolkodással, valamint a teológiai és a profán kutatásból merített új kérdésekkel és felismerésekkel. Ha csupán nemet mondanánk és a hagyományos tant unalmasan ismételtetnénk, semmire sem mennénk. Gyakran hangsúlyozta ezt a zsinat is. *Ottaviani* írásában azonban ugyancsak kevés szó esik erről. Amit a levél előad — bizonyos mértékben elkerülhetetlenül — annyira határozatlan és ködös, hogy vajmi kevésbé van segítségünkre. Meg kell ezt mondani akkor is — fűzi hozzá *Rahner* —, ha tekintetbe vesszük, hogy a levél nem kíván teológiai tanokat nyújtani, csupán tudakozódás a püspököknél.

Ami például annak felpanaszolását illeti, hogy némelyek tévesen „beszútkít” a Szentírás tévedhetetlenségét és sugalmazottságát, meg kell jegyezni, hogy van itt egy helyes és szükséges határvonal is. Nem kell-e azután olykor megtisztítani valamely dogmati-

kai meghatározás maradandó értelmét a korábban szinte elkerülhetetlenül hozzátapadt félreértésektől, vagy a szabadon vitatható, előbb azonban még nem olyan világosan elválasztható értelmezésektől? Mikor kacsinylik le a rendes tanítóhivatal tanítását? Hiszen történt haladás a teológiai megismerésben — az utolsó század során is —, amely a rendes tanítóhivatal reformálható tanát ténylegesen is reformálandónak ismertette föl. Gondoljunk csak az evolúció konkrét példájára a teremtés fogalmával kapcsolatban. Mikor lép elő hamis relativizmus? Hiszen van olyan tanbeli fejlődés, amelyet nem csak úgy magyarázhatunk, mint kiegészítő új megismeréseket, hanem a régi, a „maradandó” igazságok új megértését. Melyek azok az új, de a krisztológiai meghatározásokkal össze nem egyeztethető fogalmak, amelyekkel a krisztológiában kísérleteznek? Mert hiszen van a katolikus teológiában egy krisztológiai újraeszmélés, amely kétségkívül szükséges, és amelynek a modern fogalmi körhöz kell illeszkednie, anélkül természetesen, hogy emiatt teológiai kifogásolásra adna okot. Mikor éri kár az „átlényegülés” meghatározását, mikor hangsúlyozzák az „agape” fogalmát az „áldozat” rovására? Mikor „homályosítják el” — bár bizonyára van rá eset — az eredeti bűn tanát azzal, hogy hangoztatják biblikus oldalát is, amely az eredeti bűn hagyományos tanában nem tűnt ki elég világosan? Ha egy „szituációs etikát” (melyiket? mit mond az?) joggal el is kell utasítani, mi annak mégis a helyes magva, amely a hagyományos morálteológiában nem kellő világossággal jutott kifejezésre? Melyek az „ártalmas vélekedések” a mai szexuális morálban, és miként különböztethetjük meg ezeket attól az egészséges haladástól, amelyet a zsinat XI. Pius és XII. Pius tanításán túlmenően kétségkívül magáévá tett, vagy amelynek legalább is utat nyitott? Mikor és mivel rontják meg a helyes ökumenizmust hamis irenizmussal és hitközömbösséggel?

Bizonyára nem tagadja senki, hogy megvannak a levélben jelzett törekvések és veszélyek. Azt sem állíthatjuk, hogy egy ilyen levél vagy akár az egyházi tanítóhivatal is az ilyes-

féle nagyon általános óvásnál sokkal többet tehetne ebben a pillanatban. Am éppen így lesz tiszta előttünk a helyzet: a mai teológiára a kérdések akkora tömege nehezedik, hogy többé már nem olyan könnyű, mint korábban volt, valamely valódi vagy gyanított tévedéssel új, pozitív és minden többértelműségtől mentes kijelentést állítani szembe, mikor is az összes jóakarató embereknek meglenne az a benyomásuk, hogy itt most nemcsak valami helyeset mondtak nekik, hanem az ő saját „kívánságuknak” is eleget tettek.

*

Mindezeket a tényeket józanul kell fontolóra vennünk — hangoztatja *Rahner* —, mert csak így tehetjük fel a kérdést, hogy mi lehetne az egyház és a tanítóhivatal leghelyesebb és leg-hathatósabb magatartása az adott helyzetben. A teológiai tudományos módszerek és kifejezések mai sokfélesége miatt ugyanis annyira áttekinthetetlen a teológiai problematika, hogy egymagában kellő szakszerűséggel egyetlen teológus sem igazodhat el benne. Éppen ezért a teológusok tételei immár nem egyszerű és sima „igen” vagy „nem” egy hagyományosan előadott és mindannyiuk előtt egyformán ismert, szilárdan megfogalmazott tanra, hanem gyakran szembetűnően eltérő módon viszonyulnak hozzá. Ezeket a tételeket többnyire bölcsesletekkel, profán elméletekkel és világnézeti kérdésfeltevésekkel való „párbeszédben” fogalmazzák meg, amelyek ugyancsak különböznek egymástól és amelyeket a maguk pluralitásában egyetlen ember sem nem ismerhet, sem nem érthet meg. Bármenyire is törekedni kell mindig arra, hogy egy nyelven beszéljünk, egymást kölcsönösen megértsük, a teológiákat a maguk többféleségében kölcsönösen lefordítsuk, ennek a törekvésnek ma megvannak a tényleges határai. Az a kísérlet azonban, hogy kérdésfeltevéseit és kifejezéseit illetően egy teljességgel egyöntetű és minden teológus számára azonosan megközelíthető teológiát kényszerítsenek ki, ha egyáltalán sikerülne, csakis egy kisebb szekta teológiájához vezetne, amely már nem tud beszélni a környező világgal.

Ezt a helyzetet még az is jellemzi és súlyosbítja, hogy a mai keresztények nem kis hányadánál különös „egysége” található két magatartásnak. Az egyik az egyházhivatali tan irányában gyakran kevés tiszteletet tanúsító törekvés ennek a tannak olyan „értelmezésére”, amikor az újnak akarása nagyon könnyen eluralkodik az örökérvényű régi megőrzésének akaratán; a másik az az akarat, hogy az ember magmaradjon az egyházban és ennek a saját felfogásának teremtsen helyet benne. Nyersen kifejezve, amíg azelőtt egyszerűen nemmel felelt az ember az egyházhivatali tan valamely tételére s elhagyta az egyházat, ma ezt a tételt inkább a saját kedve szerint magyarázza, s azt akarja, hogy ezt a magyarázatot tegye magáévá az egyház.

A helyzetnek ebből a leegyszerűsített, de nem lényegtelen mozzanatából azonban korántsem azt a következtetést vonja le *Rahner*, hogy az egyházhivatali tan nem szorul semmi magyarázatra s elegendő csupán ismételtetni azt. Kérdés azonban az, hogy mik az ilyen magyarázásnak azok a határai, amelyeket nem szabad átlépni, ugyanígyra nem, hogy amennyiben megtörténnek, az egyháznak bátran és félreérthetetlenül nemet kell mondani, az ilyen magyarázónak pedig bátran és becsületesen ki kell lépnie az egyházból, amelynek hitvallását immár legfeljebb szavakban, de nem érdemben tekinti magának. Ha ma mégis a két annyira elientétes magatartás sajátos „egységét” tapasztaljuk, ez *Rahner* szerint annak az átmenetnek jelensége, amely egy „individualisztikus” korból egy „kollektivistikus” korba visz minket. Az ember még individualisztikusan akar gondolkodni, de már egy azonos feltevések közösségben szeretne élni. Az utóbbi szándéknak — mondja *Rahner* — magvan a jogosultsága és megvalósulása helyesen értve, a jövő feladata is, csak az a kérdés, hogy a két beállítottság miként illeszthető elfogadható módon egységbe.

*

Ebben a helyzetben, amely bizonyára sokáig így fog maradni, nyilvánvalóan nem elégségesek a tambeli vezetés eddigi módjai és módszerei — szögezi le *Rahner*. A világnézeti ta-

nok valamennyi mérvadó képviselője — egyáltalán nem egyedül a katolikus egyház — az elé a kérdés elé jutott napjainkban, hogy miként állhat fenn egymás mellett egyrésről a kötelező tan egysége, másrésről a szabadságban való mérlegelés gyorsuló igénye. Hogy mi az a magatartás, amelyet konkrét módon ki kell alakítaniok, ezt az illetékesek még nem nagyon gondolták át. Ottaviani levele is egyik megjelenése ennek a ma elkerülhetetlen, de bizonyosán üdvös zavarnak: joggal látják, hogy nem lehet mindent egyszerűen ráhagyni az autonóm tudomány szabad vitáira, de nem látják még pontosan, hogy mit és miként lehet egyértelműen úgy eldönteni, hogy a döntés tárgyilag helyes és amellett hatásos is legyen.

Ezzel kapcsolatban immár maguknak a püspököknek is megvan a saját feladatuk. Nem várhatják és nem is szabad várniok többé olyan természetességgel, mint a múltban, Róma tanítóhivatali döntéseit vagy „tanpolitikai” rendelkezéseit, mert a tanítónak súlyos tisztségét a Hittani Kongregáció sem veszi le róluk. Itt mutatkozik a különös egybeesés a II. vatikáni zsinatnak a püspökök tanítóhivatalára vonatkozó elméleti megállapításai és a mai konkrét helyzet között, amely meg is követeli ezt a tanítóhivatalt. A püspökök ezt a feladatukat nem adhatják egyszerűen tovább sem a római hatóságoknak, sem a teológusoknak. Nem maradhat pusztán papirus, amit az egyházzal szóló dogmatikus konstitúció mondott ki arról a tanítóhivatalról, amely isteni joga jár ki a püspököknek. Fölöttébb veszedelmes is lenne, ha Róma tényleges tekintélyét, amely mint tényleges, nem határtalan, túlzottan vennék igénybe. Egy meghatározott, tájilag különleges helyzetbe a püspökök a tényleges hatályosság nagyobb kilátásával szólhatnak bele, mint Róma, amely — írja szószórint Rahner — „XII. Pius alatt nem mindig tárgyilagos körültekintéssel, az embereket pedig nem eléggé megnyerően járt el, s emiatt (ha a dolgokat úgy nézzük, ahogyan, sajnos, vannak) bizonyos mértékben kétségkívül veszített tényleges tekintélyéből még azok előtt is, akik elvileg nem vitatják ezt a tanító tekintélyt”. Vannak bizonyos konkrét

körülmények, amikor nem szabadna átugrani a püspökök emberileg hatályosabb tekintélyét. Ez a tekintély — mindenekelőtt emberi vonatkozásban — azért lehet hatályosabb, mert a püspök az adott helyzethez mérten megfelelőbben tud fellépni, nemcsak a véleményekhez, hanem magukhoz a vélekedőkhöz is könnyebben és méltánylóbban hozzá tud férni, gyakorlatilag tehát alkalmasabb (vagy lehet) a dialógusra, végül pedig azért is, mert mint utolsóelőtti fórumnak többet is szabad kockáztatnia (s bírmia is kell hozzá a bátorsággal).

A papságnak világosabban, mint eddig, meg kell értenie, hogy távolról sem való a szószékre mindaz, amiről a teológiai tudományok körében tárgyalnak. A szószék például nem az alkalmas hely kérdéses „mitoszfosztásokra”. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a hitszónoknak szabadságában állna bármit is mondani a templomban, amiért nem vállalhatná a felelősséget a tudományosan képzett teológus becsléssel és egyházas lelkiismerete előtt, csupán annak megszívlelését sürgeti, ami a szentbeszéd célja: annak a konkrét embernek ügye, aki hallgatja őt, s akinek egy — elvontan nézve — helyes tétel is ártalmára lehet, ha helytelen módon mondják el neki.

Meg kellene azt is kísérlni az egyházban, hogy a tanbeli és gyakorlati fejleményeket előre számításba vegyék és azokat helyes irányba tereljék, az elkerülhetetlent és a helyesét különválasszák a szélsőségestől, a különködőtől és a tévestől. Sok olyan törekvés és hajlandóság, ami most még csak itt-ott jelentkezik, nagyon hamar általánossá és tömegessé válhat. Olyan kérdések, amelyeket *Ottaviani* levele is felhoz, még hangsúlyosabban fognak felvetődni és a nyilvánosságot is erősebben fogják foglalkoztatni. Például a Szentírás tévedhetése, a katolikus hívők és teológusok hozzáállása elméletben és gyakorlatban az egyház meghatározásában nem foglalt döntéseikhez, Isten megismerésének módjai, az eredeti bűn lényege, az Istenanya szüzessége, Isten emberre levésének értelme; úgyszintén az élet és a jámborság inkább gyakorlati kérdései is sürgetőbben lépnek majd elő, például az eucharisztikus kultusz

konkrét formái (szentségimádás, szentségátogatás, körmenetek, szentségkitétel), a gyónás, a nemi erkölcs, a vegyesházasság, a nevelési morál, a világi papok nőtlensége. Számolhatunk azzal, hogy az ilyen és hasonló problémák belátható időn belül még határozottabban és még hangosabban fognak jelentkezni mindenütt. Még most idejében kellene tenni valamit ebben a vonatkozásban, mert az aggályoskodó elhallgatás semmit sem segít.

•

Nem szabad azt hinni — figyelmeztet *Rahner* —, hogy azokat a régi kérdéseket illetően, amelyekre már korábban felelt az egyház, új problémák csakis a „zavaros” elmékben támadnak. Az igazság az, hogy vannak például még ma is egyházjogászok, akik úgy ítélkeznek, mintha isteni jognál fogva lenne erkölcsileg megengedhetetlen a katolikus fél számára valamely házasság, ha a gyermekek katolikus nevelése nincs biztosítva; ez egyáltalán nincsen így. Avagy hogy nemcsak jogilag, hanem erkölcsileg is az egyház tetszésétől függne, hogy milyen feltételek mellett enged meg vegyesházasságot; ez sem igaz. A Szentírás „tévedhetetlensége” sem olyan kérdés, amelyre a zsinat akként válaszolt volna, hogy az egzegétának — s ma már a világi hívőnek is — jogos nehézségeit immár pozitív módon és kielégítően elhárította volna. Krisztus tudata önmaga felől szintén olyan kérdés, amelyre az egzegéta a dogmatikustól az eddigieknél jobb feleletet kíván, hogy problémájával tisztába jöjjön. Ma a „*Humani generis*” ellenére is fel kell tételeznünk, hogy a poligenizmus nem szól ellene az eredeti bűn Tridentben meghatározott tanának, közelebbről meg kell azonban alapozni és kimutatni, hogy a poligenizmus nem kívánja az eredeti bűn tanának semmi olyan átértelmezését, amely ezt a dogmát lapos racionalizmusban oldaná föl. Az eredeti bűnre vonatkozó tant egyébként más pontokban is újból át kell gondolni, akkor is, ha félreérthetetlenül tiszteletben tartjuk a tridentit tanítást. Közismertek a gyakorlati szexuális morál nyílt kérdései, amelyekre annakidején az iskolás teológia nem ritkán igen

könnyedén válaszolt. Milyen erkölcsi érettség szükséges például ahhoz, hogy felbonthatatlan házasság jöhessen létre? Ez is homályos probléma, holott nagyon is megvannak a gyakorlati következményei, amelyekre az egyházjogászok még mindig nincsenek kellő figyelemmel. És vannak még nagy számban ilyen és hasonló nehézségek.

Maga Róma sok esetben csak „keret-feleletet” adhat, mint ahogy a zsinat is cselekedte. Az ilyen felelet is fontos, egymagában azonban nem elégséges az ortodox tannak akként való megvédésére, hogy ne kívánjuk meg az értelem jogosulatlan feláldozását, s ugyanakkor annak is elejét vegyük, hogy a hivatalos tan szóbeli tiszteletben tartása mellett tárgyi herezisek vagy teológiai tévedések terjedjenek el. Az a bizonyos alaki-jogászai gondolkodás, amely el sem kerülhet Rómában, saját erejéből nem birkózhat meg ezzel a helyzettel, már csak azért sem, mert mint az egész világegyház központi fóruma, aligha tud egy olyan teológiai és emberi nyelven beszélni, amely a föld különböző szellemiségű tájain egyképpen érthető. Nagy feladatok hárulnak tehát itt is a püspökökre. Fel kell nekik ismerniök, hogy mindezek a kérdések még nem nyertek megoldást, helyesnek ítélt eligazításokkal pedig akként kell segíteniök papjaikat, hogy megóvják őket mind a „reakciós”, mind a „heterodox”, vagyis a merőben elhajló állásfoglalásoktól.

•

Szemben a nyílt kérdések sokaságával, mindenekelőtt a papságban, de a világi hívekben is sokkal eleve nebbé kell tenni annak tudatát, hogy azok a megoldási kísérletek, amelyeket egyes teológusok javasolnak, önmagukban még nem dogmatikailag aggálytalanok csupán azért, mert köz-tiszteletben álló teológusok léptek elő velük és írásaik kinyomtatására a püspöki engedélyt is megkapták. Ma ugyanis, amikor teljességgel lehetetlen, hogy az időszerű problémákat csupán „baráti körben” és minden nyilvánosság kizárásával gondolják át és csakis érett megoldásokat hozzanak nyilvánosságra, az egyházi cenzúra szerepét is újszerűen kell értelmeznünk.

Nem arról van szó, hogy a püspöki cenzúra kifogásolás nélkül engedjen mindent szabadjára, az a kívánság viszont föltétlenül jogos, hogy tudományos közlemények iránt a püspöki cenzúra nagylelkű és türelmes legyen, (viszont az eddiginél sokkal szigorúbb az áljamborsági termékek irányában), mert hiszen nem szabad, hogy fékezze a szükséges teológiai vitákat. Ám éppen ezért annak is át kell mennie a köztudatba, hogy csupán az „Impri-matur” ténylegesen nem nyújtja még semmiféle egyértelmű biztosítékát a kifejezett nézet tárgyi megbízhatóságának. Ebből folyik, hogy a teológusnak nemcsak joga, de olykor kötelessége is lehet kétségbe vonni egy másik teológus véleményének ortodoxiáját, függetlenül attól, hogy ez a vélemény püspöki engedéllyel került nyilvánosságra. Ne feledjük, hogy a püs-

pöki cenzúra azért volt kénytelen a múltban annyira aggályoskodóan eljárni, mert elterjedt az a hamis fel-fogás, hogy mindaz „igazhíttű”, ami megkapta tőle az engedélyt.

Pillanatig se gondoljuk azonban — fejezi be Rahner —, hogy a ma fel-merülő kérdéseket tisztán tudományos párbeszédben anélkül tisztázhatnák a különböző teológiai irányzatok, hogy magának a tanítóhivatalnak is ne kel-lene tekintélyileg beavatkoznia. Az egyháznak ugyanis megvan a közös hitvallása, amelyet védeni tartozik. Arról pedig, hogy mi a „feladhatatlan” és mi nem, végső fokon a tanítóhivatal dönt, nem pedig a teológusok. A hit és az egyház ugyanis nem a teológusok retortáiban készül, ha-nem az apostoli igehirdetés hordozza azokat abban a küldetésben, amelyet az egyházi hivatal, a püspökök kaptak.

A KIS ÚT

Karácsonyi ajándékokat keresve döbbsentem rá igazában, hogy milyen nagy gond napjainkban a könyvkedvelő gyermek. Különösen, ha a regényt szereti. Alig találni már olyan írást, amely nem zavarja meg a fejlődő lelket, nem kavarja fel az ártatlan kedélyt. Még a magukat katolikusoknak valló írók is előszeretettel írják le a bűnt, az élet sötét oldalát...

A jó könyv jó barát. A családban annál is több: a szülő egyik leghasznosabb szövetségese az erkölcsi nevelésben. Nem egyetlen célja az irodalomnak a nevelés, de egyik legszebb és legfontosabb feladata. Az irodalom, főként a jó regény segítségével a szülő akkor is taníthat, amikor mindennapi munkája miatt távol van az otthontól, a gyermekétől. El tudja mondani neki a könyvekkel azt is, amire egyébként nem elég a kifejező készsége, szavának ereje.

Az irodalom feladatához hozzátartozik az is, hogy szórakoztasson, üdít-sen, pihentessen. Legalább ennyire fontos szerepe azonban az is, hogy il-lusztrálja, történetké konkretizálja azt, amit az erkölcsstan, lélektan, jog- és még néhány más tudomány elvont té-telek, szabályok formájában ad elő. Igényeket olt az olvasóba, célokat tűz elébe, bizonyítja az etikai törvények érvényét, magasztalja az eszményt, a szépet, dokumentálja a tévedés, gyen-

geség, szenvedély káros következmé-nyeit, feltárja a szakadékokat, ahová a bűn sodorja az embert. Megmutatja az ormokat, ahová fel kell küzdenie magát, s a szörnyeket, amelyek élet-útján fenyegetik és benne magában is lappanganak.

A jó regény életismeretet ad, életre nevel. Minél teljesebben tükröződik benne az élet, annál inkább. Az egy-oldalúság, a túlzás az irodalomban, legyen az akármilyen irányú és színű — meghamisítja az életet. Akár tisztán feketének, akár tisztán fehérnek, akár kétségbeejtőnek, akár komolyta-lannak rajzolja a világot — hazudik. S akár a tövist, akár a rózsát hazudja el — méreggá válhat a szellem, külön-nösen a tapasztalatlan lélek számára.

Ebből a nézőpontból kell megítél-nünk az úgynevezett „fehér” irodal-mat is. A regényt még nem teszi er-kölcsössé, ha „fehér”, ha az író elker-üli a kényes, nehéz problémákat, el-hazudja a bűnt, a tragédiát, az embert

ártatlan angyalnak festi. Ahogyan hazugság, ha valaki „realizmus” címén csupa szörnyet zúdít olvasói nyakába, az életet kietlen pokolnak rajzolja, ugyanígy hamisítás a „fehér” irodalom is. S ugyanolyan veszedelmes. Mint minden egyoldalú táplálék — skorbutot okoz. Szellemi skorbutot. A gyengeséget neveli, amely dideregve menekül az életben elkerülhetetlen küzdelem elől abba a világba, amitől Vörösmarty úgy félti „Merengő”-jét; az ábrándzásba, amely kancsalul festett egékbe néz.

Az illem, a finomság, a jó ízlés az író is kötelezi, a triviális, obszcén szavak, jelenetek halmozása — olcsó sikerekre pályázó álirodalom. Álirodalom azonban a „rózsaszínű” és „fehér” regény is. Hazudik az is. Az erkölcs körét leszűkíti a hatodik parancsolatra. A tízparancsolat többi részéről nincs mondanivalója, az nem is létezik számára. Az erkölcsöt össze téveszti a problémátlansággal, a tisztaságot a tapasztalatlansággal, az ártatlanságot az infantilizmussal.

Magatartása látszatra tetszetős, feddhetetlen. Nem vét a jó ízlés ellen. Csak éppen azok dicséretére és elismerésére pályázik, akik a fiatal lelket úgy akarják megóvni a bukástól, hogy eltítkolják előtte a szakadékokat és a ragadozókat, amelyek az életben — és benne magában ott leskelődnek.

Minél több jó olvasmányt, igaz és őszinte könyvet kell a gyermek, a serdülő, a fiatal kezébe adni, nem pedig csak ilyen, vagy amolyan színű, főként nem csak problémamentes irodalmat. Olyat is olvastatni kell velük, ami pusztán csak szórakoztatja őket, de olyat is, amely többet ad, az életet tükrözi, s hűen adja, a rosszat rossznak, az életet és az embert a jó és a rossz elegyének, szétválaszthatatlan szövevényének ábrázolja.

Jó könyvet adni a fiatal olvasó kezébe, nem könnyű, nem kényelmes feladat. Hozzáértést, tudást tájékozottságot kíván. Nem elég arra az álláspontra helyezkedni, hogy: majd kivesszem a gyermek kezéből a könyvet, amit veszélyesnek, károsnak talállok. Ez kényelmesség, ami megboszszulja magát.

Nem elég a rossz vagy annak vélt könyvet kivenni a gyermek kezéből

— tudni kell a jót is odaadni neki. S ez olyan feladat, amelyre készülni kell. A felkészülést már a házasság, a családalapítás előtt el lehet kezdeni. A közös olvasás, az olvasottak megbeszélése már a jegyes korban is hasznos dolog, de különösen az a fiatal házaspár, az apák és anyák számára. Így már előre kiválaszthatják azokat a könyveket, amelyeket majd sorjában, a megfelelő időben odaadnak gyermekeik kezébe.

A legjobb megoldás, ha a családnak saját kis könyvtára van. De ha nincs rá hely, vagy lehetőség, a kellő tájékozottságra akkor is szert lehet tenni. És a magyar közönyvtári hálózattal ma már annyira fejlett, hogy kölcsönzés révén is odaadhatjuk gyermekeink kezébe az erkölcsi nevelés szempontjából fontos könyveket.

A gyakorlatiasság azt kívánná, hogy cím szerint is felsoroljuk ezeket a műveket. Messze meghaladná a rovat kereteit: vastkos könyv kerekednék ki egy ilyen, a szülők számára készült irodalmi tájékoztatóból, amely megmondaná, melyik klasszikus alkotás mikor való a fiatal olvasó kezébe, mire nevel, mire figyelmeztet. Az egészséges ítélőképesség azonban maga is megtalálja a művek értékes lényegét.

A családi könyvtár önmagában azonban még nem elég. A gyermek és a fiatal olvasó kedvét, készségét irányítani, fejleszteni kell. Okosan, tapintatosan, hogy ne érezze szellemi szabadsága korlátozásának. Kellő időben kell odaadni a megfelelő könyvet, amikor hozzánő, hozzáér a problémákhoz, ahogyan érdekelni, foglalkoztatni kezdik a mind súlyosabb és bonyolultabb kérdések.

Az olvasott könyveket meg kell beszélni a családban. Nem vizsgáztatás, leckemondás formájában — a „kötelező olvasmány” eleve ellenszenvet vált ki a fiatal olvasóban —, hanem könnyed megjegyzések, spontán derűs beszélgetés keretében, amelyeknek célja az igazság közös keresése, az olvasott könyv értékeinek és hiányainak számbavétele, a fiatal szellem kritikai készségének fejlesztése. S ha idáig, a jót és a rosszat megkülönböztetni tudó, az értéket és hiányt meg látó kritikai készség eljutott a fiatal,

nem kell többé féltetni sem a sötét, sem a fehér irodalom káros hatásától.

Az olvasni szerető gyermek valóban gond. Feladatok elé állítja a szülőket. Minden apát és minden anyát. Fáradtsággal járó kötelességeket ró rájuk. E feladatok teljesítése azonban

önmagában is sok örömet nyújt a szülőknek. A legnagyobb öröm azonban, hogy sok olyan ismerettel gazdagítja a rábízott fiatal lelkeket, amelyekhez azok az életben talán botlások, csalódások és válságok árán jutnának hozzá.

Sinkó Ferenc

NAPLÓ

ERDEY FERENC †

Az elmúlt év utolsó napja földi viszonylatban pontot tett egy kimagaslóan szép és munkás, velünk oly szoros kapcsolatban állott papi életre is: Erdy Ferenc, a Hittudományi Akadémia professzora, a Vigília felkért egyházi cenzora, december 31-én elhunyt. Keresztény türelemmel viselt, hosszú szenvedés után, amilyen csendben és szerényen élt, olyan csendben és szerényen távozott körünkből. Betegágán sem hagyta el soha panasz az ajkát, örökkön felénk forduló figyelme és tolla, közben sem pihent. Kitérült és fogékony elme volt a mai kor minden rendű követelményei irányában, nem csoda, hogy annyi hasznos tanáccsal, helyes eligazítással tudott segíteni minket és másokat. Szerette hivatását és szerette az embereket, de nem is akadt senki, aki őt ne becsülte és szerette volna. Másfél évvel ezelőtt, amikor hetvenedik születésnapját ünnepeltük, azért könyörögtünk az Úrhoz, hogy adjon neki jó egészséget. Most azért imádkozunk, hogy jutalmazza meg Isten a mi feledhetetlen Feri bátyánkat, ezt az igaz embert, mindazért a rengeteg jóért, amit magából árasztott, tanúsított és cselekedett.

SZEMBENÉZÉS ÖNMAGUNKKAL. Mostani számunktól kezdve tetszetősebb külsővel jelenik meg a *Vigília*. Nem a lényegét érintő változás, de mégis ösztönzés arra, hogy kissé befelé is tekintve foglalkozzunk azokkal a gondolatokkal, amelyeket ez az újabb esztendő vethet fel előttünk.

A legfontosabb, úgyis mondhatnám „egzisztenciális” kérdés számunkra nyilván az, hogy mit várhatunk a közeli jövőtől. Mint katolikusok és mint folyóirat is. Szinte közhelyes megállapítás már, hogy a kommunista párt, amely szocialista rendszerünk meghatározó és vezető ereje, az ateista világnézetet vallja és terjeszti, és pedig abban a meggyőződésben, hogy a vallásos világnézet, amelyet mi is képviselünk, a gazdasági alap és a társadalmi szerkezet átalakulása nyomán előbb-utóbb a múlt emléke lesz. Mi, katolikusok, de egyéb keresztény hívők s általában más teisták is, tagadjuk ennek bekövetkezését, mi több, meg vagyunk győződve arról, hogy az evangélium hirdette igazságok és értékek valójában csak ezután teljesednek ki. Ellentét ez köztünk és a marxisták között? Bizonytalán az, s hozzá olyan ellentét, amelyet semmiféle érvelés sem oldhat föl. Egyedül a történeti fejlődés igazolhatja majd akár az egyik, akár a másik álláspontot, aligha még a mi életünkben, de talán még az unokáink életében sem. Am éppen ez a körülmény teszi lehetővé számunkra, hogy a szocialista rendszert őszintén elfogadva, annak keretébe cselekvően beilleszkedve együtt tudjunk és akarjunk munkálkodni marxista honfitársainkkal mindabban, ami hazánk és népünk anyagi és szellemi javát előbbre viszi. Ami előttünk is célként lebeg, ennek a megújhodott társadalomnak nyugodt és biztos haladása, hozzáfűzve ugyanakkor, hogy mi az ilyen haladás szempont-

jából is jelentős tényezőnek tartjuk a hívő népesség vallási természetű igényeinek optimális kielégítését. S a szabad vallásgyakorlás, a kultusz mellett az ilyen irányú időszaki sajtó és könyvkiadás is elengedhetetlen hozzá.

A valóság kívánta magatartások és érületi beállítottságok alapvető szükségét emeltem ki ezzel, s amiért bizakodva nézhetünk az újabb esztendő elé, ennek a szükségességnek egyre szélesebb körű és általánosabb elismerése is. Mi sem adhatott volna nagyobb súlyt ennek a folyamatnak, mint azok a félreérthetetlen szavak, amelyeket Kádár János, a Magyar Szocialista Munkáspárt további négy évre megválasztott első titkára november 28-án a IX. pártkongresszuson a pártnak a vallásos világnézethez, a vallásos emberekhez és az egyházakhoz való viszonyáról mondott.

„Pártunk világnézete — jelentette ki Kádár János a Központi Bizottság nevében előterjesztett beszámolójában — szemben áll minden idealista világnézettel, így a vallásos világnézettel is. Ez eszmei harcot jelent. Hazánkban vallásszabadság van, pártunk kerül mindent, ami a vallásos emberek érzéseit sértene, de nem mond le arról, hogy küzdjön a felvilágosodottságért, a tudományos világnézet elterjesztéséért. Az osztályharc frontja szerintünk nem a hívők és nem-hívők között húzódott és nem ott húzódik ma sem. Bármely felekezethez tartozó hívők szabadon gyakorolhatják vallásukat, hátrányos megkülönböztetésben nincs részükhöz, egyenjogú állampolgárai a hazának.

A felszabadulást követően voltak éles politikai harcaink különböző egyházak vezetőivel, de nem egyházi, hanem világi és hatalmi kérdésekben. Amikor egyes egyházi vezetők még a Habsburg királyi házhoz való hűségért, a földbirtokos és kapitalista osztály érdekének védelmében léptek fel, és imperialista ellenségeinkkel szöveterkeztek, akkor éles volt a harc, de ez ebben a formában már a múlté.

Jelenleg a Magyarországon működő egyházak és az állam viszonyát mindkét fél számára elfogadható egyezmények szabályozzák kielégítően. Amióta az egyházak vezetői a szocialista társadalmi rend megszületését és fennállását tudomásul vették, és a helyzetet a reális valóság alapján ítélik meg, nem egy társadalmi kérdésben is közelíteni tudtuk álláspontunkat. Az állam és az egyház számára elfogadható és a nép érdekeinek, szocialista építőmunkájának megfelelő helyzet kialakításában a párt, az állam helyes politikája mellett szerepe van a hívő tömegek demokratikus állásfoglalásának. Szerepük van az egyházak vezető testületeiben reálisan gondolkodó embereknek és a különböző egyházak gyarapodó számú haladó papjainak is, akikkel a Hazafias Népfront keretében a kölcsönös tisztelet alapján egyetértésben dolgozunk népünk javára.”

Teljes egészében idéztem a beszámolóban ezt a minket különösen érintő szakaszt, amelynek pozitív értékelése nyilvánvalóan kihangzik abból a szilveszteri szövegből is, amelyet a magyar katolikus püspöki kar bocsátott ki és olvastatott fel az 1966-os év utolsó napján a templomokban. Ezt mondják többek között püspökeink:

„Hazánkban a sokrétű, nemes igyekezettől, megfontolt tervezéstől és közös eredményességtől fémljelzett a leáldozott esztendő. Különleges érdeklődéssel és megnyugvással figyeltünk fel társadalmunk magas szintű vezetőinek megnyilatkozásaira, mértékadó állami és társadalmi testületek állásfoglalásaira, amelyek hazánk további fejlődése, népünk boldogulása szempontjából nagy horderejűek. Néhány megállapítás konkrétan is érinti katolikus egyházunk híveit, papjait és vezető férfait. Örömmel fejezzük ki a szó hallatára és magunk is készek vagyunk nemzetünk egységének további munkálására, közös ügyeink türelmes megbeszélésére. Mi is valljuk, hogy nincs és nem lehet megkülönböztetés hívők és nem-hívők, vallásos és nem-vallásos állampolgárok között. Cselekvő közreműködéssel akarunk hozzájárulni ahhoz, hogy az elhatározások valóra váljanak és tartósan egész népünk javát szolgálják.”

Kádár János beszámolójának vonatkozó részében — szerény megítélésem szerint — különösen négy megállapításra figyelhetünk föl. Az egyik, hogy a marxista világnézet szemben áll a vallásos világnézettel, de ebből eszmei harc következik. A második, hogy a hívők szabadon gyakorolhatják vallásukat, hátrányos megkülönböztetésben nincs részükhöz, egyenjogú polgárai a hazának. A

harmadik, hogy az osztályharc frontja nem a hívők és nem-hívők közt húzódik, hiszen — s ez a negyedik pont — a szocialista építőmunkának megfelelő helyzet kialakításában szerepük van az egyházak vezető testületeiben reálisan gondolkodó emberek és a hívő tömegek demokratikus állásfoglalásainak. S a leglényegesebb e pontok közül nyilván a két utolsó. Hogy miért? Mert nincs és nem is képzelhető társadalmi állapot, amelyben ne adódának problémák és feszültségek. Ezeket pedig természetesen mindig azok teszik szóvá, akik közelebből és kellemetlenül vannak érintve általuk. Meghallgatásra viszont annál inkább számíthatnak, minél inkább feltehető róluk, hogy a szocializmus és a haladás érdekében keresik a szerintük jobbat és kielégítőbbet.

Úgy vélem, hogy a jobbnak és kielégítőbbnek ez a keresése is egyik és szinte állandó feladata annak a dialógusnak, amelyet a *Vigilia* eddig is napirenden tartott, s amelynek megindulását immár itthon is kívánjuk és várjuk — és pedig mindkét oldalról — a marxisták és a katolikusok között. Nagyon is összhangban van ez a keresés azzal, amit maga Kádár János mondott beszédében: „A tapasztalatok alapján mi üdvözljük a marxisták és keresztények között a nyugati országokban megkezdődött párbeszédet, amelynek célja, hogy a haladás és a béke érdekében a közös fellépés alapjait és módozatait megtalálják.” Közös fellépés — igen, mert egyre többek nézete az, hogy aligha segíthetne elő bármi más olyan hathatósan a béke fenntartását, Vietnamban és másutt a béke helyreállítását, biztosíthatná az emberiség számára a súlyosabb zavaroktól mentes fejlődést, mint az ilyen közös fellépés. Nekem pedig az is meggyőződésem, hogy ennek a közös fellépésnek alapjait és módozatait első sorban nekünk, az immár szocialista rendszerben élő keresztényeknek és marxistáknak kellene együttesen és irányt jelölően megtalálnunk.

Helyesen mutatott rá Lukács József, a *Világosság* felelős szerkesztője, a *Népszabadság* karácsonyi számában közzétett cikkében, hogy bár a filozófiai vitának is megvan a jelentősége, nem ezekben a két táborn élesen elválásztó végső világnézeti kérdésekben várható eredményes dialógus, hanem sokkal inkább az emberiséget foglalkoztató nagy témákat, a béke és a társadalmi igazságosság érvényesülésének feltételeit és napjaink mély erkölcsi problémáit illetően, ez ugyanis az a terület, ahol a világnézeti differencia ellenére létre jöhet a közös cselekvés. Szó szerint ez a mi álláspontunk is, s éppen mert akarjuk a közös cselekvést, azért tartjuk szükségesnek a magunk részéről is megvizsgálni a dialógus során — s itt Lukács szavait idézem — „azokat a tényezőket, amelyek a keresztény hithez ragaszkodók számára is lehetővé teszik, hogy közös célok megvalósításában együtt haladjanak a tudományos szocializmus erőivel”.

Nem lehet kétségünk afelől, hogy amikor egyéb feladatainak sérelme nélkül a *Vigilia* a most körvonalazott párbeszédet is szorgalmazza és munkálja, azt az utat követjük, amelyet XXIII. János pápa és a II. vatikáni zsinat határozott meg és amelyet VI. Pál pápa is jóváhagyott. Egyházunk magatartása azóta a szolgálat és a „világ” önállóságának tisztelete. Végérvényes lemondását jelenti ez arról, hogy a saját szemléletét bármire erőszakkal rákényszerítse olyan igazságok nevében, amelyekről ez a külső „világ” nincsen meggyőződve. A polémia és a harcot így szükségszerűen a kölcsönös megértésen való fáradozás váltja fel, aminek egyetlen földi eszköze a dialógus. Lehulltak ezzel azok a sorompók is, amelyek a múltban az egyház határait oly szembetűnően jelezték. XXIII. János jelentette ki béke-enciklikájában, hogy az egyház a maga részéről senkit sem tekint ellenségnek, még ha vannak is emberek és ideológiák, akik, illetve amelyek ellenséges érzülettel viseltetnek iránta.

Tudom jól, hogy a keresztény-marxista párbeszédnek vannak ellenzői is. Vannak a katolikus egyházkormányzatban is, a külföldi katolikus sajtóban s alkalmasint a saját olvasóink körében is. Pedig ha azt akarjuk, hogy annyi huza-vona és szembekötődsi után mi is megértünk másokat és azok is megértssenek minket, ha nem akarjuk növelni az előítéleteket, ha konkrét módon akarjuk szolgálni az általunk igazságnak vallottakat, akkor nem szabad félünk a találkozástól és önmagunk szembesítésétől más gondolatokkal és gon-

dolgozási módokkal. Az apologetikus kor „egyenes” vagy „harcos” katolikus embere manapság már nem nyerhetne meg senkit, sőt csak taszítana, mert a modern ember nem engedi, hogy „meghódítsák” és tekintélyi érvekkel „megdolgozzák”. *Teilhard de Chardin* meglátásaira és gondolataira is azért térünk ki oly gyakran folyóiratunkban, mert bárhogyan vélekedjék valaki róla, egyet nem tagadhat: Teilhard felismerte a szükségét és értett is hozzá, hogy a kor tudományos nyelvén beszéljen a vallási kérdésekről is.

Ugyanakkor tehát, amikor keressük a párbeszédet a más világnézeten levőkkel, nem kevésbé sürgős és fontos feladatnak tekintjük az eszmecserére való ösztönzést magunknak a katolikusoknak körében is. Ezért vagyunk azon, hogy a *Vigilia* színhelye és forrása legyen — még szépirodalmi közleményeivel is — a tanulásnak, az elmélkedésnek, a helyes életszemléletnek, a sokoldalú tájékozódásnak. Amire ügyelni mindenekfölött kötelességünknek tartjuk: a hűség az elvekhez, a tárgyalt kérdések időszerűsége, a lehetőleg magas színvonal, a dolgoknak katolikus lelkiismerettel való értékelése, a nyílt és mértéktartó hang, az eleven érzékenység a világ irányában és a ráfigyelés mindarra, ami kovászként iktathatja be a kereszténységet a mindennapi valóságba.

A nagymúltú *Hochland* új főszerkesztője, *Franz Greiner* írta minap beosztójában: „A régi aggályoskodás tért veszített, a korábbi önelégültség a másként gondolkodókkal való együttműködésnek adott helyet. Amit a katolikus kulturális folyóiratok évtizedekkel ezelőtt, némelyek már a század elejétől kezdve, új eszmélkedésben követeltek, amiért küzdöttek s amiért hagyták megrovatni és betiltatni magukat, az most mint követelmény és mint eredmény tükröződik vissza hasábjaikon. Ami egykor szokatlannak és meglepőnek tűnt föl, immár magától értetődő lett azoknak a viszontagságoknak nyomán, amelyek már a történelem lapjaira tartoznak. A régi beszűkültség, a provincializmus, a csupán a saját templomuk tornyáig való kipillantás — mindez a múlté.”

XXIII. *János* mondta: „A jelen fejlődésben az isteni gondviselés rejtett tervét kell felismernünk.” Hívó lélekkel tehát csak örülhetünk ennek a fejlődésnek és bizakodhatunk benne, ha nem is vétjük szem elől, hogy mindenkor meglesznek azért a magunk külön gondjai és teendői is.

(*Mihelics Vid*)

PÜSPÖKI NYILATKOZAT ÉS CSEHSZLOVÁKIAI MEGJEGYZÉSEK FRANTIŠEK SCHOTTERT CIKKÉHEZ. Legutóbbi, decemberi számunkban közreadtuk *František Schottert* podhoranyi plébános hozzászólását *A Szentmise Allandó Részei* címmel a Szent István Társulat kiadásában megjelent és azóta már mindenütt ismertté vált füzethez.

Ezzel a hozzászólással kapcsolatban most mindenekelőtt azt a *Nyilatkozatot* közöljük, amelyet *Kovács Sándor* szombathelyi megyéspüspök 1966. december 27-i keltezéssel juttatott el hozzánk:

Félreértések elkerülése végett, mint az Országos Liturgikus Tanács püspök-elnöke kötelességemnek tartom a lényegre vonatkozólag az alábbiakat kijelenteni:

1. A *Szentmise Allandó Részei* című kiadvány hivatalos jellegű. A füzetben közölt szöveget a Magyar Püspöki Kar 1966. január 19-én hosszas és beható tanácskozás után egyhangú határozattal állapította meg és jóváhagyó megerősítésre felterjesztette a római Lit. Consilium-hoz. A Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia 1966. február 7-én kelt 227/1966. sz. leiratával a kért jóváhagyást megadta. Ezt a Püspöki Kar által megállapított és a Lit. Consilium által jóváhagyott szöveget adta ki teljesen hűen a jelzett füzetben a Szent István Társulat. A szöveg hivatalos jellege egyébként a kiadvány második oldalán világosan fel van tüntetve. Tévedés tehát a kiadványt „nem hivatalos”-nak tekinteni.

2. A Magyar Püspöki Kar az 1966. szeptember 14-én kiadott körlevelében rendeli el a szentmise magyar nyelvű szövegeinek bevezetését és ad

részletes utasítást a rendelkezés végrehajtására. Ebben a körlevélben szó szerint a következő is áll: „A nem magyar anyanyelvű hívek közössége a saját anyanyelvén készítette és az Apostoli Szentszék által jóváhagyott szöveget használja.” A *Szentmise Állandó Részei*-nek egy jóváhagyással ellátott példánya a Szlovákiában élő magyar anyanyelvű hívek használatára megküldetett.

3. Ami a rubrikális megjegyzéseket illeti, hangsúlyozni kívánom, hogy a Magyar Püspöki Kar a szövegek és azok végzési módjának megállapításánál nemcsak az Ordo Missae-t és Ritus Servandus-t tartotta szem előtt, hanem a Lit. Konstitúciót és Instrukciót, sőt az időközben megjelent, a Consilium által kiadott rendelkezéseket és irányelveket is. S külön figyelemmel volt a Konstitúció 37. artikulusára, vagyis „A népek szelleméhez és hagyományaihoz való alkalmazkodás szabályai”-ra éppen a lelkipásztori szempontok miatt. Fokozottan hangsúlyozni kívánom azt is, hogy nemcsak a szövegeket, hanem azok végzési módját is jóváhagyta a Lit. Consilium.

4. Mindezek alapján magától elesik a cikkíró „ítélete”, hogy a szóban forgó kiadvány az Ordo Missae-t „sértő” és „hibás felfogásokat” tartalmaz. De még inkább elesik a cikkíró biztatása, hogy a Magyar Püspöki Kar által megállapított és a Consilium által jóváhagyott szöveget és rendelkezéseket bárki és „minden habozás nélkül orvosolhatja.” (Const. de S. Liturgia, art. 22. §. 3.)

Az egész kérdésnek ezzel a legilletékesebb megvilágításával összhangban vannak azok a *Megjegyzések*, amelyeket éppen Csehszlovákiából kaptunk Bíró Lucian Dunajska Streda-i (dunaszerdahelyi) plébánostól. Több szempontból is figyelemre méltó írását — lényegtelen rövidítésekkel — készségesen közre is adjuk:

1. Schottert Ferenc a Szent István Társulat kiadásában megjelent füzet hivatalos jellegében kételkedik s ezért úgy véli, hogy a szövegén még változtatni is lehetne, és hivatkozik a Csehszlovákiában használatos magyar szövegek eltéréseire. Ezzel azt a látszatot kelti, mintha mi itt Szlovákiában nem vennők figyelembe a magyarországi végleges és most már Rómában is jóváhagyott szövegeket. Ezzel szemben a valóság az, hogy az Ordináriumnak ez a hivatalos magyar szövege füzet formájában már nálunk is sajtó alatt van. A magyarországitól itt-ott elterő szövegek még használatban vannak, ezek az eltérések azonban automatikusan megszűnnek, mihamar az említett füzet a Szent Adalbert Társulat (Spolok Sv. Vojtech, Trnava) kiadásában megjelenik.

2. Egyébként a magyarországi Ordináriumnak a szövege amolyan félhivatalosan már 1966. év folyamán nálunk is napvilágot látott, és pedig a szerkesztésben immár 20 éve megjelenő és országszerte használatos *Miatyánk* imádságos és énekeskönyv tizedik kiadásában. Ebben az az Ordinárium van, amelyet a magyar püspöki kar Rómába fölterjesztett és amely ott jóváhagyást is nyert. Eltérés csak a Sancus és a Suscipiat fordításában van, az azonban az én hibám, mert úgy véltem, hogy miután az eltérő szöveget a hívek már megtanulták, célszerűbb ezt megtartanom. Ennek ellenére azonban a Csehszlovákiában magyar ajakkal imádkozó és éneklő hívek között a végleges új magyar Ordinárium szövege fut már jó fél éve... spontán, és hiszem, hogy ebben az új évben már kötelezően is.

3. Igazat adok Schottertnek abban, hogy a magyarországi füzet szövegkiosztása zavart is okozhat. Bízunk azonban abban, hogy ma már minden plébános van annyira liturgiailag kiművelt fő, hogy a kiadványban a lényegest a szövegben látja majd, s nem abban, hogy tesszem azt: Kyrie-t ki kezdje. Hovatovább ugyanis minden liturgikus szellemű templomigazgató arra fog törekedni, hogy ezt is, a Sanctust is és az Agnus Deit is énekeljék a hívek, a Glóriát meg a Credo pedig legalább a kar. (Ahol és amikor a liturgikus közönség kisebb, ott a „szövegkiosztás” mindig indokolt marad, hiszen a hívek megfelelő énekező vezető híján recitálni kénytelenek.)

Schottert a Gloria és a Credo énekeltetésétől fél és nem szeretné kedvéért „földre dőlni a megszokott, kedvelt és odaillo strófákat”. Nem osztom ag-

godalmát. Ha majd egyszer eljutunk odáig, hogy népünk megtanulja ezek szövegét és dallamát (*Kodály, Halmos, Szigeti* szerzeményei már ismertek), ezeket is éppen úgy megszereti, mint a SZVU énekeit.

4. Schottert nagyon helytelenítené a lépcsőimának a néppel való mondasát is. Szerintem amíg a lépcsőima az Ordóban még létezik, bízzuk a miséző pap legjobb belátására, hogy együtt mondja-e a néppel, vagy csak a ministránsaival. Ha a megújított liturgia sürgeti a dialógusokat, a nép tevékeny részvételét, ne kifogásoljuk a liturgia-történet nevében, ha valami már itt is szerephez jut-tatja a népet. Kinek árthat? Az Intritus-éneknek nem, hiszen ezt az oltárhoz vonuláskor énekeltük, a Kyriének sem. Ugyanúgy miért kellene helyteleníteni azt is, ha a Suscipiat-ot a nép is mondja? Amit a ministránsoknak vagy az oltár körül állóknak kell mondaniok, miért ne mondhatnák ugyanazt a távolabb állók is, sőt valamennyien, ha tudják és szívesen teszik. Már pedig szívesen mondják. Nem tudom elképzelni, hogy *Lercaro* bíboros elítélne bennünket itt Szlovákiában azért, hogy kezdettől fogva a néppel is mondatjuk. Hiszen a miseének följánlási versét, vagy ha úgy tetszik, az Antiphonát, úgysem tudja mindenki énekelni. Akkor pedig mivel vezessem be az aratás időszakában már-már elszunnyadó fáradt híveimet, vagy az oltárom előtt álló kis tanulóimat az áldozat kezdetébe? Milyen jó ilyenkor rájuk tekinteni és felszólítani őket: „Imádkozzatok, testvérek!” (Nem lirizálnék ennél, ha nem hal-lanám nem egy liturgicistától és nem olvasnám oly gyakran a sajtóban is a Suscipiatnak csak a ministránsokra való leszűkítését. Elvégre mi fontosabb: a régi klasszikus szokás rögzítése, hogy tehát a „Fogadja el”-t csak az asszisztencia mormolja el, avagy az, hogy az egész templom együttesen fejezze ki vele a készülő áldozattal való azonosulását? Technikailag is az „Orate fratres — Suscipiat” dialógus igen jó előkészület a följánlási könyörgéshez, amelyet úgysem vezethet be újabb Oremus.)

5. Helyeslem viszont az „Olvasmány” megnevezést a „Lecke” helyett. Az ilyen variáns nem tartozik a Rómától jóváhagyott kényesebb szent szövegekhez, ezért a nálunk nyomás alatt álló füzetbe is ezt javasoltam. Azt ellenben nem merném mondani, hogy a celebráns vagy a lektor ne utaljon az Olvasmány előtt a liturgikus napokra, vasárnapra, vagy ünnepre. Nem minden hívőnek van katolikus naptára, akkor pedig hogyan és honnan tudja meg a hívő, hogy például advent I. vasárnapjának a liturgiáján vesz részt, vagy hogy Szent Gertrud szüzről szól a mise? Ha pedig csak a szentbeszédben árul-nám el, féltő, hogy a perikópák időszerűségét nem fognák föl.

6. A *Vigilia* kedves olvasóinak pontosabb tájékoztatása végett szükségesnek vélem még azt is közölni, hogy a Nyitra partjai felől méltán fölpanaszolt sok eltérés onnan ered, hogy az Ordinárium és Proprium engedélyezett részei-ben a népnyelv bevezetése nálunk másfél évvel korábban történt, mint Ma-gyarországon. Nyilvánvaló, hogy az új magyar szövegek így eltérnek a mieink-től (sic), amelyeket 90%-ban a magyarországi A. C. Miskönyvből vettünk. Hogy aztán minálunk máról-holnapra még nem sikerült átváltani az új szöve-gekre, ezen ne csodálkozzunk. Először is mi már valamit „megszoktunk”, más-sodszor mi már népnyelven végezzük a liturgiát és így nagyobb türelemmel várhatjuk az új szövegekre való áttérést. A mi egyházhatóságaink a legújabb szövegeket eddig el sem rendelték, mert várják — nagyon bölcsen —, amíg külön füzet formájában is hozzájuthatnak a hívek. (Ez, mint mondtam, folya-matban van.)

Nem tudok egyébként ellenállani a kísértésnek, hogy meg ne mondjam, mi itt Csehszlovákiában kissé meg is morogtuk a magyarországi illetékeseket azért, hogy a népnyelvű szövegek lerögzítésével és bevezetésével késtek, s azon is csodálkoztunk, hogy az A. C. Magyar Miskönyvének 1965-ik évi kiadása szövegváltoztatásokkal jelent meg ugyan, de mégsem olyanokkal, amelyeken ne kellett volna még változtatnia annak a Bizottságnak, amelyik a Rómába fölterjesztett szöveget készítette. Várhattak volna a kiadással 1966-ig, mert ime, akik buzgóságukban ezt a szép és bővített kiadást beszerezték, még az Ordinárium tekintetében sem vallhatják véglegesnek.

7. Ezért is merem hangoztatni, hogy most aztán a Szent István Társulat kiadásában napvilágot látott új Ordináriumon ne változtassunk egy jótányit sem. Ne is kívánjunk ilyent. Kíméljük püspök atyáinkat is. Egészen tökéletes fordítást úgy sem tudunk készíteni. Hiszen az eredeti latin szöveg sem fejezi ki mindig pontosan azt, amit szívünk el akarna sóhajtani. „Nem érez az, ki érez szóval mondhatót” — idézhetjük a költőt. Egyébként is ha körkérdéseket bocsátanának ki a liturgikus bizottságok, merem állítani, semmiféle szövegben sem maradna kő kövön. Ha ránk papokra bízta volna a „Talpra magyar” megírását, még ma sem lennénk vele készen.

8. A Propriumhoz azonban még hozzászólhatunk. S ha már nagyon helyesen fölívta Schottert a közvélemény figyelmét arra, hogy szükséges volna valamilyen „együttes megállapodás a két ország magyarul területeire vonatkozóan”, én még azt is hozzátenném, hogy mi, akik már másfél éve imádkozzuk hangosan magyar nyelven az oratiókat, praefatiókat stb.-t, tudnánk a magyarországi liturgikus bizottságok felé hasznos tanácsokkal is szolgálni. De csak ha megkérdéznék bennünket. Éppen ezért csak egyetlen ici-pici példát mondok, ezt is a lehető legszerényebb hangon: Mi az oratiók magyar szövegét másfél éve részben a *Szunyoghy*-féle Missaléből, részben az A. C. Magyar Miskolcnyéből vesszük, ez utóbbiból elsősorban a vasárnapiakat és az ünnepnapokat. Nos, ebben a Miskolcnyevben gyakran, igen gyakran így kezdődik az Oratio: „Kérünk Urunk”. Ennek a bevezető két szónak a hangos recitálásában vagy éneklésében artikulációs bázisom is szenved, és a hívek füleink sem lehet kellemes. (Kísérlelj meg valaki nyájas olvasóink közül ezt a két szót nagy teremben hangosan kiáltani.) Ilyen és hasonló esetekben javítsunk a Proprium fordításán! (Nehezemre esik, hogy ne hozzak föl több esetet is.) Ami pedig a „két országot” illeti, volna ez a kettő több is, mert máshol is élnek magyarok. Az illetékes Ordináriusok és az országos liturgikus bizottságok dolga lenne, hogy az azonos nyelvű, de más-más ország határain belül élő magyar ajkú hívek népnyelvű liturgikus szövegeiben a zsinat és a Consilium utasításai szerint megegyezzenek.

· AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Thurzó Gábor új regényének* végén a következő „megjegyzés” olvasható: „A beöltözés szavai, a csodás imameghallgatások — kivéve Orsolya nővér és a katona történetét, valamint R. F. Z. Pestszenterzsébet’ közléset és Fraknoi Benoné gyógyulását — részben szó szerinti, részben tartalmilag hű idézetek Endrődy László S. J. „Életet Krisztusért” című életrajzi kötetéből, és annak függelékéből.” — A regény Gregor Istvánjának mintája tehát eszerint az utalás szerint is világosan Kaszap István. A történet részben az ő életének és sírontúli sorsának elemeiből épült. Ez adja a nyersanyag egy részét és a regény alapkérdését. A probléma tragikus hordozója, az „ördög ügyvédje” Vizniczei prelátus; lényegében az ő alakját is az élet szolgáltatta: azokban, akik ismerték, rögtön fölidézi Erdősi Károlynak, az egykor igen népszerű útleírás, a *Napsütéses Indiában* szerzőjének, a Szent István Társulat egykori elnökének, ennek a finom szellemű, nagy műveltségű prelátusnak a vonásait. A regény azonban, bevalott szándéka szerint, nemcsak egy, a valóság elemeiből konstruált fiktív szenttéavatási pörnek, vagy mozgalomnak a története; Vizniczei, mint a borító ismertetése mondja, egy egész történelmi pörnek lesz az advocatus diaboli; „erkölcsi nagysága és erkölcsi bukása őt emeli a regény főhőségé, s Erdélyi atya áldozata, a szerencsétlen Gregor, már csak ürügye a történetnek. Noha nem nehéz fölismerni Kaszap István tragikus sorsának elemeit Thurzó új regényében: A szent mégse kulcsregény. Az író jóval többre vállalkozott annál, hogy kimondja az igazságot a rég irattárba került szenttéavatási perben: nem egy ember, hanem a történelem igazságát nyomozta, s egy szenttéavatási per helyett a múlt perét írta meg, melyben mindnyájan, hívők és nem-hívők, egyaránt érdekeltek vagyunk.”

* Thurzó Gábor: A szent. Magvető, 1966.

A múlt pöre azonban sokrétű, bonyodalmas; és azt hiszem, abban a formájában és változatában, amit *A szent* újít föl — kétségkívül hasznosan és okosan — elsősorban mégiscsak a hívők az érdekeltek; hiszen az egyház életében annak a két fölfogásnak, két szemléletnek, két magatartásnak a küzdelmé, amelyet — a némi példázatos sarkítással — egyfelől Vízniczei, másfelől Erdélyi atya képvisel, ma is folyik, és talán még nyomatékosabban, még tudatosabban — még elmélyültebb történelmi tudattal, ha szabad így mondanom — bár úgy látszik, mégiscsak az „Erdélyi-párt” lassan, de folkoztatosan csökkendő kilátásaival.

A regényt természetesen, témája ismeretében, lehet eleve gyanakvással és ellenségesen fogadni. Hagyjuk figyelmen kívül azt a korlátolt jámborságot, mely ebben is csak blaszfémiát keres és alattomos aknamunkát lát; hiszen ez a mentalitás nemcsak *A szent*-ben lát ilyesmit, hanem sok minden egyébben is, személyben is, tényben is, kezdve a „kommunista” János pápától a nemzeti nyelvű liturgián át a világnézeti dialógusig. Ezt, mondom, hagyjuk figyelmen kívül, és próbáljunk meg szembenézni — (de valóban szembenézni, nyíltan, világosan, kendőzgetés, takargatás nélkül) — egy másik, nyomósabb és nem ritka kérdéssel, illetve nézettel. Ez a nézet az „ügyet” — a Gregor, vagy a Kaszap Istvánét — illetőleg lényegében osztja a regény álláspontját és írójának nézetét; elismeri, hogy az egykori Kaszap-kultusz riasztó hordalékanyaga enyhén szólva kompromittáló; elismeri, hogy ezt a naív, „fönt” talán nem mindig egészen jóhiszemű, de „lent” kétségkívül sok őszinte, naív hitből fakadó kultuszt annak idején megpróbálták fölöttébb kártékony politikai vitorlák szelével befogni; még azt is elismeri, hogy az a minden téren való integrizmus, melyet Erdélyi atya testesít meg, végtelenül veszélyes elsősorban a kereszténység jövőjét tekintve; — ugyanakkor viszont fölteszi a kérdést: miért kell ezt a kritikát éppen most elvégezni, miért kell bizonyos, mindegy, hogy jó- vagy rosszhiszemű visszaéléseket éppen most leplezni le; vagy, ingerültebb és sértettebb fogalmazásban, miért kell a nyilvánvalóan gyengébb félén még rugni is egyet, miért kell — más változatban — belepiszkitani a saját fészünkbe.

Erre a *miért éppen most?* kérdésre, ha szakítunk azzal a végeredményben provinciális magatartással, amely nem tud, néha nem is akar az idő és a tér nagyobb távlatában gondolkodni, a legvilágosabb és legegységelműbb felelet: ha kellemetlen is, ha esetleg fájdalmas is, *éppen most kell*, soha annyira nem kellett, mint *éppen most*; mert abban a történeti-társadalmi szituációban, amelyben *éppen most* vagyunk, bizonyos sikon ez az egyetlen magatartás, amely a keresztény világnézetet a nemkeresztények, nemhívők szemében hitelesítheti; az egyetlen, amely a kereszténységről és a keresztényekről bennük élő — és a mi nézetünk szerint módosításra szoruló — képet részben cáfolhatja, részben valóban módosíthatja. Hibák, tévedések, botlások szépitgetése, elkenése mindig belső gyöngesség jele; a velük való szembenézés és nyílt leszámolás, aminek első lépése a nyílt tudomásulvétel, éppen ellenkezőleg, erőre, biztonságra vall, és bizalomra a magunk igazában. A katolikus egyháznak nemhogy ártott volna, ellenkezőleg, fölmérhetetlen javára vált „kifelé” is mindaz, amit Pál pápa a reformációban való felelősségünkéről mondott, hiába hördültek föl rá az integristák; és amennyit a szerencsétlen Galilei-ügy körül folyt évszázados csűrös-csavarás és rabulisztika ártott, ugyanannyit használt az a hibát is beismerő őszinteség, amellyel végre a zsinaton ez a kérdés is szobakerült. *Éppen most*: még mielőtt nem késő; még mielőtt ilyen másodrendű dolgok és ál-presztízsek makacs és meddő védelmében a lényeges pontokon döntő hátrányba nem hozzuk magunkat.

De szabad-e egy ostromlott várban ellentéteket szítani a védők között? — szokták kérdezni ilyenkor. Fogadjuk el a képet; bár az egyház nem bástyák mögé húzódott vár, hanem szabad tengeren haladó hajó, és ha viharban halad is: tágasságban és egyetemességben halad, nem pedig a bezárkózás kilátástalan várakozásába ássa magát — mégis, fogadjuk el a képet, és fordítsuk meg a kérdést: egy ostromlott várban nem kell a betegségeket gyó-

gyítani, kelevényeket kioperálni, ragályokat megszüntetni? S leginkább éppen ostrom idején? Hunyjuk be a szemünket a fekélyek láttán?

Persze egyszerűbb a fekélyre azt mondani, hogy nem is fekély, hogy egyáltalán nincs is. Vagyis hogy az író hamisít és rágalmaz. Hogy amit ír, az egyszerűen nem igaz. Erre a vádra azonban cáfolhatatlan válasz a már idézett „megjegyzés”: ki-ki ellenőrizheti a dolgot a forrásban. Történtek bizonyos — ne használjuk az erős *hamisítás* szót — történetek elhallgatások, retusálások a Gregor István modeljével szolgáló Kaszap István életrajzában? Vagy ne is menjünk idáig. Történtek — kérdezzük inkább csak ezt — olyasféle utánfestések a hagiográfiában, aminővel *A szent* lapjain találkozunk; vagy pedig az egész rosszhiszemű kitalálás és alattomos támadás a hit és az egyház, a szentek kultusza és a hívek érzékenysége ellen, sunyi és cinkos „összejátszás” az ellenséggel? Nem, ez nem kitalálás; ilyesmi nem egyszer történt; egyháztörténetesek, teológusok a megmondható, milyen kínos kereszt számukra, vagy legalábbis milyen bosszantó, és végeredményben kártékony ez a mindig és mindenütt tapasztalható együgyű túlbuzgalom, vagy körmönfont igyekezet. Bremond abbé sajnálkozik egyik könyvében azon, hogy Szalézi Szent Ferenc halála után a jámbor vizitációs nővérek kitörölték esti beszélgetései jegyzőkönyveiből mindazokat a részeket, amelyekből a szent talpraesett józansága, humora, embersége, vagy esetleg egy-egy apáca figyelemtelensége miatt való bosszankodása hagyott nyomot. Miért törölték ki? Buzgalomból, azért, hogy semmi ilyen „emberi” vonás ne ejtsen foltot, ne „kompromittálja” azt a hamisan stilizált arcképet, amelyet magukban a szent-ről és szentségről alkottak. Vagy ott van Lisieux-i Szent Teréz esete: keserves és kitartó nyomozással és filológiával sikerült végre „lelke történetét” kihámozni a halála utáni kegyes hamisítás torzításaiból, és kivetkeztetni végre ezt a valóban hősi egyéniséget az üres átszellemültséggel mosolygó színes gipsz-szobrok problémátlanul kegyes bájából.

De vesztett a ráretusált hamis vonások letörlesztésével akár Szalézi Szent Ferenc, akár Lisieuxi Szent Teréz? Éppenséggel nem; megfordítva: nyert vele, és nyertünk vele mi is. Ha nem lenne már-már blaszfémia, azt nemém mondani: nyer vele Isten is; mert Isten közé és közénk nem iktatódnak édeskés olajnyomatok és langyos érzelmi rétegek (néhány esetben pocsolylák), hanem a szent valóban az lesz, ami *de facto volt*: személyes törekvés Isten felé, olyan drámai út, amellyé magamagát döngölte, hogy mi is járunk rajta — járjunk, haladjunk, a Cél felé, ne pedig negyedúton, félúton leüljünk és élvezzük a *magunk* érzelmeit. Hadd idézzem *A szent* egy mondatát; egy pap mondja el, hogyan szabadult meg egy katonaszökevény a kivégzéstől. „Imádkoztam, imádkozott ő is, és ha akkor gondolkodni tudok, azt mondom magamnak: nem Gregor Pista számít, nem a svindli, Isten számít, és mellette mégiscsak ott kell lennie valahol neki is.” Körülbelül ez a lényeg: *nem Gregor Pista számít*, és nem is Lisieuxi Szent Teréz vagy Szalézi Szent Ferenc, mert mindez csak út, lehetőség ilyen vagy olyan módon haladni; hanem a Cél számít, Isten; és mindanképpen tévedés összetéveszteni az utat a Céllal, ennek vagy annak a szentnek az ügyét Istennel.

Végző soron persze itt is minden a *hogyan-on* dől el. Azon, honnét nézi valaki a dolgot, és milyen szándékkal foglalkozik vele. A bírálat lehet olyan, hogy magának a bírálónak is fáj, és lehet pusztán kézdörzsölő káröröm. Vízniczei prelátus azonban nem dörzsöli a kezét és nem kárörvend; ez a Gregor-ügy végülis több számára, mint hivatalos ügy: *egzisztenciális* ügy lesz, és rajta az, benne az író számára. Mert legvégző soron erről van szó: az író ügyéről, az ő alapvető kérdéseiről. A prelátus a kívül-belül olajos konvertita íróval beszél; azt mondja: „Mélyen tisztetem a problémátlan életeteket, kívánom, hogy egyenesen szaladjanak a mennyek országába, de bocsásson meg, kedves Halmos, többre becslöm a lázadókat, a testtel-szellemmel küszködőket, akik egyszerre a megnyíló pokol előtt állnak, és rajtuk áll: beleszedüljenek-e, vagy sem. És a hitet, amely visszarántja őket, azt tartom igazi hitnek. Én mennyet és földet nem tudok kettéválasztani.” Persze „igazi hit” ebben a meg-

élt értelemben sokféle van, ugyanazt a hitet ki-ki a maga módján éli és kell is a maga módján élnie, hogy igazán élő legyen; vannak problémátlan hitek, és vannak, akiknek a hitük örök probléma, örök határhelyzet, örök harc a kétellyel, mintegy a kételyükben gyökerezik — Thurzó Gáboré az utóbbiakhoz tartozik, és minden egyébtől eltekintve, *író* számára mégiscsak ez a művészileg, íróilag ösztönzőbb és termékenyebb. A boldogságról nem lehet regényt írni, mondta Balzac.

Az irodalomban, megvallom, nem nagyon szeretem az olyasféle kategorizálásokat, hogy „katolikus regény”, meg nem katolikus regény; de néha nehéz megkerülni az efajta jellegzéseket, kivált olyan esetekben, ahol a mű mögött tettenérhetőleg, egészen nyilvánvalólag ott áll egy szemlélet, katolikus, egzisztencialista, vagy másmilyen; ott áll nemcsak egy szemlélet, hanem az egész mű csálhatatlanul egy ilyen — katolikus, egzisztencialista, másmilyen — *élményből* fakad. Thurzó Gábor regénye katolikus regény, és nemcsak a témája miatt az, hanem szemléletében is. Persze katolikus szemlélet is többfajta van; hogy ezé a regényé milyen, arra már utaltam, s utal rá a prelátus iménti szavaiban ez a mondat is: „En mennyet és földet nem tudok kettéválasztani.” A szent, túl Gregor István ügyén, és túl „a múlt perén”, legelsősorban és legfontosabban ennek a szemléletnek a pere egy másikkal, az Erdélyi atyáéval szemben; s ezért lesz az egész mű tengelye, lényege végülis a harmadik rész, „A párbeszéd” Vizniczei és Erdélyi atya közt: épp úgy két keresztény magartás összeesapása, vitája, izgalmas dialógusa, mint ahogy ugyanilyen összeesapás, vita és dialógus az is, amely manapság modernnek és integristák közt folyik, és folyt a maga sajátos oda tartozó kérdéseiben a zsinaton is.

Miért törik bele végülis Vizniczei ebbe a küzdelembe? Nyilván azért is, mert a hatalom, a közéleti és politikai, szövetkezik ellene az integrizmussal. Megindul ellene, és Gregor István szentsége érdekében, egy gyanús és gátlástalan maffia. A prelátustól elfordulnak, akik Gregor Istvánt oltáron akarják látni, mert a prelátus vizsgálata a szenttéavatás ellen szól. A püspök okos és diplomatikus kompromisszumos megoldást javasol és fogadtat el vele; ez a megoldás a dolog velejét tekintve alig-alig különbözik attól, amit a prelátus privátim Erdélyi atyának javasolt. Vizniczei a maga „vereségét” végülis nyugodtan elkönnyvelhetné győzelemnek, alapjában véve annak könyveli el az olvasó is. Olyan pótlékot kell függesztenie jelentéséhez, kiegészítést, mely minden, csak nem cáfolat; abban a tudatban adhatja meg aláírását, hogy az egész úgyis csak üres aktus. hiszen az ügyet a nuncius helvelésével végülis elnapolják, illetve bizonyítalan ideig „fektetik”; s a végső szót úgyis Róma mondja ki: Róma pedig —, mindenki tudja, a püspök is, a nuncius is, Vizniczeinek is tudnia kell, mindenkinek tudnia kell, aki valaha is hallott valamit ilyen szenttéavatási eljárásokról — ezek alapján a „dokumentumok” alapján soha nem fog igent mondani. Miért törik hát össze a prelátus? Miért marad ennyire egyedül? Egyedül végülis legbelül is?

Tulajdonképpen nem is *marad* egyedül. Igazában kezdettől fogva egyedül van, magányos, elidegenedett. Kötöttségei, kötődései nem igaziak, inkább társadalmiak. Csupa finomság, csupa udvariasság, csupa abbés jómodor. Csak éppen *egzisztenciálisan* nem kapcsolódik az emberekhez, a nővérehez sem, a franciskánus barátjához sem, ahhoz a fiatal paphoz sem, akit melléje rendelnek munkatársul: furcsa módon lételemo. éltető — és végülis sorvasztó — közege az udvarias magány. Harcol valamiért *értelmileg*, amit nem él a szívében, nem realizál az életében. Látható drámája alatt itt rejlik egy másik, mélyebb dráma; és ez a latens dráma ad választ azokra a kérdésekre, amelyeket a látható nyitva hagy. Az udvariasság már bizonyos fokú szeretet; nem lehet tehát egyértelműleg azt mondani: hiányzik belőle a szeretet. De kétségkívül hiányzik belőle a szeretet egy bizonyos fajtája, egy mélyebb alázatosabb, igazibb változata, amely még legelhagyatottabb magányunkat is benépesíti egy végtelen és megszámlálhatatlanul sokszoros jelenlétel. „Istent csak derűvel lehet szolgálni” — idézi a prelátus Baudouin atyát, aki a leprásokért áldozza életét, derűben és fölszabadultságban. De igazi derű nincs szeretet nélkül; és a prelátus derűje inkább rezignáció. Ezért törik össze.

S ez a szublimáló szeretet hiányzik Gregor Istvánból is ahhoz, hogy ki szabaduljon a bűnnek abból a rettenetéből, amit Erdélyi atya képtelen pszichológiai nevelése ültetett belé, és végül olyan „út” lehessen, amely a prelátust is kivezesse önmagából, az önátadásban, önpazarlásban megtalált és beteljesült személyiség igazi derűjébe. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Thália Színház újdonsága Fejes Endre új színműve, a „Mocorgó”. Fejes Endre nem tartozik a termékeny írók közé. Ritkán szól meg, de ha megszólal, egyszeribe a hiteles, jó irodalom légköre vesz körül bennünket. All ez a „Mocorgó”-ra is, még ha némi fenntartást érzünk is a műfaját illetően. Nyilván a „Rozsdatemető” nagy színpadi sikere indította Fejes Endrét arra, hogy új művét ezúttal egyenesen színpadra írta. A néző mégis nehezen szabadul az érzéstől, hogy megint csak dramatizált regényt lát. A rengeteg szereplő (megannyi kitűnően meglátott alak), a sokágú meseszövés, a cselekmény két évtizedet átfogó megszakítatlan folytonossága, mindez mindenestül prózai elbeszélésbe kívánczik. Nincs értelme viszont, hogy ilyen műfaji kérdésben szálljunk perbe az íróval. Végére is ő tudja, hogy miért drámának írta meg a „Mocorgó”-t, amely különben így is kiemelkedő eseménye irodalmi életünknek.

A darab egyik kritikusa azt írta, hogy Fejes „lumpenproletár” környezetből meríti történetét és hőseit. Nos, hacsak a kifejezés értelme időközben meg nem változott, nehéz megérteni, mitől „lumpenproletári” ez a környezet. Miért lenne lumpenproletár az öregebbik Makics, Mocorgó édesapja, aki utcaseprő, tehát a Fővárosi Köztisztasági Hivatal (mindenesetre rosszul fizetett) alkalmazottja? Vagy Klein bácsi, a rosszul menő kis villanyáru üzletével? vagy maga Mocorgó, aki kitanulja ugyan a kerékpárszerelői mesterséget, de egész életében egyetlen álmot hajszol eszelősen? Nem lumpenproletárok ezek, hanem egyszerűen csak szegény kisemberek, akik épp oly szűk látóhatárok közé szorítva élnek a harmincas évek Budapestjének külvárosában, akárcsak sok százezernyi és milliónyi sorstársuk a világ egyéb nagyvárosaiban. Fejes Endre töviről hegyire ismeri ezt a világot, amelynek épp úgy megvannak a kis zsarnokai és szípolozói, mint a kiszolgáltatottjai. De nemcsak ismeri, hanem szereti is ezt a világot és főleg mélységes részvétet érez iránta. Mert nagyon jól tudja, hogy a kilátástalan szenvedés talán még kilátástalanabb ebben a beszűkült tudatú világban, és ugyanitt az álmok is irreálisabbak, a csalódások is végzetesebbek. Mégis igazi, hiteles emberi világ ez, hiszen a kegyetlenség mellett nem hiányzik belőle az emberség, a segítő készség sem, és a pénzen vásárolt olcsó szerelem mellett kivirágzik a tiszta, önzetlen szeretet is.

Csak egy kétsége marad az írónak, arra keresi a választ, miközben hőséinek sorsát kibontja: mi értelme van egy ilyen életnek? Vajon megtalálja-e a megnyugtató feleletet?

Dadogós, kissé együgyűnek látszó fiú ez a fiatal Makics, a Mocorgó, amikor megismerkedünk vele. Az a típus, aki szinte kihívja a nyersebb, keményebb, a törvényes és bűnös pénzszerzés között nem sok különbséget tevő vagány társak csúfolódását és kegyetlenségét. Otthon, mióta csak él, reménytelen szegénység veszi körül, amelyből anyja a világ végét váró szektás válásosságba menekült. Kerékpárszerelő gazdája csak kiuzsorázza. Így alakul ki benne a meggyőződés, hogy emberhez méltó életet csak az élhet, akinek pénze van. Ő pedig elérhető közelségben csak egy ilyen emberfajtát ismer, és ez a „handlé”, de méginkább a zsidó, akinek „sáját” sátra van már a „Telekin”. Ezek minden délután ott ülnek a kávéházban, biliárdoznak, kártyáznak és nem okoz gondot nekik egy pohár sör. Mocorgó tehát a fejébe veszi, hogy neki is lesz majd sátra a Telekin, és rövid élete végéig rögeszmés szívvárossággal kergeti ezt az álmot.

Azzal kezdí, hogy elszegődik kocsihúzóknak egy „igazi” handlé mellé, hogy a mesterség fortélyait kitanulja. De aztán kitör a háború és a Teleki tér környékén minden a feje tetejére áll. Ezek az emberek először az önvédelem reflexével válaszolnak az eseményekre, amelyeknek igazi jelentőségét föl sem fogják. De a bomlás hamarosan kikezdi ezt az önmagában kiegyensúlyozott

világot. Az egyik oldalán a rettegés lesz úrrá, a másik oldalon lefojtott, tudatalatti ösztönök robbannak ki, hatalomvágy, a hirtelen meggazdagodás csábító lehetősége. Fejes Endre páratlan erővel és döbbenetes realizmussal rajzolja meg ezt a végső anyagi és erkölcsi összeomlást. A darabnak drámai szempontból is tetőpontja az ostrom alatti jelenetsor.

Mocorgót behívták a katonasághoz, ahol minden erőfeszítése csak arra irányult, hogy a börtént mentse, s végül sikerül megszöknie. A háború után pedig ismét nekifog, hogy álmainak netovábbját, a „saját sátrat” elérje. Szinte emberfői ösztönök akarattal, a csalódásoktól sem visszariadva elő is teremti azt a pénzt, „amivel már indulni lehet”. Még a szerelméről is lemond, csak azért hogy (most már az új ócskás piacon) végre álljon a „sátor”, amit aztán egyetlen nyári vihar, tálalmával együtt, átszór a mindent nyomtalanul elnyelő Valéria-telepre. Mocorgó egyik pillanatról a másikra ismét koldússá lesz és élete most már a börtön és a talponállók között kallódik, míg 1956-ban egy eltévedt golyó ki nem oltja életét.

Ezt az utolsó eseményt már csak a darabba váratlanul belépő íróról tudjuk meg, aki a közönséghez beszélve, hangosan elmélkedik erről az emberi sorsról, amelynek — mint mondja — tárgyiagos krónikása igyekezett lenni. Mint ahogy annak idején Mocorgónak sem tudott válaszolni, most sem tudja a feleletet arra a kérdésre, hogy mi értelme van egy ilyen életnek. A végszó, hogy „Mocorgó talán rosszat álmodott”, csak az érzelmi feszültség föloldására jó, de semmiképp sem kielégítő, s ezt ő maga is érzi. De talán jobb is, hogy nem próbál felelni a kérdésre. Hiszen bármit mondana, az iskolásan, dialektikusan hangzanék és aligha lenne meggyőző. Az írótól elég, ha ábrázolt valamit, s oly hitelesen ábrázolta, hogy az mindenkiben elindítja a megfelelő gondolatsort. S aki akar, válaszolhat is rá, hite, világnézete, embersége szerint.

A darab egyes képei, jelenetei, alakjai, sokáig zsidonganak még bennünk. Mocorgó lélektanilag pontosan és részletesen megrajzolt alakja mellett, számátalan fontosabb és kevésbé fontos alak bukkan föl, akiknek árnyaltabb jellemzésére már csak a rengeteg esemény miatt sem marad elegendő idő. Fejes Endre talán fordítva jár most majd el, és megírja a drámából a regényt, amely nagyobb bepillantást engedne abba, hogy valójában mi ment végbe a most csak néhány erőteljes vonással felvázolt figurák lelkének mély rétegeiben. Gondolok itt elsősorban az öreg Makics nyilassá válására, Schreiernek a cselekmény szerint meglehetősen ellentmondásos alakjára és Iric jellemének izgató, de a darabban egyáltalán nem világos hátterére.

A rendező Kazimir Károly jó tempójú, színvonalas előadásban vitte színre Fejes Endre színművét. Szabó Gyula emlékezetes alakítást nyújt az alkatarú szabott főszerepben. De kivétel nélkül jó a népes szereplőgárda valamennyi tagja, igazságtalanság lenne bárkit is kiemelni. (Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Nyolcvan esztendővel ezelőtt, 1886. decemberében halt meg a kiváló magyar archeológus, művészettörténész és néprajztudós, *Ipolyi Arnold* besztebecbányai, majd nagyvárad püspök. Az évforduló alkalmából az esztergomi Keresztény Múzeumban kiállítás nyílt azokból a flamand és francia gobelinekből, hímzésekből, szőnyegekből, középkori templomokból kikerült gótikus táblaképekből, kerámiákból, cibóriumokból, útmutatókból és egyéb ötvösremekből, amelyeket *Ipolyi Arnold* — az esztergomi egyházmegye papnövédeke — gyűjtött össze, hogy azután végrendeletében azokat „egyházának, hazájának és a nemzeti kultúrájának szentelt intézményeknek hagyományozza”.

A tárlókban kiállították *Ipolyi* legfontosabb tudományos munkáit, így *Magyar mythológia* és *Magyar műemlékek* című könyveit, valamint néhány érdekes sajátkezü levélét. Az egyik levélben arról az 1862-es konstantinápolyi tanulmányútról számol be, amelynek során — Henszlmann Imre társaságában — sikerült felfedeznie a török főváros szultáni könyvtárában Mátyás király egykori bibliotékájának jópár kódexét.

A Molnár Vera és Mucsi András műtörténészek által rendezett gazdag kiállítást *Ortutay* Gyula egyetemi tanár nyitotta meg, méltatva Ipolyinak, a tudósnek, a műgyűjtőnek, a műbírálónak, a múlt századi magyar szellemi élet nagy alakjának maradandó érdemeit.

* * *

1966. novemberében — hetvenhárom esztendőskorában — elhunyt Reiter Agoston festőművész, nyugalmazott főiskolai tanár. Mint festő, nem tartozott a legelsők közé, viszont nagyszerű rajzpedagógus volt, aki rendkívül sokat tett az ifjúság látáskultúrájának fejlesztése, csiszolása érdekében. Jó barátságban volt Szőnyi Istvánnal, aki *A kép* című könyvében (Bokor és Vajna kiadás, 1943) a következőket írja Reiter nevelői munkásságáról: „Köztudomású, hogy a gyereken egy bizonyos korban kitör a gyűjtési szenvedély. Ezt használja fel — igen ügyesen — Reiter Ágost barátom polgári iskolai növendékeinél arra, hogy ezek a kis emberpalánták játszva, minden kényszertől menten, a bélyegek árfolyama és a mozicsillagok rangsora helyett, Velázquez és Botticelli, Munkácsy és Szinyei műveinek értékével jöjjenek tisztába... Bámulusat eredményeket ér el. Tanítványai a művészeknek nemcsak a nevét tanulják meg, — nemcsak azt, hogy Fra Angelico és Greco is volt a világon, hanem értékítéletük is csodálatos gyorsasággal fejlődik. Nagyon jól meg tudják ítélni, hogy egy Giottoért — hány Fragonard-t lehet adni...” A művészi szép szeretetét a fiatal nemzedék szívébe beoltó kiváló tanár emlékezetét megőrzi volt növendékeinek százai és Szőnyi mester idézett, szép sorai.

* * *

Az első Nyugat-nemzedék nagy költője, Babits Mihály halálának 25-ik évfordulója alkalmából Esztergomban, a Babits által annyira szeretett és annyiszor megénekelt kisvárosban új Babits-emlékművet avattak fel, — Carrara — és Kossuth-díjas szobrászunk, Borsos Miklós bronz-reliefjét. A mű felírta a babitsi oeuvre zárókövének, a „Jónás könyvé”-nek e két sora: Men-nél csúfabb mélybe hull le szolgád, annál világosabb előtte orcad”.

A kompozíció középpontjában a cet gyomrából — „vér, zsír, epe” közepette — partravetett próféta csapzott alakja látható, amint alázattal fordul a jelképes sugárnyalábbal ábrázolt Pásztor felé, hogy mostmár „csahos szókkal fusson zargatni” az emberi nyáját.

A „Jónás könyve” Babits mély etikumának, bátor humanizmusának, emberi-alkotói helytállásának — önvallomások, önirónikus, önkritikai elemekkel dúsan átszőtt — költői dokumentuma, ám „e számos rétegu remekmű” (Rába György) egyben nagy vallásos alkotás is. A Babits-költemény e spirituális szellemiségét fejezi ki a plasztika nyelvén — hatalmas művészi szuggesztivitással — Borsosnak az ihlető poémához maradéktalanul méltó domborműve, amely az egyik legemlékezetesebb a közelmúltban felállított hazai köztéri szobrászati alkotások között, s egyik kiemelkedő darabja Borsos Miklós magasrendű munkásságának.

* * *

Bartha Lászlóról, a Tihanyban élő jeles festőről, Áprily Lajos (*Jelentés a völgyből*), Simon István (*Szülő és gesztenye*) s más szerzők könyveinek kitűnő illusztrátoráról jelent meg nemrégiben kis monográfia (számos reprodukcióval), a Corvina kiadó „A művészet kiskönyvtára” sorozatában. A könyvecske írója, Solymár István hiteles képet nyújt a franciás szellemű festőről, akinek rokonszenves, kulturált munkáiban — női aktjaiban, meleg koloritú csendéleteiben, tájképeiben, könnyed vonalú grafikaiban — életöröm, a külvilág változatos jelenségeiben való gyönyörködés nyilatkozik meg. A szöveg idézi Bartha László egyik kijelentését, amely így hangzik: „A kép minden transzcendentálist nélkülöző valami...” E sommás véleménnyel annak, aki végig-

forгатja a művészettörténet lapjait, nehéz egyetértenie. Giotto, Rubljov, Grünewald, Hieronymus Bosch, El Greco, Michelangelo, Rouault, Paul Klee, Csontváry, Vajda Lajos és még sok más alkotó — s nem a legjelentéktelenebbek! — életműve korántsem igazolja Bartha László szavainak általános érvényét...

* * *

Az esztergomi káptalan és Bartl Lőrinc kanonok gondozásában bőségesen illusztrált kiadvány jelent meg az ősszel az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár európai hírvő ötvös-anyagáról. A tanulmány írója, Somogyi Árpád művészettörténész — ismertette a kincstár viszontagságos történetét — megbecsüléssel emlékezik meg azokról az érsekekről és más egyházi személyekről (Vitéz János, Szelepcsényi György, Simor János, Ilosvai István nagyprépost stb.), akik az évszázadok során fejlesztették-gazdagították a gyűjteményt. Somogyi tömören jellemzi a kincstár legbecsesebb műtárgyait (Luxemburgi Zsigmond szarvszerlege, Mátyás-kálvária, Széchy Dénes kardinális kelyhe, Oláh Miklós pástortobija stb.), s még arra is módot talál, hogy a kincstárban őrzött mesterművekről szóló tudományos irodalom legfontosabb termékeire — Franz Bock, Dankó József, Lepold Antal kanonokok és mások kutatásainak eredményeire — felhívja az olvasó figyelmét.

Örülünk az értékes publikációnak, — kár azonban, hogy a szövegben elég sok a stílushiba, a henye mondat. Hogy Suky (vagy Suki) Benedek, a gyönyörű kehely készítettője „erdélyi kanonok” lett volna, ez apróbb tárgyi tévedés. Suky nem volt pap; a források az erdélyi nemesség egyik XV. századi főembereként említik. (D. I.)

ZENEI JEGYZETEK. (Egyházzenei események.) Szent Cecilia ünnepnapja körül örvendetiesen megélénkül a főváros egyházzenei élete: felújításokra, bemutatókra került sor, sőt egy eddig nagyjából ismeretlen kórus, a Vajda Ferenc vezetésével működő Palestrina énekkar is bemutatkozott az OMCE rendezésében sorra került hangversenyen.

Az énekkar bemutatkozása előtt a karmester mondott néhány bevezető szót, amellyel a műsoron szereplő Palestrina-mű, a Missa assumpta est Maria keletkezéstörténetét és mondanivalóját akarta megrajzolni. Érdekesen hasonlította össze a Missa papae Marcelli súlyos akkordtömbjeit és a Missa assumpta est... éteries lebegését. Érdekes képzőművészeti hasonlatát igyekszem teljes egészében idézni: „Míg a Missa papae Marcelli a szent Péterről elnevezett Bazilika épületét idézi elénk, a Missa assumpta a reneszánsz festők Mária mennybemenetelét ábrázoló képeire emlékeztet, melyeken szűz Mária a felhők fölé emelkedve ujjongó angyalok kíséretében kerül egyre messzebb a föld vonzásköréből...”

A Missa assumpta megszólaltatása igényes karmesteri és énekesi feladat, hiszen a Palestrina előtti zenei korszakok formanyelve, a gregorián is visszazeng benne: a szerző Nagyboldogasszony ünnepének papi zsolozsmájából vette a témát. Ebből alakította ki azután pompás dallaminvincióval a Kyrie talán túlságosan is gazdag formáját, s ugyanebben a misében az Agnus Dei szinte végletekig egyszerűsített változatát, mely valóban a gregoriánra emlékeztet.

Vajda Ferenc vezetésével a Palestrina kórus — így kell mondanunk — „játszi könnyedséggel” lett úrrá a nehézségeken. Mindvégig érezni lehetett, hogy a kórus és a karmester is mennyire otthonos ebben az ihletkörben. A szólamok mindenütt világosan kirajzolódtak, s külön is elismerést keltett a tenor szólam olaszos fénye, s szinte „olajos” könnyedsége. Az egységesen magas színvonalú előadásból is kiemelkedett a Gloria Qui tollis kezdetű rész és a teljes Benedictus.

Végül sikerült néhány adatot feljegyeznünk az újonnan bemutatkozott kórus munkájáról és terveiről. A kórus hatodik éve működik, tagjainak száma: hetven. Leginkább a reneszánsz zenét művelik, s abból is elsősorban Palestrina

alkotásait, de szerepel repertoárjukban a bécsi klasszicizmus néhány nagyszerű kompozíciója is. Hamarosan bemutatják Kodály Missa brevisét, majd Sztravinszkij miséjét. — Ez a néhány vázlatos adalék is jelzi, hogy a kórus nagyszerű példákon indul, s máris igen jelentős terveket valósított meg. További fejlődésének biztosítéka tagjainak kiművelt énekhangja, s mindenekelőtt a karmester Vajda Ferenc hozzáértése és lelkesedése. Annyit máris elmondhatunk, hogy a Palestrina kórus bekapcsolódása a főváros egyházzenei életébe új, élénk színnel gazdagította egyházzenei kultúránkat.

Talán a véletlen is segítette a Kispest-Wekerletelepi ének- és zenekar vezetőjét, Dauner Jánost, amikor kezébe juttatta Haydn Szent Miklós miséjének igen ritka partitúráját. (Bevezetőben jegyezzük meg, hogy a mű nem magyarországi bemutatóként hangzott fel — Sopronban állandó műsorszám!) A többi már csak a karmester és az énekkari tagok lelkesedésén múlt... Így hangozhatott fel előadásukban a mise, mely minden valószínűség szerint Haydn első mise-kompozíciója. Természetes tehát, hogy nem emelhetjük a Nelson- vagy a Teréz-mise mellé, de így is jelentős dokumentuma a bécsi klasszicizmusnak s annak a stíluskorszaknak, melynek betetőzése majd Mozart Requiemje lesz.

Külön érdekessége a bemutatott kompozíciónak a Gloria Glorificamus... kezdetű részében fellelhető tiszta verbunkos muzsika, mely szinte dallamról dallamra ismétlődik később a Hunyadi László című Erkel opera palotájában. A verbunkost nyolc-tíz ütemen át zengi kánonszerű belépésekkel mind a négy szólam, a háttérben pedig az oboák intonálják a dallamot. Valóban: érdekes lenne felkutatni, vajon egy forrásból merített-e mindkét zeneszerző. Erkel ismerte-e ezt a misét? Vagy melyik cigány-zenekar meghallgatása kelthetett mindkettőjükben ilyen nagy hatást? További érdekesség: a Sanctus zenei felépítése nem is egy helyen a Nelson-mise Sanctusát idézi. A kiadók szerint a kompozíciót Haydn Eszterházy Miklós herceg nevenapjára írta és 1772. december 6-án mutatták be Kismartonban. (Ez a dátum is jelzi, hogy Eszterházy Miklós szívesen tartózkodott a „csodapalotában”, Eszterházán, s a hazatérés időpontja gyakran decemberig kihúzódott. Ennek lesz majd érdekes zenei dokumentuma az egy esztendővel később komponált Haydn-mű, a Búcsú szimfónia, melynek jelképes befejezését aztán a herceg is megértette.) Itt csak kis várkapolna állt rendelkezésre, ez magyarázza a mise aránylag szűk apparátusát. Hogy a trombitákat és az üstdobot később maga Haydn írta-e a kompozícióba, ez nagyon is kérdéses.

A mű aránylag könnyen előadható, ám a népies utalások, melyek Haydn korában nyilván mindenki számára közérthetőek voltak, mégis megnehezítik megszólaltatását. (A Benedictus népies utalása például a kor német zenéjének jellegzetes eleme, s talán ezért is vette át Tátrányi-Zsaskovszky énekeskönyv egyik éneke a motívumot.)

Az előadás mindvégig magas művészi színvonalú volt, és igazolta azt a többször is hangoztatott reményünket, melyet a kipestit énekkar fejlődéséhez fűztünk. A zenekarban itt-ott bizonytalanságokat lehetett tapasztalni, ennek azonban magyarázata volt a templom kedvezőtlen klímája is, s a próbák aránylag kicsiny száma. Maga a kórus nagy és megérdemelt sikert aratott, kivált a szoprán és az alt szólam telt, fényes hangzása. Talán néhol tompítani is lehetne ezen a fényen, mert így még nagyobb árnyalatokat is érzékel-tethetne a kórus. Dauner János mindvégig tökéletesen kezében tartotta az előadást, s az érdekesebb részeket anélkül emelte ki, hogy az az egység rovására ment volna. Sikeres volt a betétsszámként énekelt Liszt-mű, a Tu es Petrus is.

Az ilyen és ehhez hasonló előadások és bemutatók adják a magyar egyházi zene igazi rangját és színvonalát. Örömmel figyelünk fel ezekre, s kivált a közreműködők egységesen magas színvonala és lelkesedése miatt. Mindkét kórus további fejlődést is ígér még, hiszen hanganyaguk és vezetésük is kitűnő.

FILMEK VILÁGÁBÓL. Az igazi szerzői film ritka holló Magyarországon. Nem elég hozzá, hogy író és rendező ugyanaz a személy legyen; az alkotói gondolatnak is olyan sajátosnak, kell lennie, hogy az elképzelés akciójá alá-
 kítása nem tûr meg munkamegosztást. A huszonhat éves Szabó István másod-
 dik filmje, az *Apa* — alcíme: *Egy hit naplója* — ilyen „szerzői” film lett egy
 sajtóságos körülmény és egy jó rendező találkozása folytán. A „szerzői” jel-
 zőnek önmagában természetesen nincs minőségi tartalma, esetünkben legfel-
 jebb egy nagyon általános jelenség ritkán jelentkező tünete. Szabó filmje
 ugyanis egy nemzedék filmje is egyben: a mai 20—30 éveseké, akiknek leg-
 korábbi élménysorozatuk a háború, s annak is érthetően a befejezése. Mind-
 azt, ami utána következik, többé-kevésbé tudatosan, a pillanatnyi jelenségek
 elsődleges értelmét fölfogva élték meg, s érett korban saját tapasztalataik
 alapján értékelhetik. Az előzményeiről azonban, a „békeidőktől” a „gyepűsít-
 és” folyamatáig bezáróan csak áttételek közbeiktatásával értesülhettek, ezek
 minden homályosságával és hamisításaival együtt. (A még korábbi időkről nem
 beszélve: ezzel az elődök foglalkoztak, s olykor nem csak annak sorsa egy
 vállrandítás, amivel nem birkóztak meg, hanem annak is, amivel igen.) Mivel
 a jelen kérdései aligha vizsgálhatók a múlt ismerete nélkül, annak, aki ezt
 megkísérli, minduntalan kísértetekkel kell találkoznia, akiknek egykori cse-
 lekedeteit és magatartását értelmeznie kell. Egy-egy apa ebből a szempontból
 tucatember, s mindenki elmélyedhet a magáéban. Szabó filmjében is az, s
 ezen kívül még jelképnek is mondhatnánk, ha ez a szimbólum nem volna
 annyira elcsépelet. Szabó szerencséire nem növeli mítikussá az alakját, meg-
 tartja egyedi esetnek, hogy a körülményekből levonható következtetéseket le-
 hessen inkább általánosítani. Az apa a fia képzetében először naggyá nő,
 közel kerül az igazsághoz, amely az utód számára a tapasztalatok alapján ter-
 mészetesnek tűnik, s aztán ponttá zsugorodik, jellegtelené, akinek éppen
 annyi köze volt az igazsághoz, akár több millió másikké kortársának.

Minden bizonnyal azért lett „szerzői” a film, mert Szabó ilyen gondola-
 tokhoz aligha talál még megfelelő forgatókönyvi anyagot: jelentkezésével meg-
 előzte irodalmi korát.

A film viszonylag lassan, fokozatosan indul, első két harmadában az ex-
 pozícióig halmozza a tényanyagot. Akár egy szokatlan hosszúságú játékfilm
 is kitelnék belőle ennek alapján. Az expozíció után következő rész, — mikor
 „a főhős rájön arra, hogy...” — elég rövid már, s nem is olyan fontos. Még
 akkor sem, ha első pillantásra maga a rendező is hangsúlyozni kíván itt. Túl
 közvetlen azonban a megfogalmazás, sem hogy komolyabb művészi értéke le-
 hetne. Az expozíció előtti kétharmad viszont korántsem ilyen direkt, s ez az
 igazi film. A néző maga is gondolkodik, nemcsak a rendező.

Az egyéni jelleget azonban érezhetően halványítja, hogy Szabó a közön-
 ség szélesebb rétegeit is meg akarta nyerni filmjének: olyan kapaszkodókat
 helyez el benne, melyek állítólag az azonosulást könnyítik meg. Kár volt:
 Szabó képességeiből igazán jó filmekre futja, s az csak a kisebb gond, hogy
 ennek gyümölcseire kissé mindig várni kell. Mióta a film szuverén művészi
 egyéniségeket mutathat föl, — egy Antonionit, egy Wajdát, — azóta megnőt-
 tek az igények is. Lassan úgy lesz, akár az irodalomban; hiba volna Thomas
 Mantól számonkérni, hogy a kevésbé fölkészült olvasó nem érti meg teljesen.
 Majd megérti később.

Rengeteg különféle filmbeli helyszínen ellenére az *Apa* szerkesztése jól meg-
 oldott, egyáltalán nem hat szétszabdaltnak, ami a rendező jó ritmusérzékén
 kívül Sára Sándor operatőri munkájának is köszönhető, akinek szabályosságra
 törekvő kompozíciós hajlama ebben az esetben jó szolgálatokat tett. Kár, hogy
 utószinkront alkalmaztak, ami levon valamit a színészi teljesítményből is, s
 nem tesz jót a film „hangjának” sem, amire egyébként Szabó nagy súlyt vet.

Szabó realiztikus filmstílust alkalmazott, bár a cselekmény többnyire
 egy kisgyermek fantáziavilágában játszódik le; ez a gyerek azonban egy szí-
 gorúan körülhatárolt társadalomban él, s fantáziája is — amely a rendező
 számára a leglényegesebb volt, mert saját magától eredt, — ebből a világból
 táplálkozik.

Szabó István legjobb rendezőink egyikének ígérkezik. Három első kisfilm-jével (*Variációk egy témára, Koncert, Te*) már főiskolás korában felhívta magára a hozzáértők figyelmét, s most azt is bebizonyította, hogy a hatvanas évek főiskolás filmrendezőinek kísérletezései nem pusztán formai érdeklődésből fakadtak, hanem megváltozott gondolati igényesség is együttjár velük.

Az amerikai filmművészetből ritkán jut el egy-egy darab hozzánk, s ha mégis, többnyire kénytelen-kelletlen fölismerhetők rajtuk a hollywoodi tucatizlés jegyei. Holott úgynevezett nemes szándékú alkotásokról van szó, melyeknek rendezői azonban nem tudták teljes egészében kivonni magukat a bevett sémák kényszere alól. A *Szerellem a megfelelő idegennel* című filmben is keverednek az operett-ízű, mondvacsinált fordulatok, a kommersz ízlés, és az igazi gondolatosság. Hogy ez minden jobb amerikai filmre jellemző-e, a kevés látott mű alapján nehéz volna eldönteni. *Robert Mulligan* rendező mindenestre néhány szép, s fájdalmas jelenettel gazdagította a különben szegényes történetet, s Amerika olyan arcát is megláthatjuk benne, amely szinte dokumentumszerűen hat. A két főszereplő, *Natalie Wood* és *Steve McQueen* mindenesetre a várakozásnak megfelelően jól játszik.

Henry Fielding regényéből az egyik legjobb angol filmrendező *Tony Richardson* (*Egy csepp méz, Nézz vissza haraggal, A hosszútávfutó magányossága* c. filmek állnak mögötte.) rendezett filmet *Tom Jones* címmel. A forgatókönyvet a nemkevesébe híres *John Osborne* írta, s a főszereplő *Albert Finney*, akit a *Szombat este és vasárnap reggel* című filmben láthatott a hazai közönség. A rendezés napjaink divatos, romantikus kalandfilm-stílusát is kigúnyolja, s jóízűen karikírozzák az érzelmességet. A *Tom Jones* ugyan csak kellemes kirándulásnak számít a kiváló „együttes” munkásságában, de ezt is színvonalasan csinálják. (*Ungváry Rudolf*)

HÁZASSÁGI TANÁCSADÁS A GYÓNTATÓSZÉKBEN. Hiba lenne, ha a születésszabályozás kérdése kerülne a házassági pasztoráció előterébe, mert nem ez a legfontosabb probléma. Ezidőszertint azonban mind a papság, mind a hívek bizonytalanságban vannak felőle. Annak a bizottságnak állásfoglalásait, amelyet a pápa a kérdés tanulmányozására nevezett ki, mély hallgatás veszi körül, a Szentatya megnyilatkozását pedig azokról a szempontokról, amelyek irányt mutatnának, aligha várhatjuk a legközelebbi jövőben. Ezért tekintette feladatának a *Diakonia*, a gyakorlati teológiát művelő nemzetközi folyóirat, hogy a lelkeskedő papság segítségére siessen annak az előadásnak közlésével, amelyet *Josef Maria Reuss* kimondottan ebből a célból tartott a német katolikusok Bambergben rendezett nagygyűlésén.

Reuss mindenekelőtt néhány megállapítást bocsát előre, amelyek biztos tényeket rögzítenek:

1. A házasság alapvető problémája a házastársak növekvése a házassági szeretetben, amely „nem a saját előnyt keresi” (1. Kor. 13, 5). Ennek a szeretetnek át kell hatnia az egész házassági életet. Az állandó fáradozás az ilyen szeretetet egymás és gyermekeik iránt — döntő követelménye a jó házasságnak. Ez minősíti a házastársak magatartását Isten irányában is.

2. A házastársaknak tudniuk kell, hogy elvi hivatásuk az apaság, illetve anyaság. Istentől vett megbízatásuk, hogy gyermekeknek adjanak életet (1. Gen. 1, 29). Ettől a hivatásuktól nem szabad önzésből elzárkózniuk.

3. A fogamzás szabályozása azonban nemcsak megengedett, hanem parancsolt is lehet, figyelemmel a másik házastársra, a házassági közösségre és a már megszületett gyermekek nevelésére.

4. A szülőknek Isten előtt való felelősséggel kell megvizsgálniuk, hogy hány gyermeknek adhatnak életet. Az ilyen felelősségteljes vizsgálódás semmiképpen sem lehet önkényesség. Az ember ugyanis felelősségteljes cselekvéssel válaszol Istennek és ad választ az ő szent akaratára.

5. A fogamzás jogosult, illetve parancsolt szabályozásának megengedett módjairól vita folyik az egyházon belül. Nem tárgya ennek az a kérdés, vajon helytálló súlyos okok esetén megengedetten használhatják-e fel házasságukra a házastársak a fogamzás elkerülése végett a fogamzástól mentes idő-

szakokat. Ennek megengedettségét XII. Pius óta általánosan elismerik, még arra az esetre is, ha házaseletüket a felek a fogamzás elkerülése okából kizárólag az ilyen meghatározott napokra korlátozzák. Ugyanígy egyetértés uralkodik abban is, hogy a magzatelhajtó eljárások semmi körülmények között sem tekinthetők a születésszabályozás megengedett módjának. Az egyházon belül folyó vita sarkalatos kérdése így az, vajon a fogamzást megelőzni kívánó minden beavatkozás már önmagában is rossz-e, amiért föltétlenül tilalom alá esnék. Egyesek tagadják, mások állítják ezt.

6. Az mindenesetre nyilvánvaló tény a vita minden résztvevője előtt, hogy erkölcsileg nem engedhető meg semmiféle olyan fogamzásgátló beavatkozás, amelyhez a felek önkényeskedésből és önzésből folyamodnának.

7. Azok is, akik nem fogadják el azt a nézetet, hogy a fogamzás meggátolásának bármiféle módja föltétlenül tilos, tárgyi indítékokat követelnek ahhoz, hogy az ilyen beavatkozás megengedett legyen. Ilyen tárgyi indítéknak tekintik például maguknak a szülőknek, a házassági közösségnek és a már meglevő és felnevelendő gyermekeknek javát. Az ilyen tárgyi indítékokból lehet ugyanis arra következtetni, vajon a fogamzásgátló beavatkozás megfelelő súlyos okból történik-e, tehát nem önzésből eredő önkényes cselekedet, s ennek folytán megengedhető.

8. A II. vatikáni zsinat leszögezte ugyan, hogy a fogamzás szabályozásának vannak megengedhetetlen módjai, közvetlenül azonban nem mutatott rá semmiféle konkrét megoldásra. A zsinat tehát nem óhajtott választ adni arra a kérdésre, hogy melyek a fogamzás szabályozásának megengedett és megengedhetetlen módszerei. Figyelemmel erre a tényre, megállapítható, hogy sem a hagyományos megoldás (önmegtartóztatás, fogamzásmentes időszak felhasználása) nem veszítette érvényét, sem az újabb megoldási kísérletek (megfelelően súlyos okból megengedhető a fogamzás megelőzése) nem estek elítélés alá.

9. Ma — tekintettel egyfelől az egyházon belül folyó vitára, másfelől a legfőbb tanítóhivatali megnyilatkozás jelenlegi állására — *közbenső stádiumban* élünk. Vannak, akik emiatt egyedül a hagyományos megoldást tartják megengedettnak. Ezeket azonban emlékeztetni kell arra, hogy a zsinat nemcsak nem ítélte el az ülésein előadott megoldási kísérleteket, hanem a szavazások során ismételten elvetette azokat a javaslatokat, amelyek a hagyományos megoldás mellett szóló szövegezést próbálták beiktatni az okmánytervezetekbe. A zsinat ezzel elutasította, hogy a hagyományos megoldást — ámbár nem jelentette ki érvénytelennek — előnyben részesítse az új megoldási kísérletekkel szemben. A mostani közbenső stádiumban így tárgyi alapú bizonytalanság áll fenn abban a kérdésben, vajon mindenféle fogamzásgátló eljárást meg nem engedettnek kell-e minősíteni, avagy vannak olyan eljárások, amelyek megfelelő súlyos indítékok esetén megengedhetőnek tekinthetők.

Nem kétséges azonban, hogy a házasság és a gyermekáldás problémáinak lelkipásztori kezelését a körvonalazott bizonytalanság ellenére ebben a közbenső stádiumban sem hagyhatjuk abba. *Mi legyen tehát a pap magatartása és állásfoglalása?* Válaszát Reuss az alábbi pontokba foglalja:

1. A tárgyi alapú bizonytalanságból származó kétség — vajon a fogamzás megelőzésének *minden módja* önmagában rossz-e és ezért megengedhetetlen, — tiltja, hogy a gyóntató a feloldozás megtagadásának terhe alatt mindenféle fogamzásgátló eljárás abbahagyását követelje, még akkor is, ha a beavatkozás súlyos indítékból s ezért egyáltalán nem önkényességből történnek.

2. A papnak hangsúlyoznia kell, mint a házastársak legnemesebb feladatát, a házastársaknak azt a kötelességét, hogy szüntelenül ápolják az önzetlen szeretetet egymás és gyermekeik iránt. Bátorítani kell őket arra a nagylelkűségre, hogy annyi gyermeknek adjanak életet, ahányat Isten előtti felelősségük ír elő számukra.

3. Egy papnak sem szabad anélkül, hogy az egész problémakört a legpontosabban ismerné, előadásban, összejegyzéseken vagy a hívekkel való nyilvános érintkezésben valamely fogamzásgátló módszer erkölcsi megengedettségének kérdésében megszólnia. Másrészt azonban kötelessége, hogy a tanácsért személyesen hozzáfordulóknak ilyen természetű kérdéseikre világos feleletet adjon.

4. Azoknak, akik a gyóntatószékben vagy azon kívül tanácsot kérnek tőle, azt kell mondania a papnak, hogy kötelesek Isten előtt komolyan megvizsgálni, vajon átmenetileg vagy tartósan nem vállalhatnak-e további gyermekeket. Isten előtti felelősségük lelkiismeretes megfontolása után *a házastársaknak maguknak* kell dönteniük erről. Ha döntésük kialakításához segítséget kérnek, akkor helyzetük megismerése után ezt a segítséget felelősség tudatában adott tanács formájában meg kell számukra adni, *anélkül azonban, hogy magának a döntésnek a terhét a pap levénné róluk.*

5. Adott esetben a papnak félreérthetetlenül ki kell jelentenie, hogy minden önkényes és önzésből történő fogamzásgátló eljárás tilalom alá esik.

6. Ha a házastársak lelkiismeretes vizsgálódás után és Isten előtti felelősségük tudatában arra az az elhatározásra jutottak, hogy most vagy huzamosan nem vállalhatnak további gyermekeket, akkor a pap a házassági megtartóztatáson kívül rámutathat a fogamzásmentes időszakok felhasználására is, mint amit az egyházi tekintély a születésszabályozás megengedett módjának ismert el eddig. Ha a házastársak erre azt az ellenvetést tennék, hogy számukra nem járható ez az út, akkor a papnak azt kell felelnie, hogy ennek megállapítása magukra a házastársakra és nem a papra tartozik. Mindenesetre figyelmeztetni kell őket, hogy ilyen értelmű döntést csak lelkiismeretes vizsgálódás után — idevágó esetben felelőssége tudatában levő orvos tanácsának kikérése után — hozhatnak. Ha azonban a tényállás tekintetében nincs már kétségük a házastársaknak, s eszerint megvannak a megfelelően súlyos indítékok a fogamzás megakadályozására, akkor a kérdés jelenlegi állásában a pap a következőket mondhatja: „Ha önök valóban ebben a helyzetben vannak, akkor nem vétkeznek, ha a fogamzás megelőzésének útját választják. Ennek azonban olyan útnak kell lennie, amely házasetük méltóságának legjobban megfelel. Ez az én *egyéni* felfogásom, amelyet Isten előtti felelősségem tudatában közlök. Kijelentésem *csak önökre személy szerint*, éspedig *az önök által előadott megállapítás alapján, vonatkozik*,” ezért önöknek sem szabad azt mások előtt általános érvényűnek feltüntetniük.”

7. Az ilyen vagy hasonló válaszból nem következik, hogy a pap vázolt eljárása az egyházi tekintély által elismert eljárás, de a mostani közbenső időben megfelel annak a felelősségnek, amelyet a papnak, *saját személyében* kell vállalnia Isten előtt, mert hiszen semmit sem szabad meg nem engedettnek vagy bűnösnek nyilvánítania, amiről sem az egyházon belül folyó vitára, sem a tanítóhivatali állásfoglalások jelenlegi tartalmára való tekintettel nem mondhatjuk bizonyossággal, hogy meg nem engedett és bűnös cselekmény.

8. Minden papnak tőle telően azon kell fáradoznia, hogy a reábizott keresztény híveket lelki tanácsok és helyes irányítás révén olyan lelkiismeret kialakításához segítse, amely képessé teszi őket felelősségteljes döntésre Isten előtt. (Joanelli Béda)

WALT DISNEY HALÁLÁRA. A múlt év december 15-én a kaliforniai Burbank-ben szívroham következtében meghalt *Walt Disney*. 65 éves múlt. Meghalt, mielőtt megteremthette volna a *Disney World*-öt, azt a „mesevilágot”, amely negyvenhárom négyzetmérföldes területével szízhelyként nagyobb lett volna, mint a már meglévő *Disney-Land*, az a „meseország”, amiben felnőttek és gyermekek feledkeznek meg néhány órára technizált világunk kietlenségéről.

Ez a hollywoodi filmember különös keveréke volt az álmodozó gyermeknek, a művésznek és az üzletembernek. Diákkorában két szenvedélye, a rajz és a film kötötte le. Mikor 1925-ben Roy nevű fivérével együtt megjelent a fénykorába lépő filmvárosban, pályafutását reklámrajzokkal kezdte. Aztán 1928-ban egy műteremmé berendezett garázsból útjára indította *Mickey-Mouse*-át, a világhírűvé vált egérkét, amelynek prototípusát már előtte kitalálta *W. Irwy*. A kisegér végigsurrant az egész földgolyón s váratlanul páratlan népszerűsége tett szert. Sem a mesemondó rajzoló, sem az üzletember Roy nem álmodhattak volna nagyobb sikerről. Franciaországban *Michel Souris*, Itáliában *Topolino*, Japánban *Mik i Kuki*, Spanyolországban *Miguel Raurcico*, Svédországban *Muse Pigg*, a Szovjetunióban és nálunk *Miki Mausz* néven vonult be a gyermekek képzeletvilágába. Megérte azt is, hogy a nyugati partraszállás

híres napján, a D-Day-n, ő volt az egyesült hadseregek főparancsnokságán a jelszó. A Miki egeret aztán tarka-barka farka követte: *Oszwald*, a vidám nyúl, *Donald*, a csúf kis kacska, *Pluto*, a kutya, aztán *A három kis malac* (amiben semmi malacság nem volt) és a nagy gonosz farkas. Ezek a vászon fényeinek élő, komikusan totyogó, bukdácsoló, vinnyogó, cincogó, hápogó, csaholó, tüsszentő és kacagó állatkák benépesítették a nagyvárosok estéit az egész földkerekségen. Később már nem volt elég számukra a mozivászon, ellepték a füzetes kiadásokat, megjelentek a gyermekek ágyain, felmásztak a gyermekszobák falára és fintorogtak a partedikről. Miki egér népszerűségével csak *Greta Garbo* tudott megküzdeni az eleven molesztárak közül, de az egész estét betöltő *Hófehérke és a hét törpe* című zenés mesejátéknak, amely 1936-ban született, már alig akadt versenytársa a népszerűségben. Talán jellemző erre, hogy jóval a világháború után, a fellobbantott Erzsébet hídj fölött közlekedő kis átkelő hajókat Walt Disney törpéiről nevezték el, ha jól emlékszem Szundinak és Szendinek. Pedig Walt Disney pénzemberei nem hittek az egész estét betöltő film sikerében, ők nem érezték meg, hogy az ipari társadalom elidegenedett embere mennyire kiehézt a mesére és az idillre.

Ennek a filmnek diadalútja óta Walt Disney népszerűsége egyre emelkedett s ő még vagy egy tucat meserajzfilmet készített vagy inkább készíttetett rajzoló gárdájával: 1940-ben a *Pinocchiot*, 41-ben a *Fantáziát*, 43-ban a *Bambit*, 51-ben *Alisz a csodák országában*-t, 53-ban a *Peter Pant*, hogy csak a leghíresebbeket emeljük ki. A rajzos mesefilmeken kívül Walt Disney egész sereg másfajta is forgatott saját üzemében, amelynek legutóbb háromezerháromszáz alkalmazottja volt, de sokat kint, a természetben is. Ilyen filmjei voltak: *A hódok völgye*, *A préri csodái*, *A fókák szigete*. A gyermekek nagy örömeire megfilmesített egy sereg kalandos történetet, *Robin Hoodot*, *Lobó a farkast*, Verne regényei közül a *Nemo kapitányt* és az *Utazás a holdba* címűt. Nem kevesebb mint ötszáz filmjét, hatszáz tévé játékát tartják számon azon a kétezeröttszáz könyvön és lemezen kívül, amit vállalata adott ki.

Nem csoda, hogy Hollywood nagyságai közül ő kapta a legtöbb díszdoktori kalapot, vagy nyolcat, s több mint harminc filmjét tüntették ki Oscar-díjjal. A franciák a becsületrend piros szalagját tűzték gomblyukába, a Német Szövetségi Köztársaság az első osztályú szövetségi érdemkeresztet tűzette mellére Hazájának elnökétől megkapta a legmagasabb kitüntetést, amit csak civil amerikai kaphat: a szabadság medáliát. Egész életét végigkísérte a siker, amely anyagiakban is alig felmérhető volt. Pedig Walt Disney kész volt akár egész vagyonát is feláldozni, ha egy kedvenc eszméjét meg akarta valósítani. Disney-Land-re például, ahol dinoszauruszok fújtanak óspáfrányok közt, tigrisek üvöltenek a mesterséges dzsungelben, álmovonatok suhannak hegyen-völgyön át, tengeralattjárók és repülő csészealjok versengenek a látogatók figyelméért (1955 óta közel 60 millióan látogatták), igen, erre a meseországra utolsó dollárcentjét is ráköltötte.

Walt Disney azonban a mese iparosításával, az élő meséskönyvekre vágyó gyerekek képzeletének felkeltésével ismét gazdag ember lett. Újra milliókat gyűjtött össze filmekből, kiadói jogdíjakból, lemezek eladásából és egyéb vállalkozásaiból. S talán ezt az újabb vagyont is elköltötte volna, hogy megtegye a hatalmas új *Disney-World*-öt. Ha tudta volna, talán átalakította volna az egész világot olyan mesebeli technizált paradicsommá, amelyben boldogan elálmélkodhat az ember a lét csodáin, az emberi elme leleményein, ahol nem győzhet a gonoszság és ahol nincs halál.

Ő is, mint minden ember, rejtvény. Életének titkaiba, gondolkodásába és érzésvilágába művein keresztül is nehéz behatolni. Ki volt? Idillek álmodója? Művész? Gyáiparos, ügyes technikus vagy üzletember? Lehet, hogy mindez egyszerre és egyik sem egészen. De emberileg igyekezett méltóvá lenni arra, hogy akiket szeretett, szerethessék és tisztelhessék: a gyermekek. Családi élete Hollywood levegőjében is mentes maradt a botrányoktól, s a tisztességes családapának senki se mert mocskos férfivicceket mondani. Walt Disney nemcsak a mesék közt, a technika rejtelseiben, a gyakorlati életben és az üzleti világban, hanem az erkölcs világában is tájékozódni tudott. Így vált belőle egy amerikai

méretű Gaál Mózes, Pósa Lajos vagy Sebők Zsigmond, aki a meséhez fel tudta használni a film figyelmet lekötő mozgásának, színeinek lehetőségét, meseországának felépítéséhez a műanyagokat és a modern technika vívmányait. Életműve bizonyára alkalmat ad majd arra, hogy a szociológusok kifejtsek az idill társadalmi funkcióját a modern, szekularizált világban, az esztéták értékeljék, vagy újraértékeljék az idill szerepét a tömegművészetben és mérleget vonjanak a hamvas naivitás, a gyermekded humor és az édeskés szentimentalizmus közt, s kielemezzék azt a különös és megható keveréket, amelyet Walt Disney nyújtott nekünk. Egy bizonyos: századunk sokat próbált nemzedékét, elsősorban a gyermekek millióit, szerte a világon megajándékozta az elveszett paradicsom visszfényével. (Szigeti Endre)

ÖT ÉV UTÁN ÚJABB GREENE-REGÉNY. *The comedians* (A komédiások) címmel jelent meg *Graham Greene* új regénye, amelyen nyilván öt évig dolgozott, mert ennyi idő telt el megelőző regénye, a *Burnt out case* (Kiegett eset) közzététele óta. Mostani művét illetően nem egyöntetű a kritikusok állásfoglalása. Van olyan vélemény is, hogy az író „kifáradásának” újabb bizonyossága ez, mert a cselekmények értelmetlenek, az alakok mesterkéltén szélsőségesek. Nem sokkal a regény megjelenése után a párizsi *Les Nouvelles Littéraires* munkatársa is azzal a kérdéssel fordult Greenehez, nem találja-e, hogy túlságosan kusza és nyakatekert ez az alkotása. Mások viszont az író legjobb művei közé sorolják az új könyvet, s kivált filozófiai mélységét emelik ki.

Maryvonne Butcher szerint, aki a *Dokumente* hasábjain behatóan foglalkozik a regénnyel, hamis következtetésekre jutna az, aki elsősorban a benne foglalt cselekményeket vonná elemzés alá. Sokkal fontosabb kelléke a mű megértésének a keletkezési körülmények és a megrajzolt jellemek figyelembe vétele. Közismert — mondja Butcher —, hogy Greene riporternek is, regényírónak is kitűnő. Az új regény a riporter tapasztalatainak, meglátásainak és elképzeléseinek költői szintézise. Greene 1955-től Saigonban, Kubában és Kongóban járt és itt szerzett élményei adják a regény eszméi alapját. „Egyáltalán nem szeretem az amerikai politikát — jelentette ki ezzel kapcsolatos nyilatkozatában az író —, legalábbis abban a formájában nem, ahogy azt az amerikaiak a világ legkülönbözőbb pontjain művelik. Nem szeretem az amerikai életformát sem.”

A regény színtere Haiti, ahol a „senkiföldjén” az erőszakkal hatalomra jutott Duvalier kormánya gyakorolja véres uralmát. Kétféle emberek élnek itt: a „komédiások” és az „elkötelezettek”. A történet három főalakja „komédiás”, nevük: Brown, Smith és Jones. (A kritikusok figyelmeztetnek arra, hogy ezek a nevek szinte komikusan gyakoriak Angliában. E nevek voltak a XIX. században azoknak a figuráknak a prototípusai, melyek a *Jedermann* igazi varázsát adták.)

Egy Haiti felé tartó holland hajó fedélzetén kezdődik a cselekmény. A kevés utas között ott van mindhárom komédiás. A történetet Brown mondja el, mindvégig egyes szám első személyben. Ez az előadási mód az írónak szabad mozgást ad, nem köti meg annyira a regény szerkezetét, és sokoldalú jellemzésre is módot ad. „Hangsúlyoznom kell — mondotta Brown szerepével kapcsolatban az író —, hogy a történet mesélője, hívják akár Brownnak, nem — Greene.” Brown reménytelenül cinikus és boldogtalan. Az életnek majd minden oldalát végigpróbálta. Szüleit hamar elvesztette. Jezsuitáknál nevelkedett, s egy ideig papnak készült. Végül azonban egy sereg kaland után Haitiba került, s itt szállótulajdonos lett. Három évig ragyogóan megy az üzlet, amikor azonban Duvalier kerül hatalomra, egyszeriben megcsappan a forgalom. Senki sem hajlandó egy „elátkozott” országban turistáskodni. Brown megpróbál túladni a szállodán, reméli, hogy ezzel majd elkerüli a kellemetlenségeket is. De nem sikerül neki. A regény kezdetén hűvös tárgyilagossággal szemléli a világot. Céltalannak, reménytelennek érez maga körül mindent, s némi irigységgel nézi azokat, akiknek „sikerült”.

A másik komédiás, Smith, érdekes amerikai típus, a „csendes amerikaiak” fajtájából. Öregedő, hóbortos ember, aki azon buzgólkodik, hogy nemzetközivé

fejlessze a vegetáriánus mozgalmat. Ezért jön Haitiba is: ott is szeretne új tagokat toborozni. Tervei és magatartása sokszor elképesztően mulatságosak. Mégsem nevetnek rajta, sőt mindenki csodálja jóságát és az emberek iránt tanúsított megértését, segítőkességét. Smith nem tud Haitiban sem új tagokat szerezni. De nem csügged. Azzal a tudattal indul Santo Domingoba, hogy még mindig „kezében tartja a halakat”. (Smith alakjának sok mindenben hasonló előképe a *Mennyei ügyekben utazom* című *Wilder*-regény szintén kissé hóbor-tos, de elképesztően jóságos főhőse, aki hasonló buzgalommal vadászik a „halakra”.)

Jones, a harmadik utas a „főkomédiás”. Kitűnő példája Greene alakteremtő képzetének. (Joneszal kapcsolatban a *Decline and Fall* című *Waugh*-regény híres hőseit, Grimes kapitányt emlegetik előképül.) Jones kalandortípus. Múltja hazugságainak tengerébe vész, jövője szintén, bár ez a jövőendő nem nélkülöz valami megmagyarázhatatlanul heroikus tragikumot sem. Első megjelenésekor is érezni, mennyire tisztázatlan a helyzete. Eppen menekül az államügyész elől, aki szintén a hajón tartózkodik. Az egész környező valóság kiismerhetetlen, ingatag valami előtte, talán azért, mert már maga sem tudja, mi az igazság és mi a hazugság. Egyetlen cél vezérli cselekedeteit: meg akarja nevetetni az embereket. Amikor később Brown unszolására csatlakozik egy Duvalier-ellenes gerillacsoporthoz, a vezető bizalmába is emiatt sikerül beférkőznie. Halála után — az élet tartogat ilyen furcsa fordulatokat — mégis siremléket állítanak neki, s egyre többen emlékeznek emberi jótulajdonságaira, míg hibáit lassan mindenki — még Brown is — elfelejti.

A „komédiásokat” nem foglalkoztatják a lét értelmének mélyebb kérdései. Egyiküknek sincs hite. Csak Magiot doktor, a néger orvos mondható hívőnek, legalábbis a jelző bizonyos értelmében. Róla kevesebb szó esik a regényben, mégis ő a mű pozitív hőse. Valamikor hívő katolikus volt, most kommunista párttagként vív élet-halálharcot Duvalier rendszere ellen.

„Magiot doktor nem hitetlen: ő kommunista — mondta az egyik riporter kérdésére válaszolva Greene. — A kommunizmus az én megítélésem szerint a kereszténység szellemi öröksége.” Egyébként az ember életének egyik legnagyobb problémája a hit — hangoztatta Greene —, s ezzel kapcsolatban is érvényes az élet örök körforgása. Hol megszerezzük, hol elveszítjük hitünket, de mindig van erőnk arra, hogy ismét visszaszerezzük. Ez a meg-megújuló küzdelem az élet egyik legnagyobb mozgatója, s a jó író ennek a küzdelemnek hol egyik, hol másik arculatát ábrázolja. A *komédiások* a hitetlenség fázisának írói vetülete. S ez így természetes. Hiszen minden regény fő hajtóereje a szakadatlan harc, szaknyelven: a konfliktus. S ugyan milyen konfliktusai lehetnének annak, aki száz százalékos hittel, kétségek nélkül szemlélődik a világban?

A „senkiföldjén” valójában a csirkefogók uralkodnak, élükön Concasseur kapitánnyal, aki szívtelen, gonosz és hiú ember. (Ténykedéseiben távoli rokona a *Hatalom és dicsőség* rendőrhadnagyának és a *Havannai emberünk* Segurájának.) Minden, ami csak létezik, ki van szolgáltatva itt a kapitány kénye-kedvére, ő pedig annyira elvakult, hogy el sem tudja képzelni, hogy vannak a világban eszmék és eszmények is, s hogy léteznek olyan emberek, akik ezeknek védelmében szembefordulnak a hatalommal. Pedig ha Concasseur hatalma nem ismer is féket, kiderül, hogy többre képes nála a leggyöngébb ember is, ha tud valami eszmény nevében fellépni és cselekedni, s kész akár az életet is feláldozni, mert érzi: van miért. Eppen a kapitány alakjának túlzottan ellenszenves beállítása jelzi, hogy Greene új könyve — miként mondani szokás — „elkötelezett” alkotás. Maga is megjegyezte nyilatkozatában: „A regényíró ugyan nem lehet elkötelezett, de minden arra készíti, hogy mégis az legyen. A háború elkötelezett embert faragott belőlem, később Mexikó is, Havanna is, Vietnam is, sőt — maga Anglia is.”

„Az ember egy kicsit mindig az igazságot szólaltatja meg” — jelenti ki a regényben Brown. Greene azonban ebben a művében is sokkal többet ad, mint az igazság egy-két morzsáját. Igazi mondanivalóját pedig ő maga fogalmazta meg ekként: „Észre kell már térítenünk az embereket, hogy ne a gyilkoláson járjon az eszük.” (*Siki Géza*)

Revue mensuelle — Directeur: Vid Mihelics — Rédaction et administration: Budapest V.,
Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

SOMMAIRE

Tamás Nyíri: Matière et vie — Nelly Sachs: Poèmes (Traduction d'István Vas) — *Sándor Károly Klempa*: Commémoration du trois cent cinquantième anniversaire de la mort de Cervantes — *Jenő Gadányi*: Le sculpteur et son visiteur (nouvelle) — *David Lodge*: Le British Museum s'écroule (Extrait de roman) — *György Rónay*: Une vie modeste (petit roman) — Poèmes de *Pál Toldalagi* — *Vid Mihelics*: Idées et faits (Le pluralisme théologique et le Magistère ecclésiastique) — *Ferenc Sinkó*: Le petit sentier (Lectures de nos enfants).

JOURNAL. Sur la mort de Ferenc Erdey — Confrontation avec nous-mêmes (*Vid Mihelics*) — Déclaration épiscopale et remarques tchécoslovaques à propos de l'article de František Schottert — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*Károly Dorombo*) — Beaux-arts I. D. — Chronique musicale (*László Rónay*) — Films (*Rudolf Ungváry*) — Conseils nuptiaux au confessionnal (Béda Joanelli) — Sur la mort de Walt Disney (*Endre Szigeti*) — Après cinq ans un nouveau roman de Graham Greene (*Géza Siki*).

Informations sur la couverture.

COMMÉMORATION DE CERVANTES A PROPOS DU 350e ANNIVERSAIRE DE SA MORT

par Sándor Károly Klempa

L'auteur administrateur apostolique du diocèse de Veszprém, qui est en même temps un des hispanologues les plus distingués de Hongrie, trace le portrait de l'illustre auteur de Don Quijote en partant de l'analyse de la vie sociale et politique de l'Espagne du XVIe siècle. C'est à juste titre que la décadence et la corruption de la vie publique qui caractérisaient cette époque avaient déclenché la critique du poète. L'auteur de l'étude réfute l'opinion du célèbre esthète Louis Philippe May, selon laquelle Cervantes serait le père de la liberté de pensée et qui n'aurait dissimulé ses vues libérales et antiscotistiques derrière l'histoire du héros de son roman que pour mieux induire le Saint Office en erreur. Par contre, Sándor Klempa établit un parallèle entre deux grandes autres figures espagnoles du même siècle: St Ignace de Loyola et Ste Thérèse d'Avila et Don Quijote qui représente la projection littéraire du même idéal héroïque et de l'humanisme chrétien incarnés en réalité par les deux saints.

L'article traite en détail les rapports hongrois de l'oeuvre de Cervantes. Lorsque, pendant les premières dizaines d'années du XIXe siècle, par suite de la propagande des écrivains romantiques, la lecture et l'imitation des ouvrages de la littérature espagnole furent pour ainsi dire en vogue en Allemagne et en Europe centrale, ce fut Cervantes qui, avec Calderon, devint le point de mire. Friedrich Schlegel fut l'instigateur de ce mouvement spirituel, et c'est sous son influence que le grand poète hongrois Vörösmarty lut le roman de Cervantes. Quant à Sándor Petöfi encore étudiant, il étudia l'espagnol avec zèle, rien que pour être à même de lire les oeuvres de Cervantes dans leur langue originale. Kálmán Mikszáth campa le héros d'un de ses romans sur le modèle de Don Quijote. L'historien hongrois renommé de la littérature: Frigyes Riedl a écrit sur le chef-d'oeuvre de Cervantes une grande étude où nous trouvons ces mots: „nous autres qui nous occupons des choses de l'esprit, et qui nous

fixons des idéaux dans la vie nous sommes tous des Don Quijote. Puis la réalité se charge de sourire, de se moquer de nos aspirations, comme Sancho Panza monté sur son âne."

Don Quijote fut traduit en hongrois pour la première fois en 1829, non pas du texte original, mais d'une traduction en français. Une nouvelle traduction de l'anglais nous est restée de 1846. Ce fut en 1848 que parut la première édition complète de Don Quijote en Hongrois, qui depuis, fut suivie de dix autres traductions. Les milieux littéraires hongrois ont aussi commémoré le 350e anniversaire de la mort du grand poète espagnol.

CONFRONTATION AVEC NOUS-MÊMES

par Vid Mihelics

A partir de ce numéro, *Vigilia* paraîtra sous un aspect plus plaisant. Ce changement ne touche pas l'essentiel, pourtant il nous incite à l'introspection des pensées que cette nouvelle année peut nous apporter,

Pour nous la question la plus importante, je pourrais même dire „existentielle", c'est ce que nous pouvons attendre du proche avenir, aussi bien en notre qualité de catholiques, qu'au point de vue de notre revue. C'est pour ainsi dire une constatation de lieu commun que le parti communiste qui constitue la force dirigeante et déterminante de notre régime socialiste, a adopté et propage l'idéologie de l'athéisme, dans la ferme conviction que la conception religieuse que nous représentons aussi, ne sera plus, tôt ou tard, qu'un souvenir du passé, par suite de la transformation du fondement économique et de la structure sociale. Nous autres catholiques, mais aussi d'autres croyants chrétiens et, en général, les théistes réfutent cette éventualité et même, nous sommes convaincus que les valeurs et les vérités annoncées par l'évangile se réaliseront vraiment à l'avenir. Est-ce un antagonisme entre nous et les marxistes? Assurément, oui, et même un antagonisme qu'aucun argument ne saurait résoudre. Seule, l'évolution historique pourra justifier soit l'un, soit l'autre des points de vue, il est peu probable que ce soit encore de notre vivant, peut être même pas de celui de nos petits-enfants. Mais c'est précisément ce qui nous permet, en acceptant sincèrement le régime socialiste, en nous y adaptant activement, de pouvoir et de vouloir contribuer avec nos compatriotes marxistes, à tout ce qui favorise le bien matériel et spirituel de notre patrie et de notre peuple. Notre but, à nous aussi, c'est le progrès assuré et pacifique de la société rénovée, tout en y ajoutant qu'au point de vue de ce progrès nous considérons comme un facteur important la satisfaction optimale des exigences de nature religieuse de la population croyante. En plus de la libre pratique de la religion et du culte, la presse périodique et l'édition de livres de cette tendance, sont aussi indispensables.

Par là, j'ai souligné la nécessité fondamentale des attitudes dictées par la réalité et des dispositions d'esprit sentimentales, et si nous pouvons envisager l'année nouvelle avec confiance, c'est grâce à la reconnaissance de plus en plus générale et répandue de cette nécessité. Rien n'aurait pu mieux accentuer ce processus que les paroles sans équivoque prononcées par János Kádár, premier secrétaire du Parti Ouvrier Socialiste Hongrois réélu pour quatre ans, au IXe congrès du parti tenu le 28 novembre passé, sur les relations du parti avec la conception religieuse, les croyants et les Églises.

Dans son discours, nous avons pu remarquer particulièrement quatre points qui s'y rapportent. L'un, c'est que la conception marxiste est opposée à la conception religieuse, mais il s'ensuit une lutte idéologique. Le second, c'est que les croyants peuvent librement pratiquer leur religion, qu'ils ne souffrent d'aucune discrimination préjudiciable, et qu'ils sont des citoyens de leur patrie à droits égaux. Le troisième, c'est que le front de la lutte des classes ne s'étend pas entre les croyants et les non-croyants, étant donné que — et c'est le quatrième point — les prises de position démocratiques de ceux qui

pensent d'une façon réaliste dans les organes dirigeants des Églises et celles des masses croyantes ont un rôle dans la formation de la situation appropriée du travail constructeur du socialisme. L'appréciation positive de ces déclarations se manifeste aussi dans la proclamation émise par le corps épiscopal catholique hongrois et lue dans les églises le dernier jour de l'année 1966. Nos évêques ont déclaré entre autres:

„Dans notre patrie, l'année qui vient de s'écouler a été marquée par les nobles efforts, les projets dûment mûris, et les réalisations communes. C'est avec un intérêt et un apaisement particuliers que nous avons pu prêter l'oreille aux déclarations des principaux dirigeants de notre société, aux prises de position compétentes des associations sociales et de l'Etat dont la portée est grande au point de vue du développement de notre pays et du bien-être de notre peuple. Certaines de ces déclarations touchent de façon concrète les fidèles de notre Eglise, ses prêtres et ses chefs. Nous sommes heureux d'avoir entendu ces paroles et nous sommes prêts aussi à continuer le raffermissement de notre unité nationale, la discussion patiente de nos causes communes. Nous sommes aussi d'avis qu'il n'y a et qu'il ne peut y avoir de différence entre croyants et non-croyants, entre les citoyens religieux ou non. Nous voulons contribuer par une participation active à la réalisation de ces décisions destinées à servir de façon durable le bien de notre peuple tout entier.”

A mon modeste avis, pour nous, les plus importantes des déclarations de *János Kádár* sont celles qui figurent aux troisième et quatrième points, pour la bonne raison qu'il n'y a pas et qu'on ne peut imaginer d'état social dépourvu de problèmes et de tensions. Il va de soi que ces derniers sont toujours évoqués par ceux qu'ils touchent de plus près et le plus sensiblement. Par contre, ils peuvent compter sur une audience d'autant plus favorable qu'on peut leur imputer que la recherche de ce qu'ils estiment meilleur et plus satisfaisant se fait dans l'intérêt du socialisme et du progrès.

Je suis d'avis que cette recherche du meilleur et de plus satisfaisant est l'une des tâches pour ainsi dire constante du dialogue *Vigilia* a tenu jusqu'ici à l'ordre du jour, et dont nous attendons et souhaitons déjà ici aussi qu'il s'engage — des deux côtés — entre les marxistes et les catholiques. Cette recherche est réellement en accord avec ce que *János Kádár* a dit dans son discours: „Sur la base des expériences, nous saluons aussi le dialogue entre marxistes et chrétiens engagé dans les pays occidentaux, dont le but est de trouver les bases et les méthodes de l'action commune pour le progrès et pour la paix.” Action commune — oui, c'est l'opinion d'un nombre d'hommes toujours croissant, que rien ne pourrait plus efficacement aider au maintien au rétablissement de la paix au Vietnam et ailleurs, ni assurer plus favorablement le développement sans troubles graves de l'humanité qu'une action commune comme celle-là. Quant à moi, je suis aussi convaincu que c'est à nous, chrétiens et marxistes vivant dans un régime socialiste qu'il appartient tout d'abord de trouver ensemble les bases et les moyens de cette action commune, et d'en indiquer la voie.

Dans l'article qu'il a publié dans le numéro de Noël de *Népszabadság*, *József Lukács*, rédacteur responsable de *Világosság*, a souligné avec raison qu'en dépit de l'importance de la discussion philosophique, ce ne sont pas des questions relatives à la vision du monde qui séparent nettement les deux camps qu'on peut attendre un dialogue fructueux, mais plutôt de ce qui concerne les grands sujets qui préoccupent l'humanité, la paix, les conditions de la mise en valeur de la justice sociale, et les graves problèmes moraux de notre époque; c'est en effet, le domaine où l'action commune peut s'établir, malgré la différence des conceptions.

Textuellement, c'est aussi notre opinion et justement parce-que nous désirons l'action en commun, nous jugeons nécessaire, pour notre part, d'examiner au cours du dialogue — et nous citons les paroles de *Lukács* — „les facteurs qui permettent à ceux qui tiennent à la foi catholique de progresser avec les forces du socialisme scientifique pour la réalisation des buts communs”.

Lorsque *Vigilia*, sans porter préjudice à ses autres tâches, sollicite et active le dialogue que nous venons d'esquisser, nous ne pouvons douter que nous

suivons la voie tracée par le pape *Jean XXIII* et le IIe Concile du Vatican, également approuvée par le pape *Paul VI*. Depuis ce temps, l'attitude de notre Eglise est celle du service et du respect de l'indépendance du „monde”. Cela signifie le reconcement définitif à octroyer sa propre conception à qui que ce soit au nom de vérités dont ce „monde” extérieur n'est pas convaincu. Donc, inévitablement, la polémique et la lutte cèdent le pas aux aspirations à la compréhension réciproque, dont le dialogue est l'unique moyen terrestre. Par là les barrières qui, naguère encore, indiquaient les frontières de l'Eglise de façon si voyante, sont tombées. Dans son encyclique de la paix, *Jean XXIII* a déclaré que, pour sa part, l'Eglise ne considère personne en ennemi, même si certains hommes et certaines idéologies lui témoignent de l'aversion.

Je sais bien que le dialogue chrétien-marxiste a aussi des adversaires. Il a des antagonistes dans l'administration de l'Eglise catholique, dans la presse catholique de l'étranger, et il s'en trouve aussi probablement parmi nos lecteurs. Pourtant, si après tant d'atermoiements, et de tiraillements nous voulons comprendre les autres et que ceux-ci nous comprennent aussi, si nous ne voulons pas accroître les préjugés, si nous voulons servir de façon concrète les vérités que nous professons, il ne faut pas craindre cette rencontre ni la confrontation avec d'autres pensées et d'autres conceptions. De nos jours, l'homme catholique „direct” ou „militant” de l'époque apologetique ne pourrait plus gagner personne, et même il repousserait, car l'homme moderne ne se laisse ni „conquérir” ni „travailler” par les arguments d'autorité. Si dans notre revue nous faisons appel si souvent aux conceptions et aux pensées de *Teilhard de Chardin*, c'est que, quel que soit l'avis de quelqu'un à son sujet, il est une chose qu'il ne peut pas nier: Teilhard a reconnu la nécessité de parler des questions religieuses dans la langue scientifique de l'époque, et il s'y entendait lui-même.

Donc, tout en recherchant le dialogue avec ceux de conception différente de la nôtre, nous considérons comme une tâche non moins importante celle de susciter les entretiens dans les cercles catholiques eux-mêmes. C'est pourquoi nous aspirons à ce que *Vigilia* soit — même dans ses communications littéraires — le domaine et la source de l'étude, de la méditation, de la juste conception du monde, de l'information multilatérale. Ce que nous considérons avant tout comme notre devoir, c'est de veiller à la fidélité aux principes, à l'actualité des questions traitées, au niveau le plus élevé possible, à l'évaluation des choses avec une conscience catholique, au ton ouvert et modéré, à la sensibilité vivante envers le monde et à l'attention portée à tout ce qui, comme un ferment, peut incorporer la chrétienté à la réalité quotidienne.

Jean XXIII a dit: „Il faut reconnaître le plan caché de la Providence divine dans le développement actuel.” Avec notre âme croyante, nous ne pouvons donc que nous réjouir de cette évolution et avoir confiance, sans toutefois perdre de vue les soucis et les tâches spéciales qui nous attendent.

INFORMATIONS

Nouveaux livres. Les ouvrages suivants sont parvenus à notre rédaction: L'éveil de la foi, 256 pages, par Ferenc Gál, édition de la Société Szent István. (prix: 34.— Ft). L'auteur, professeur à l'Académie de Théologie de Budapest publie dans ce livre un choix de ses plus récentes conférences. — Signe et sort par Béla Kézai. (82 pages, édition Ecclesia (prix 48.— Ft). Recueil des plus récentes nouvelles de l'auteur.

A l'occasion de sa fête András Hamvas, archevêque de Kalocsa, président de la conférence du corps épiscopal hongrois a été comblé de félicitations. Le chapitre général de Kalocsa a célébré une messe solennelle à l'intention du prélat. Une délégation du chapitre s'est rendue au chevet de l'archevêque, encore alité, pour le féliciter. László Nagy, chef de section et József Gerencsér, sous-chef de section ont transmis au prélat les souhaits de fête du président du Bureau des Affaires ecclésiastiques de l'Etat. Selon le bulletin médical officiel, une légère amélioration s'est produite dans l'état de santé de l'archevêque de Kalocsa.

A l'occasion de son séjour à Rome l'évêque József Bánk, grand vicaire du chapitre du diocèse de Győr a été reçu en audience privée par S. S. le pape Paul VI.

L'introduction de la messe célébrée en langue hongroise était attendue avec intérêt par les fidèles catholiques. Après le premier dimanche de l'Avent trois collaborateurs de Uj Ember ont rendu compte de leurs impressions acquises dans trois églises différentes de Budapest. Il s'est avéré qu'en général, les fidèles avaient favorablement accueilli l'innovation. Cependant dans quelques églises, l'établissement d'un autel permettant de célébrer la messe de face soulève encore des difficultés.

En compagnie de Ferenc Zsigmond, conseiller d'ambassade, József Száll, ambassadeur de la République Populaire Hongroise à Rome s'est rendu à l'Institut Pontifical Hongrois de Rome. György Zemplén, recteur de l'institut, accueille les visiteurs et leur présente les élèves, après une brève allocution. Conduits par le recteur, les élèves de l'Institut Pontifical Hongrois ont assisté à la première soirée culturelle de l'Académie Hongroise de Rome, au cours de laquelle le pianiste Gábor Gabos a donné un récital.

Avec l'assistance des prêtres de la région, Miklós Dudás, évêque diocésain de Hajdudorog a célébré à Ujfehértó une messe de jubilé du Concile.

Béla Saád, rédacteur responsable de Uj Ember s'est entretenu avec Stefan László, évêque diocésain d'Eisenstadt, sur les expériences de l'Autriche relatives à la réforme liturgique. L'évêque László a déclaré qu'il s'efforce de prodiguer aux fidèles de langue hongroise des soins pastoraux modernes, dans l'esprit de la réforme liturgique du Concile. Pour les catholiques de langue hongroise qui vivent en Autriche, on désire rendre obligatoires les textes liturgiques en langue hongroise approuvés par le corps épiscopal hongrois et utilisés en Hongrie.

Le premier dimanche de l'Avent, les catholiques fidèles et évangéliques de la commune de Szák du comitat de Komárom ont tenu une heure de prières oecuméniques en commun. A cette occasion, un des membres de la communauté protestante de Taizé, qui se trouvait justement en Hongrie, s'est aussi rendu à Szák. La prière a commencé à l'église catholique romaine, puis les fidèles se sont rendus au temple évangélique local, où le cantique d'introduction fut suivi de la prière de Jenő Balogh, prêtre catholique romain, enfin le pasteur évangélique Albert Csonka fit un sermon. A la fin de la prière, on donna lecture de l'hymne de charité de St. Paul, et on chanta l'Hymne Hongrois.

Le Saint-Père a exprimé par deux lettres sa satisfaction des activités de la maison d'édition de la Société Szent István. Chacune de ces lettres était signée du sous-secrétaire d'Etat Angelo del Acqua. L'une d'elle, adressée à Miklós Esty, administrateur délégué de la Société Szent István, le remercie des livres publiés en 1966 par la Société Szent István, envoyés au Saint-Père. La seconde lettre s'adresse à András Hamvas, archevêque de Kalocsa. Cette lettre loue aussi les publications de la Société et exprime à l'archevêque et aux autres prélats de Hongrie les vœux du Vicaire du Christ relativement aux activités de la Société Szent István. La lettre transmet aussi la bénédiction apostolique du Saint-Père.

Invités par Uj ember et par Vigilia, Boleslaw Piasecki, président du Pax polonais, sa femme, et Witold Jankowski, rédacteur en chef de Slowo Powzechne en compagnie de Szymut Tyszka, son rédacteur principal, ont passé quelques jours à Budapest. A cette occasion, ils ont rencontré l'évêque Brezanóczy et le ministre József Prantner, président du bureau des Affaires Ecclésiastiques de l'Etat, Imre Várkonyi directeur national de l'Actio Catholica a donné un déjeuner en l'honneur des visiteurs.

A sa conférence du 13 décembre le corps épiscopal hongrois a établi la nouvelle discipline de jeûne désormais en vigueur dans les diocèses d'offices latins du pays. Désormais, le jeûne et l'abstinence de viande ne seront obligatoires en tout que pour deux jours de l'année: le mercredi des cendres et le vendredi saint. L'abstinence de viande ne regarde plus que les vendredis du grand carême. En dehors des fêtes prônées, les fidèles sont dispensés de cette abstinence, les vendredis qui correspondent à une fête de l'Etat.

K Ö Z L É S E K É S V Á L A S Z O K

Új könyvek. Szerkesztőségünkbe az alábbi új könyvek érkeztek: *Gál Ferenc: A hit ébresztése*, 256 oldal, Szent István Társulat kiadása (ára 34,— Ft). A szerző, a budapesti Hittudományi Akadémia professzora, újabb konferenciabeszédeinek válogatását közli ebben a kötetben. — *Kézai Béla: Jel és sors* (188 oldal) Ecclesia kiadása (ára 42,— Ft). Az író újabb elbeszéléseinek gyűjteménye.

Bánk József püspököt, a győri egyházmegye káptalani helynökét, római tartózkodása alkalmából VI. Pál pápa magánkihallgatáson fogadta.

A *sátoraljaújhelyi* volt piarista templom padlásán megtalálták a templomtorony órájának még 1501-ben készített számlapját. A nem mindennapi emléket az újhelyi múzeumban helyezik el. Egyébként a városi tanács úgy határozott, hogy helyreállíttatja a sátoraljaújhelyi nagytemplom 1836-ban készült toronyóráját.

Nagy várakozás előzte meg a katolikus hívek körében a magyarnyelvű szentmise bevezetését. Az *Új Ember* három munkatársa három különböző budapesti templomban szerzett tapasztalatairól számolt be az első adventi vasárnap után. Kiderül ezekből, hogy a hívek általában kedvezően fogadták az újítást. Néhány templomban azonban még nehézségeket okoz a szembemiséző oltár felállítása.

Száll József a Magyar Népköztársaság római nagykövete *Zsigmond Ferenc* követségi tanácsos kíséretében meglátogatta a római Pápai Magyar Intézetet. A vendégeket *Zemplén György*, az intézet rektora fogadta s rövid üdvözlő beszéd után bemutatta nekik a növendékeket. A Pápai Magyar Intézet növendékei a rektorral az élükön résztvettek a római Magyar Akadémia évadnyitó első kulturális estélyén is, amelyen *Gabos Gábor* zongoraművész adott hangversenyt.

Dudás Miklós hajdúdorogi megyéspüspök zsinati jubileumi szentmisét celebrált Újfehértón a környékbeli papság segédletével.

Névnapja alkalmából sokan köszöntötték *Hamvas András* kalocsai érseket, a magyar püspökökari konferencia elnökét. A kalocsai főkáptalan ünnepélyes főpapi misével emlékezett meg a főpásztorról. A még mindig gyengélkedő érseket a káptalan küldöttsége betegágyánál köszöntötte fel. Az Állami Egyháziügyi Hivatal elnökének névnapi jókívánságait *Nagy László* főosztályvezető tolmácsolta az érseknek. A hivatalos orvosi jelentés szerint egyébként a kalocsai érsek állapotában némi javulás következett be.

Stefan László eisenstadti megyéspüspökkel folytatott beszélgetést *Saad Béla* az *Új Ember* felelős szerkesztője a liturgikus reformmal kapcsolatos osztrák tapasztalatokról. László püspök elmondotta, azon fáradoznak, hogy a magyar anyanyelvű katolikusok a zsinati liturgikus reform szellemében részesüljenek korszerű lelkipásztori gondozásban. Azokat a magyar nyelvű liturgikus szövegeket, amelyeket a magyar püspöki kar jóváhagy s amelyeket Magyarországon használnak, az Ausztriában élő magyar anyanyelvű katolikusok számára is kötelezővé kívánják tenni.

A *magyar püspöki kar* december 13-i konferenciáján megállapította a hazai latinszertartású egyházmegyékhöz ezentúl érvényes új böjti fegyelmet. Ezentúl a böjt és a hústól való tartózkodás együttesen csupán az esztendő két napján lesz kötelező: hamvazó szerdán és nagypénteken. A hústól való tartózkodás pedig csupán a nagyböjt péntekjeire vonatkozik. Általános felmentésük van a híveknek a hústiltalom alól — az egyház parancsolt ünnepein kívül — azokon a pénteki napokon is, amelyek állami ünneppelel esnek egybe.

Klempa Sándor veszprémi apostoli kormányzó jubileumi szentévet befeljező főpapi szentmisét mutatott be a veszprémi székesegyházban.

Advent első vasárnapján közös ökumenikus imaórát tartottak a komárommegyei Szák község katolikus és evangélikus hívei. Ebből az alkalomból Szákra látogatott a Taizé-i protestáns közösség egy tagja is, aki éppen Magyarországon tartózkodott. Az imaóra a római katolikus templomban kezdődött, majd átvonultak a helyi evangélikus templomba, ahol a bevezető éneket *Balogh Jenő* római katolikus lelkész imája követte, majd *Csonka Albert* evangélikus lelkész mondott beszédet. Az imaóra végén Szent Pál szeretet-himnuszát olvasták fel és elénekelték a magyar Himnusz.

A *Szentatya* két levelében juttatta kifejezésre elismerését a Szent István Társulat könyvkiadói tevékenységével kapcsolatban. Mindkét levelet *Angelo del Acqua* államtitkárhelyettes írta alá. Az egyik levél címzettje *Esty Miklós* a Szent István Társulat delegált adminisztrátora, akinek a levél megköszöni a Szentatyának megküldött könyveket, amelyeket a Szent István Társulat 1966-ban publikált. A másik levél *Hamvas András* kalocsai érseknek szól. Ez a levél is elismeréssel emlékezik meg a Szent István Társulat kiadványairól és hangoztatja, hogy Krisztus helytartója az érseknek és Magyarország többi főpásztorának is szerencsekívánatait fejezi ki a Szent István Társulat működésével kapcsolatban. A levél a Szentatya apostoli áldását is közvetíti.

Boleslaw Piasecki, a lengyel Pax elnöke, felesége és a *Slowo Powzechne* főszerkesztője, *Witold Jankowski* és főmunkatársa *Sygmunt Tysza* társaságában az *Új Ember* és a *Vigilia* meghívására néhány napot Budapesten töltött. Magyarországi látogatása alkalmával találkozott *Brezanóczy Pál* püspökkel és *Prantner József* miniszterrel, az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével. *Várkonyi Imre*, az *Actio Catholica* országos igazgatója, ebédet adott a vendégek tiszteletére.

Országos értekezletet rendezett Budapesten a katolikus teológiai tanárok munkaközössége. Az értekezleten a vonatkozó zsinati dekrétummal kapcsolatban a papnevelés időszéri kérdéseit beszélték meg.

A *budapesti V. kerületi tanács* úgy határozott, hogy a jövőben a főváros legnagyobb templomát, a Szent István Bazilikát is kivilágítják. A megfelelő világítótestek szerelése már folyamatban van.

A *Kanadába szakadt magyarok* körében szerzett tapasztalatairól számolt be az *Új Ember* hasábjain a lap egyik olvasója. Az ott élő magyarok főként a templomok körül, istentisztelet alkalmával találkoznak egymással az egyházak által rendezett ünnepélyeken, tudományos, művészi előadásokon, családi jellegű vacsorákon. A beszámoló írója örömmel állapította meg, hogy künnéló honfitársaink hűséges lélekkel ápolják hitüket és az óhaza iránti szeretetüket.

Újjáépített templomok. A megújult miskolci Nagyboldogasszony templomot *Brezanóczy Pál* püspök áldotta meg. — Tarjánpusztán a Szent Benedek-rend egykori gazdasági központjának kis templomát a hívek nagy áldozatkészségével kifestették. A felújított templomot *Bánk József* püspök áldotta meg Advent első vasárnapján. — Ugyanezen a napon áldotta meg *Shvoy Lajos* pápai trónálló, székesfehérvári megyéspüspök, Üröm és Tahitótfalu felújított templomait. — A nagykarolyi templomot, amelyet újonnan festettek ki, *Borbás Alfréd* egri préostikanonok áldotta meg. — A fejérmegyei Tabajd egyházközsége kétévi munkával tatarozta templomát és rendbehozta a tabajd épületét is. *Shvoy Lajos* pápai trónálló, székesfehérvári megyéspüspök, jutalmul a hívek áldozatkészségeért az eddigi lelkésziséget plébánia rangjára emelte. A restaurált templomot advent harmadik vasárnapján áldotta meg a püspök.